

Betydningen av foreldrenes skilsmisse for gutters kriminalitet

Siri Fjærtøft Fossanger

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultetet
UNIVERSITETET I OSLO
Våren 2010

Sammendrag

I denne oppgaven har det vært et mål å undersøke i hvilken grad barn som opplever foreldrenes skilsmisse har en tidligere lovbruddsdebut enn barn som vokser opp med foreldre som er gift, og samtidig undersøke hva som kan forklare en slik sammenheng. For å besvare dette spørsmålet analyserer jeg et datasett trukket fra norske administrative registre. Datasettet er begrenset til gutter født i perioden 1977 til 1985, som hadde gifte foreldre da de ble født.

Denne oppgavens analyser viser at gutter som har skilte foreldre tidligere siktes for lovbrudd enn gutter som har foreldre som er gift. Det pågår en diskusjon om hvorvidt sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og ulike negative utfall for barn er uttrykk for en årsakssammenheng. Hvis det finnes egenskaper ved foreldrene som påvirker både barnets risiko for å begå lovbrudd og foreldrenes risiko for å oppløse ekteskapet, vil disse egenskapene skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barns lovbrudd. Et sentralt funn er at sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene kun i liten grad er en slik bakenforliggende faktor. Det gjenstår dermed en tydelig kontrollert effekt av foreldres skilsmisse på barnas siktelsesrate.

Jeg har òg vist at betydningen av skilsmisse for barnas siktelsesrate er den samme for de som opplever skilsmissen når de er under 20 år. For de som er over 20 år når foreldrene skilles, er betydningen av skilsmissen mindre. Betydningen av skilsmisse varierer ikke med fars utdanningsnivå. Effekten av skilsmisse er imidlertid noe høyere for de som har mødre med videregående skole sammenlignet med mødre som tilhører de andre utdanningskategoriene. Vi ser samtidig at effekten av skilsmisse er lavere for de som har en mor som har mottatt sosialhjelp sammenlignet med de som ikke har en mor som har mottatt sosialhjelp. Jeg har òg vist at betydningen av skilsmisse er større dersom vi kun ser på de som siktes for forbrytelser, som er de mer alvorlige lovbruddene, sammenlignet med om vi undersøker både forseelser og forbrytelser.

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har vært en lang og omstendelig prosess. Jeg vil rette en stor takk til min veileder Torkild Hovde Lyngstad for kyndig og engasjert veiledning, og for å ha hjulpet meg inn på rett vei de gangene jeg har rotet meg ut på villspor i skogen av analyser og regresjoner. En stor takk rettes til Torbjørn Skardhamar ved Statistisk sentralbyrå som har gitt konstruktiv hjelp og tilbakemeldinger under hele prosessen, og som har gitt mye mer tilbakemelding enn jeg kunne forvente.

Takk til Seksjon for Demografi- og Levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå, ved seksjonssjef Randi Kjelstad, for kontorplass dette året. Dere har gitt meg muligheten til å nyte godt av et sosialt og faglig miljø få masterstudenter forunt. Takk til Liv G. Hansen som har laget tabeller.

Til slutt vil jeg rette en stor takk til alle dere rundt meg som har oppmuntret meg til å stå på, og minnet meg på at dette tross alt bare er en masteroppgave. En spesiell takk går til Rannveig som har vært til uvurderlig hjelp og oppmuntring hele veien.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	III
Forord	IV
1.0 INNLEDNING	5
1.1 Oppgavens problemstilling.....	5
1.2 Samfunnsmessig og faglig relevans	6
1.3 Oppgavens gang	8
2.0 BAKGRUNN	9
2.1 Endret familiemønster	9
2.2 Skilsmisse i en nordisk kontekst.....	11
2.3 Unge lovbryttere i Norge	12
3.0 TIDLIGERE FORSKNING OM KONSEKVENSER AV SKILSMISSE	15
3.1 Norsk og nordisk forskning om konsekvenser av skilsmisse	17
4.0 TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ FORELDRES SKILSMISSE OG UNGES KRIMINALITET	19
4.1 Foreldrefravær og kriminalitet	20
4.2 Tap av økonomiske ressurser og kriminalitet.....	22
4.3 Stress i barns liv og kriminalitet.....	24
4.4 Seleksjonsmekanismer	27
4.4.1 Seleksjon på sosioøkonomiske variable	27
4.4.2 Seleksjon på demografiske variable: mors alder og bosted.....	29
4.4.3 Seleksjon på andre egenskaper ved foreldre	30
4.5 Betydning av barnets alder ved skilsmissen	33
4.6 Samspill mellom opplevd skilsmisse og sosioøkonomisk bakgrunn	35
4.7 Oppsummering og utledning av hypoteser	36
5.0 DATA OG METODE	39
5.1 Datamateriale og utvalg	39
5.2 Statistisk metode.....	41
5.2.1 Diskret-tids forløpsanalyse.....	41
5.2.2 Den logistiske regresjonsmodellen.....	44
5.2.3 Tolkning av logistiske regresjonskoeffisienter.....	45
5.2.4 Validitetsmål for regresjonsanalyser: Likelihood ratio-test og Nagelkerke R^2 ...	46
5.3 Målinger og operasjoniseringer	46
5.3.1 Avhengig variabel: siktelse for lovbrudd	46
5.3.2 Forklaringsvariabel: Foreldres skilsmisse og alder ved skilsmisse.....	49
5.3.3 Kontrollvariabler	50
5.4 Deskriptiv statistikk.....	55

6.0 FORLØPSANALYSE AV FORELDRES SKILSMISSE OG UNGES	
KRIMINALITET	57
6.1 Effekten av foreldres skilsmisse på unges lovbruddstilbøyelighet.....	58
6.2 Alder ved skilsmisse og lovbruddstilbøyelighet.....	59
6.3. Skyldes deler av sammenhengen seleksjon?	60
6.4 Varierer effekten av skilsmisse med foreldrenes sosioøkonomiske status?	67
6.5 Hva med forbrytelser?	69
6.6 Oppsummering av hovedfunn	71
7.0 DISKUSJON	74
7.1 Styrker og svakheter ved data og designforskningsdesignet	74
7.1.1 Ekstern validitet.....	75
7.2 Diskusjon av funn.....	77
7.2.1 Kausalmekanismer	78
7.2.2 Seleksjonsmekanismer	84
7.2.3 Barnets alder ved skilsmissen.....	90
7.2.4 Samspill mellom skilsmisse og foreldrenes sosioøkonomiske status.....	91
7.2.5 Er det en kausal skilsmisseeffekt? Hvor sterk er skilsmisseeffekten?	92
7.3 Forslag til videre forskning	95
8.0 Konklusjon	96
9.0 Litteratur.....	100
Vedlegg	110

Vedlegg

Vedlegg 1. Tabell 8.1: Nors standard for utdanningsgruppering. Nivåinndeling.....	110
Vedlegg 2. Regresjonsmodell 3 til 8: Sammenhengen mellom foreldrenes skilsmisse og barnas kriminalitet, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene, alder og periode. Logiter og standardfeil.....	111
Vedlegg 3. Tabell 6.5 Regresjonsmodell 11- 13: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas siktelsesrate for <i>forbrytelser</i> . Logiter og standardfeil	112
Vedlegg 4. Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet etter type lovbrudd.....	113
Vedlegg 5. Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet <i>uten</i> forutsetning om at mor var gift i starten av observasjonsperioden.....	114

Figurer

Figur 2.1: Antall inngåtte ekteskap, skilsmisser og fødte utenfor ekteskap. 1940–1997.....	10
Figur 4.1: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet, mediert gjennom foreldrefravær	22
Figur 4.2: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet, mediert gjennom tap av økonomiske ressurser.....	24
Figur 4.3: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet, mediert gjennom stress i familien.....	26
Figur 5.1: Sammenhengen mellom alder og første lovbrudd. Forbrytelser og forseelser. Kumulative prosentener.....	56
Figur 6.1: Predikerte kumulative sannsynligheter for siktelse for lovbrudd etter foreldrenes sivilstatus som gift eller skilt.....	66

Tabeller

Tabell 2.1 Andel barn under 18 år som lever i ulike typer familier.....	10
Tabell 5.1 Guttenes aldre i de ulike årene i observasjonsperioden fordelt på fødselskohort.....	43
Tabell 5.2 Antall gutter som er i risikoperioden etter årstall og kohort.....	44
Tabell 5.3: Frekvenstabell: Antall og andel gutter med siktelse for alle lovbrudd (forseelser og forbrytelser) blant norske gutter født i perioden 1977 til 1985.....	48
Tabell 5.4: Antall gutter som er siktet for lovbrudd fordelt på årstall og kohort.....	48
Tabell 5.5: Frekvenstabell: Antall og andel gutter i kohortene 1977 til 1985 som siktes for en forbrytelse i perioden 1992 til 2005.....	49
Tabell 5.6 Deskriptiv statistikk, forløpsdata.....	55
Tabell 6.1 Regresjonsmodell 1: Foreldres skilsmisse og unges sannsynlighet for å bli siktet i løpet av et gitt år kontrollert for alder og periode.....	58
Tabell 6.2 Regresjonsmodell 2: Sammenheng mellom barnets alder ved foreldrenes skilsmisse og deres siktelsesrate for lovbrudd, kontrollert for alder og periode.....	59
Tabell 6.3: Regresjonsmodell 3 til 8: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas lovbrudd, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene, alder og periode.....	62
Tabell 6.4 Regresjonsmodell 9-10: Samspill mellom foreldres skilsmisse og foreldres sosioøkonomiske status, målt ved mors og fars utdanning og mors sosialhjelp.....	68

Tabell 6.5 Regresjonsmodell 11 til 13: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas siktelsesrate for forbrytelser, kontrollert for foreldrenes sosioøkonomiske status, alder og periode.....	70
Tabell 6.6. Framsatte hypoteser og empiriske funn.....	73

1.0 INNLEDNING

Samlivsbrudd har blitt stadig vanligere i vestlige samfunn. Skilsmisseratene har mer enn firedoblet seg siden sekstitallet, og basert på dagens skilsmisserater antas det at om lag halvparten av nyinngåtte ekteskap vil ende i skilsmisse (Noack og Mamelund 1997). I tillegg til dette kommer et ukjent antall oppløste samboerskap. Svært mange barn vokser derfor opp med en enslig mor eller far, eller i nye familiekonstellasjoner med steforeldre, stesøsken og halvsøsken. Utviklingen har resultert i stor og økende interesse for samlivsbrudd blant forskere, som omfatter både årsaker til samlivsbrudd, og de konsekvenser det har for berørte parter (Noack 1996).

En skilsmisse som involverer barn innebærer nødvendigvis at foreldrene flytter fra hverandre, og mange barn vil dessuten oppleve flere større forandringer i livet sitt knyttet til foreldrenes brudd, for eksempel nye familiemedlemmer, flytting og svakere familieøkonomi. Et aktuelt spørsmål er derfor hvordan det går med barn som opplever foreldrenes skilsmisse sammenlignet med barn som vokser opp med foreldre som er sammen.

1.1 Oppgavens problemstilling

Selv om de fleste skilsmissebarn klarer seg godt, er det etter hvert bred enighet om at det er klare forskjeller i tilpasning og velferd mellom barn som opplever at foreldrene skiller lag og barn som vokser opp med begge foreldrene (se f.eks. Amato 2001). Flere studier har dokumentert at barn som opplever at foreldrene går fra hverandre, oftere er involvert i kriminalitet enn barn som ikke opplever en slik hendelse (Harper og McLanahan 2004, Rebellon 2002, Skardhamar 2009). Det pågår imidlertid en diskusjon om hvorvidt denne forskjellen er et uttrykk for en årsakssammenheng. Hvis det finnes egenskaper ved foreldrene som påvirker både barnets risiko for å begå lovbrudd og foreldrenes risiko for å oppløse ekteskapet, vil disse egenskapene skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barns lovbrudd. Vi kan samlet kalle disse egenskapene for seleksjonsmekanismer, fordi de påvirker hvilke foreldre som går fra hverandre og dermed fører til seleksjon i hvilke barn som opplever samlivsbrudd. Begge forklaringer kan selvsagt gjelde samtidig: Det å oppleve foreldres skilsmisse kan gjøre unge mer tilbøyelige til å begå lovbrudd *samtidig* som at bakenforliggende kjennetegn ved foreldre kan skape en spuriøs korrelasjon som overdriver den observerte sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet.

Formålet med denne oppgaven er å undersøke sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barns kriminalitet, målt ved alder for første siktelse. Denne tilnærmingen innebærer at det er den enkeltes debutalder for kriminalitet som måles, og ikke i hvilken grad den enkelte for eksempel er gjenganger i kriminalstatistikken. Det er samtidig godt dokumentert at det å være involvert i kriminalitet tidlig i livet er positivt korrelert med en senere lovbruddskarriere (Farrington 1995, Moffit 1993). Kriminalitetsratene for menn er generelt langt høyere enn for kvinner. En høy andel av gutter opplever å bli siktet for lovbrudd i løpet av ungdomstiden (Stene 2003). Jeg har derfor valgt å konsentrere denne studien omkring unge gutters kriminalitet. Ved å studere alder for første siktelse ønsker jeg å undersøke om unge gutter som opplever foreldrenes skilsmisse siktes for lovbrudd tidligere enn unge som ikke opplever at foreldrene skilles.

Jeg vil besvare fire relaterte forskningsspørsmål:

1. *Varyerer betydningen av foreldres skilsmisse med barnets alder ved skilsmissen?*
2. *I hvilken grad kan forskjeller i lovbruddstilbøyelighet mellom unge gutter som har skilte foreldre og unge gutter som har gifte foreldre skyldes sosiale og demografiske forskjeller mellom familiene?*
3. *Varyerer betydningen av foreldres skilsmisse med foreldrenes sosioøkonomiske status?*
4. *Hvordan varierer effekten av foreldres skilsmisse med lovbruddets alvorlighetsgrad?*

For å besvare disse spørsmålene analyserer jeg et datasett trukket fra norske administrative registre. Datasettet dekker hele populasjonen av gutter født fra og med 1977 til og med 1985. Det inneholder longitudinell informasjon på individnivå om foreldres ekteskapshistorie, barnas lovbrudd begått i perioden 1992-2005, og en rekke andre egenskaper ved foreldrene. Datasettet inneholder dessverre ingen informasjon om foreldres samboerskap, så analysen må begrenses til ekteskapsbrudd.

1.2 Samfunnsmessig og faglig relevans

Formålet med denne oppgaven er å bidra med mer kunnskap om hvordan det går med barn som opplever foreldres skilsmisse. Det vises ofte til negative konsekvenser av skilsmisse for de involverte parter. Det er i denne sammenheng helt avgjørende å ha kunnskap om det er selve skilsmissen som fører til at skilsmissebarn kommer dårligere ut enn andre barn. Dersom

det i realiteten er andre kjennetegn ved familien, for eksempel dårlig økonomi som skaper en slik sammenheng, skaper dette helt andre rammer for hvordan temaet skal diskuteres og imøtekommes. Forskningsresultater gir ofte grunnlaget både for politiske beslutninger og for den informasjonen som gis til foreldre. Det kan det være uheldig dersom avgjørelser tas og råd gis på basert på en snever og potensielt gal oppfatning av at skilsmisse *i seg selv* forårsaker problemer for barn og unge. Forskning på feltet kan bidra til mer kunnskap om hvilke tiltak som kan tenkes å være effektive om man ønsker å motvirke de problemene som eventuelt opptrer sammen med foreldres skilsmisse. Slik kunnskap er nyttig både for de som jobber med skilsmissebarn og for de skilte foreldrene som bekymrer seg for barnas situasjon. Samtidig som det er uheldig å formidle at de negative konsekvensene av skilsmisse er *større* enn de i virkeligheten er, så er på tilsvarende måte viktig å korrigere en eventuell forestilling om at en skilsmisse ikke har viktige negative effekter på barnas livssjanser.

Amato og Keith (1991) argumenterer for at det er behov for mer internasjonal forskning om konsekvenser av skilsmisse for barn. Mye av forskningen på feltet er foretatt i USA og andre land der en skilsmisse i stor grad etterfølges av økonomiske problemer (McLanahan og Sandefur 1994). Norge har relativt små økonomiske forskjeller og gode ordninger for enslige forsørgere. Dersom de negative konsekvensene av skilsmisse i stor grad kan tilskrives økonomiske problemer, er det grunn til å tro at effekten av skilsmisse er mindre her. Nordiske studier kan således bidra med viktig kunnskap om hvilke politiske tiltak som kan vise seg å ha effekt.

Ifølge Rebellon (2002) er en svakhet ved tidligere studier om foreldres skilsmisse og barns kriminalitet, at studiene er basert på små og ikke-representative utvalg. Bjerk (2007) hevder at flere tidligere studier som omhandler betydningen av svak familieøkonomi og unges kriminalitet mangler gode og fullstendige opplysninger om familiens sosioøkonomiske status. Denne oppgavens datagrunnlag muliggjør en analyse av sammenhenger mellom skilsmisse og kriminalitet med utgangspunkt i et stort, representativt datamateriale. Registerdataene inneholder presise opplysninger om foreldrenes sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn. Denne oppgavens datagrunnlag er derfor godt egnet til å undersøke hvilken betydning familiens sosioøkonomiske status har for sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet.

1.3 Oppgavens gang

Oppgaven innledes med en introduksjon til temaet for oppgaven, der jeg kommer inn på hva som kjennetegner familiemønsteret i Norge i dag, og hvilke velferdsordninger som er opprettet for å dempe de negative konsekvensene av et samlivsbrudd. Jeg vil òg gi en introduksjon til temaet kriminalitet, der jeg gir en kort beskrivelse av kriminalitetsmønsteret blant unge norske lovbrøyttere, og hva som kjennetegner unge lovbrøyttere i Norge. Jeg gir så en kortfattet gjennomgang av tidligere norsk og internasjonal forskning på konsekvenser av samlivsbrudd for barn og unge. I oppgavens teoridel vil jeg først se på ulike konsekvenser av skilsmisse som kan føre til at skilsmissebarn begår mer kriminalitet enn andre. Jeg organiserer framstillingen omkring tre konsekvenser knyttet til det å oppleve foreldres skilsmisse: (1) foreldrefravær, (2) tap av økonomiske ressurser og (3) stress, og knytter disse opp mot bidrag fra kriminologisk teori. Jeg presenterer deretter forskning som tilsier at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan skyldes en seleksjon til ulik sivilstatus av foreldre som har egenskaper som er utslagsgivende for barns lovbruddstilbøyelighet. Jeg vil òg komme inn på hva bidrag fra skilsmiselitteraturen og fra kriminologisk teori sier om betydningen av barnets alder ved foreldres skilsmisse. Jeg argumenterer så for at det er grunn til å kunne forvente at effekten av skilsmisse varierer med foreldrenes sosioøkonomiske status. Kapitlet avsluttes med utledning av hypoteser. I kapittel 5 presenteres oppgavens datagrunnlag, samt variabler og valg av analyseteknikk. Ved bruk av diskret-tids forløpsanalyse vil jeg undersøke om det er en sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unge gutters siktelsesrate. Resultater fra forløpsanalysen presenteres i kapittel 5. I kapittel 6 drøftes de empiriske resultatene i lys av teori og tidligere forskning. Oppgaven avsluttes med en konklusjon og pekere mot hvor fremtidig forskningsinnsats kan være spesielt fruktbar.

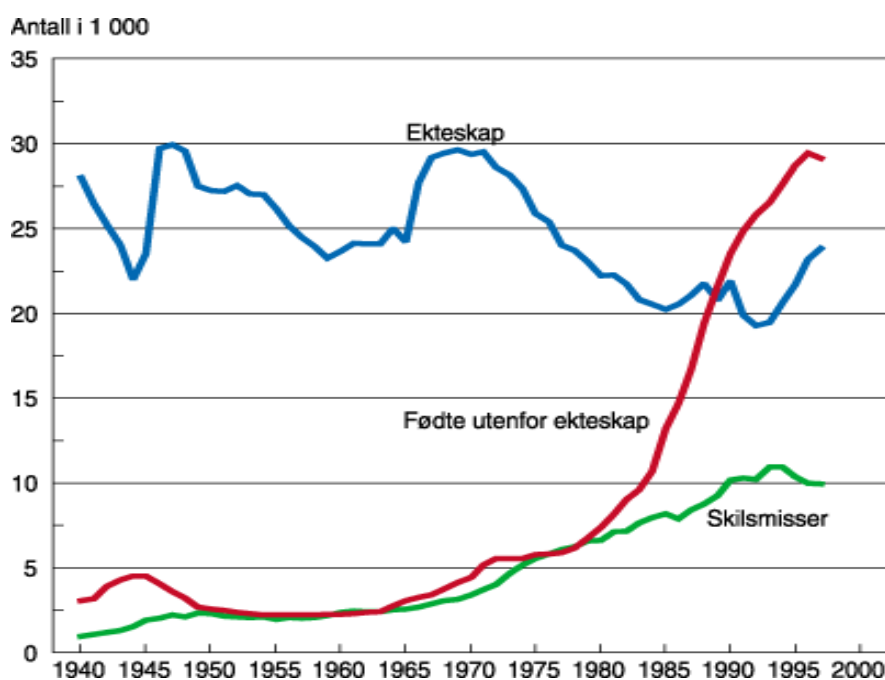
2.0 BAKGRUNN

2.1 Endret familiemønster

Familien har som sosial institusjon gjennomgått store endringer i Norge og andre vestlige land de siste tiårene. Synkende ekteskapsrater, høye skilsmisserater, økt ekteskapsalder og samboerskapets framvekst er viktige trekk ved en endringsprosess som i den demografiske litteraturen betegnes som ”den andre demografiske overgang” (Noack 1996). Den tradisjonelt legitimerede kjernefamilien bestående av gifte foreldre med felles barn, er gradvis blitt erstattet av mange ulike familiekonstellasjoner. Kortvarige eller permanente samboerskap har blitt et vanlig alternativ til ekteskap. Andelen barn som blir født utenfor ekteskap har økt voldsomt. I 1980 ble om lag én av ti født utenfor ekteskap, mens på slutten av 1990-tallet gjaldt det nesten halvparten av alle barn som ble født (Noack 1999). Flere barn vokser dessuten opp med enslige foreldre, enten som følge av foreldrenes samlivsbrudd eller som følge av foreldrene verken er gifte eller samboende. I tillegg kan det nevnes at stadig flere bor med en partner av samme kjønn, med eller uten barn, og samtidig at stadig flere voksne bor alene (Noack 1996).

En viktig komponent av familieendringene er samlivsbrudd. Skilsmisseratene har økt sterkt de siste tiårene. I Norge ble det i 2005 registrert 11 040 skilsmisser, en firedobling siden første halvdel av 1960-årene (Statistisk sentralbyrå 2009d:119). Basert på dagens skilsmisserater antas det at om lag halvparten av nylig inngåtte ekteskap vil ende i skilsmisse (Noack og Mamelund 1997). Et lignende mønster er påvist for mange land, for eksempel USA (Cherlin 1992). I 2002 opplevde om lag 14 000 norske barn at deres foreldre ble separert (Noack 2002). I tillegg til dette kommer et ukjent antall oppløste samboerskap. Både norske og internasjonale studier finner at bruddraten er høyere blant samboende par enn blant gifte, også blant samboende par med felles barn. Samboere med felles barn har over tre ganger så stor tilbøyelighet til å flytte fra hverandre som gifte med barn (Byberg m.fl. 2001). Andelen barn som opplever foreldres samlivsbrudd er derfor langt høyere enn om vi kun ser på andelen som opplever foreldrenes skilsmisse. Mens ekteskapsinngåelser registreres med stor nøyaktighet i grunnlaget for befolkningsstatistikken, er det mindre detaljerte og pålitelige kilder til informasjon om samboerforhold. I 2002 opplevde om lag 21 000 barn under 18 år at foreldrene gikk fra hverandre (Noack 2002). Blant 16-åringer født i 1980, hadde om lag 35 prosent av samboerbarna opplevd foreldrebrudd, mens om lag 15 prosent av barna med gifte foreldre hadde opplevd at foreldrene skilte lag. Blant barn født i 1992 som hadde opplevd

foreldrebrudd innen de var 4 år gamle, var 60 prosent født i samboerskap, mens 40 prosent var født i ekteskap. Risikoen for brudd var altså langt høyere for de yngste barna (Jensen og Clausen 2000). I sum viser disse tallene at svært mange barn vokser opp med en enslig mor eller far, eller i nye familiekonstellasjoner med steforeldre, stesøsken og halvsøsken.

Figur 2.1 Antall inngåtte ekteskap, skilsmisser og fødte utenfor ekteskap. 1940–1997 (NOU 1999:25).

Det vanligste for barn er å bo sammen med begge foreldrene sine. Per 1. januar 2004 bodde om lag 75 prosent av norske barn under 18 år sammen med begge foreldre. Av disse bodde 60 prosent med gifte foreldre, mens 15 prosent bodde med samboende foreldre. Blant de som ikke bor med begge foreldrene sine, er det mest vanlig å bo med mor. Kun 4 prosent bodde i 2004 med enten far, eller med far og stemor.

Tabell 2.1 Andel barn under 18 år som lever i ulike typer familier 1.januar 1989, 2004 og 2010 (Statistisk Sentralbyrå 2010). Prosent.

Familietyper	1989	2004	2010
Med to gifte foreldre	78	60	57
Med to samboende foreldre	5	15	18
Bare med mor	12	17	14
Bare med far	2	3	3
Med mor og stefar	3	4	7
Med far og stemor	0	1	1
Annet	1	0	0

Den mest iøynefallende endringen fra 1989 til 2010 er nedgangen i andelen barn som bor sammen med foreldre som er gift. Mye av nedgangen kompenseres ved at flere har foreldre som er samboere. I sum er det likevel en nedgang i andelen barn som lever med begge sine biologiske foreldre.

2.2 Skilsmisse i en nordisk kontekst

I Norge er det opprettet flere velferdsordninger nettopp med tanke på å redusere mulige negative konsekvenser av en skilsmisse. Ordningene har til hensikt å styrke økonomien til enslige forsørgere, samt å oppfordre til samarbeid og kommunikasjon mellom fraskilte foreldre. Alle barn med skilte eller enslige foreldre har rett til underholdningsbidrag, der den forelderen som ikke har hovedomsorg for barnet må betale et månedlig bidrag gjennom barnets oppvekst. Som regel vil hovedforsørger dessuten få en viss økonomisk avlastning når barna er på besøk hos den andre forelderen (Lyngstad og Epland 2003). Dersom den forelderen barnet ikke bor med unnlater å bidra økonomisk, vil hovedforsørgeren motta økonomisk bidrag fra det offentlige. Som en delvis kompensasjon for tap av hoved- eller medforsørger mottar enslige forsørgere ulike offentlige overføringer, for eksempel ekstra barnetrygd. I tillegg finnes trygdeordninger, overgangsstønad og sosiale stønader, velferdsordninger som gjør enslige foreldre mindre avhengig av sin fraskilte partner, og som er ment å dempe de økonomiske byrdene ved å være eneforsørger. Barn av eneforsørgere har forøvrig fortrinnsrett i barnehage, der hensikten er å gjøre det enklere å være i jobb som enslig forsørger (St.meld. nr. 39 (2001-2002)). Enslige forsørgere i Norge har det derfor mindre vanskelig økonomisk enn enslige forsørgere i mange vestlige land det er naturlig å sammenligne seg med (Breivik og Olweus 2006).

Også andre ordninger er opprettet for å dempe påkjenningene av en skilsmisse. Alle par med felles barn som ønsker å ta ut skilsmisse eller oppheve samboerskapet er forpliktet til å delta på familierådgivning. Denne ordningen er opprettet med den hensikt å få foreldre til å samarbeide om å skape en god ordning for barna. Barneloven fastsetter at barn har rett til samvær med begge foreldre etter et samlivsbrudd. Alle foreldre som ikke bor sammen med barna sine skal derfor kunne ha samvær med barna sine, så sant de ikke er fradømt dette. De plikter også etter loven å ta del i omsorgen for barnet. En avtale om "vanlig samvær" innebærer samvær med barnet annenhver helg, en ettermiddag i uken, 14 dager i sommerferien og annenhver jule- eller påskeferie (Aleneforelderforeningen 2010). I andre

land er det langt vanligere at en skilsmisse innebærer at barnet taper kontakten med den ene forelderen. Heterington (1993) har gjennomført en longitudinell studie i USA, der han fant at mindre enn en fjerdedel av fedrene som ikke var hovedforsørgere så barna sine én gang ukentlig eller oftere to år etter skilsmissen.

I Norge er flere ordninger dessuten opprettet for å støtte foreldre i samlivs-, omsorgs- og oppdragerrollen. Norske par, både gifte og samboende, tilbys for eksempel gratis samlivskurs av det offentlige når de får sitt første barn. Kurset som har fått navnet ”God start” er en del av regjeringens satsing på å styrke parforhold der barn er involvert (Barne-, likestilling,- og inkluderingsdepartementet 2005). En rekke velferdstjenester har for øvrig som mål å støtte opp under familien. Barnehagetilbud, skolefritidsordninger, helsestasjon, pedagogisk-psykologisk tjeneste og psykisk helsevern er eksempler på velferdstilbud og tjenester rettet mot barn, ungdom og foreldre. Som følge av disse ordningene kan det være grunn til å tro at de negative konsekvensene av skilsmisse er mindre i Norge enn i andre land (Moxnes, Haugen og Holter 1999, Pong og Ju 2000).

2.3 Unge lovbrytere i Norge

Kriminalitet er betegnelsen på handlinger som bryter med norsk lov og som er belagt med straff, og unnlattelse av handlinger som er påbudt (Dullum 1997). De fleste lovbrudd er beskrevet i straffeloven, men også andre lover inneholder straffebestemmelser. Mens ”lovbrudd” er en avgrenset kategori definert i Norges lover, vil de handlinger som ligger bak et lovbrudd, og de sanksjonene som ansees som rimelige, variere med tid og sted, og være resultat av en lang meningsdannende prosess (Christie 2004). Så godt som alle utviklede, industrialiserte land har hatt sterk vekst i den registrerte kriminaliteten etter den andre verdenskrig. Den registrerte kriminaliteten i Norge er åttedoblet fra 1969 til 2000, og antall siktede er firedoblet (Falck 2003). Økningen forteller ikke nødvendigvis at kriminaliteten har økt. Årsaken er at kriminalitetsbegrepet ikke rommer det samme i dag som tidligere (Christie 2004).

Det er gutter i alderen 18-20 år som har høyest kriminalitetsrate. Kriminalitetskurven øker fram til denne alderen, for så å synke gradvis utover i voksen alder (Stene 2003). Dette er blant de mer stabile trekk ved kriminalitetsbildet både i Norge og i andre vestlige land (Skardhamar 2005). En slik kurve skjuler enkeltpersoners eller ulike grupper

lovbruddskarrierer: Der noen er involvert i kriminalitet svært tidlig og fortsetter å begå kriminalitet gjennom hele livsløpet, begår andre kun ett eller få lovbrudd (Moffit 1993). Andelen kvinner som siktes for lovbrudd har økt de siste tiårene, men er fortsatt lav sammenlignet med gutters sannsynlighet for å bli siktet. Mens andelen kvinner som siktes for lovbrudd var 8,9 prosent i 1980, var den 15,6 prosent i 2000 (Falck 2003:81).

Analyser av lovbruddskarrierer viser at lovbrudd er en ganske vanlig hendelse i løpet av ungdomstiden. I 2001 ble hele 12 prosent av alle menn i alderen 18-20 år siktet for lovbrudd. Blant menn i aldersgruppen 21-24 år er den tilsvarende andelen 9 prosent, og blant menn i alderen 15-17 år noe under 8 prosent (Stene 2003:18). Om en ser på andelen som begår ett eller flere lovbrudd i løpet av ungdomstiden er andelen langt høyere. Skardhamar (2005) har undersøkt i hvilken grad personer født i 1977 blir siktet for lovbrudd i tidsrommet 1992-2001 (dvs. mens de er 15-24 år). Han finner at 33 prosent av guttene blir siktet for minst ett lovbrudd, mens 16 prosent siktes for minst én forbrytelse. Kun 5.5 prosent ble siktet for flere enn fire forbrytelser, mens 3 prosent var ansvarlige for 25 prosent av lovbruddene som ledet til siktelse. Disse funnene samsvarer med kriminalstatistikk fra andre land (Kyvsgaard 1998). Det å begå lovbrudd er altså utbredt blant unge gutter, særlig om man også ser forseelser, som er de mindre alvorlige lovbruddene. De fleste som siktes for lovbrudd blir imidlertid siktet for kun ett enkelt eller et fåtall lovbrudd, mens et mindretall er mer aktive lovbrøyttere som står for en forholdsvis stor andel av lovbruddene (Kyvsgaard 1998, Skardhamar 2004). Det er derfor mulig at sammenhengen mellom alder og kriminalitet først og fremst gjenspeiler i hvilken alder engangslovbrøyttere begår sitt ene lovbrudd (Skardhamar 2005). For unge lovbrøyttere vil siktelse for forseelser i stor grad omfatte nasking, trafikklovbrudd og brudd på diverse bestemmelser utenfor straffeloven. Blant forbrytelser begått av unge lovbrøyttere er det vinningskriminalitet og narkotikakriminalitet som er mest vanlig (Stene 2003).

Dette forteller oss at det å bli siktet for lovbrudd i løpet av ungdomsårene er nokså vanlig, og ofte også udramatisk. De handlinger som ligger til grunn for et lovbrudd samsvarer ikke nødvendigvis med bildet mange har av "kriminalitet", og det å bli siktet for et lovbrudd er ikke symptomatisk med å være "kriminell". Det å bli siktet for lovbrudd kan like fullt være alvorlig. Forseelser omfatter blant annet skadeverk, nasking, promillekjøring og kjøring i høy fart, samt kjøring uten gyldig førerkort (Statistisk sentralbyrå 2009b). Dette er handlinger som kan alvorlige konsekvenser både for den som utfører lovbruddet, og for andre som kan være

ofre for handlingen. Det omfatter òg handlinger som strider med fellesskapets interesser. Uavhengig av folks oppfatninger av et lovbrudd som ”kriminalitet”, så samsvarer mange av de handlingene som defineres som lovbrudd med atferd som ofte defineres som ”problematferd”. Bakken (1998:22) definerer problematferd som en samlebetegnelse for uønsket opptreden i en eller annen forstand, om brudd på samfunnets lover, normer eller regler.

Årsaken til at enkeltungdommer utvikler former for antisosial eller kriminell atferd, er sammensatte. Noen av forklaringene vil være fattigdom, dårlige hjemmeforhold, problemer på skolen, antisosiale subkulturer i ungdomsmiljøet og behovet for å eksperimentere og bryte grenser (Øia og Fauske 2003). Det å bli siktet for lovbrudd er korrelert med å ha ulike levekårsproblemer. Én årsak til det er at dårlig ressurstilgang generelt sett gir færre valgmuligheter. Det blir da mer attraktivt å benytte illegale midler for å få tilgang til materielle og sosiale goder (Merton 1938, Agnew 1992). Personer som i utgangspunktet har lite har dessuten mindre å tape på å risikere straffereaksjoner (Christie 1982). Det er godt dokumentert at det å være involvert i kriminalitet tidlig i livet er positivt korrelert med å ha en senere lovbruddskarriere (Farrington 1995). ”Vedvarende kriminelle” har oftere enn andre startet sin kriminelle karriere tidlig, og de har oftere enn andre hatt vanskelige oppvekstkår (Moffit 1993). Det er flere mulige årsaker til en slik sammenheng. Det å bli siktet for lovbrudd har konsekvenser for den enkelte. Det kan medføre tap av sosiale bånd, tidlig avsluttet skolegang, problemer på arbeidsmarkedet, og det kan bidra til personlige problemer og stemping fra omgivelsene (Thornberry og Christenson 1984, Pager 2003). Dette kan igjen redusere framtidige muligheter for å leve et konvensjonelt liv. Det kan òg medføre en opphopning av ulemper over tid (Sampson og Laub 1993).

3.0 TIDLIGERE FORSKNING OM KONSEKVENSER AV SKILSMISSE

Interessen for forskning på konsekvenser av skilsmisse skjød fart for om lag femti år siden, parallelt med at skilsmisseratene begynte å stige merkbart. Det har i løpet av denne tiden vært mange motstridende syn på hvilke konsekvenser skilsmisse har for barn. Den tidlige forskningen på feltet tok som regel for seg hvilke negative virkninger skilsmissen synes å ha for voksne. Fra 1970-tallet ble det rettet mer oppmerksomhet mot barna som var involvert, og det rådende synet var at skilsmisse var svært skadelig for barn (Wallerstein og Blakeslee 1989, Wallerstein og Kelly 1980). Disse studiene var imidlertid ”klientbasert”, i det de tok utgangspunkt i grupper av voksne og barn som hadde omfattende problemer, eller som var i terapi på grunn av skilsmisserelaterte problemer. Som en reaksjon på utvalget og forskerdesignet som ble benyttet i de tidlige studiene av skilsmissebarn, ble undersøkelsene fulgt opp av store kvantitative undersøkelser som gjorde bruk av sannsynlighetsutvalg fra populasjoner. Undersøkelsene som ble gjennomført gikk blant annet bort i fra å være ”klientbaserte”, og ble i stedet orientert om de ”gjennomsnittelige skilsmissebarna”. Disse viste at det gikk bra med de fleste barn som opplever skilsmisse (Kelly 2003).

Det er bred enighet om at de fleste barn opplever og gjennomlever foreldrenes skilsmisse på en god måte uten å utvikle problemer. De samme studiene påviser like fullt at barn som har skilte foreldre har flere problemer enn barn som ikke har opplevd dette (Amato og Keith 1991, Amato 1993, Amato 2001, Hetherington 1993). En lang rekke andre studier, både kvantitative og kvalitative, finner at barn som vokser opp uten begge foreldre ”har det” og ”gjør det” dårligere enn barn og unge som vokser opp med begge foreldrene. Det er dokumentert at barn fra skilte familier oppnår svakere skoleresultater (Amato og Keith 1991), har dårligere psykisk og fysisk helse (Fabricius og Luecken 2007), og oftere har antisosial atferd (Thomson, Hanson og McLanahan 1994). McLanahan og Sandefur (1994) gjennomførte en studie basert på fire store sannsynlighetsutvalg, og deres konklusjon er at barn som vokser opp med én forelder, taper på mange områder sammenlignet med barn og unge som lever med begge foreldrene. De gjør det dårligere på skolen, og har økt sannsynlighet for å bli arbeidsledige i ungdomsårene og å bli tenåringsforeldre. I følge McLanahan og Sandefur har skilsmissebarn om lag halvannen til to ganger større sannsynlighet for å utvikle diverse atferdsproblemer. En rekke kriminologiske studier har vist at det er en sammenheng mellom familiestruktur og kriminalitet, der barn som har opplevd

foreldrenes samlivsbrudd har høyere kriminalitetsrater enn barn som ikke har opplevd dette (Harper og McLanahan 2004, Juby og Farrington 2001, Rebellon 2002).

Like fullt er disse funnene kontroversielle, og forskere strides om hvor stor effekten av skilsmisse egentlig er (Amato 2003). Størrelsen på forskjellene mellom barn som har opplevd foreldres brudd og barn som vokser opp med begge foreldre varierer på tvers av ulike undersøkelser og med hvilke måleinstrumenter som er brukt. Mye av forskningen stammer fra USA og Storbritannia, der velferdspolitikken overfor enslige forsørgere er nokså annerledes enn i Norge og de andre nordiske landene. Det er også stor uenighet om hvorvidt det er skilsmissen i seg selv som gjør at disse barna i snitt skårer dårligere. Flere forskere er opptatt av hva som kjennetegner familiene som blir skilt *før* skilsmissen, og longitudinelle studier finner at skilsmissebarn har en høyere sannsynlighet for å ha problemer selv flere år før skilsmissen, mens de enda bor med begge foreldrene (Amato, Loomis og Booth 1995). Dette tyder på at det er en seleksjon av foreldre med visse type egenskaper til gruppen av foreldre som blir skilt. Flere studier finner at en god del av den høyere risikoen for negative utfall blant skilsmissebarn skyldes andre forhold, som for eksempel lav sosioøkonomisk status og dårlige levekår (Amato m.fl. 1995, Booth og Amato 2001). En studie av Harper og McLanahan (2004) viste at deler av sammenhengen skyldes lav utdanning og svak økonomi, eller at mor var svært ung da hun fikk barn. Mange forskere har dessuten vært opptatte av den betydningen konfliktnivået og ulike praksiser for barneoppdragelse har for barns velferd. Konflikter i familien er ansett for å være blant de viktigste risikofaktorene for å utvikle problemer (Amato 1993, Amato m.fl. 1995). Konfliktnivået vil ofte være høyere i familier som enten ender i skilsmisse, eller som har gjennomgått en skilsmisse. Slik vil konfliktnivået i mange tilfeller kunne tjene som en forklaring på hvorfor barn som har opplevd skilsmisse tilpasser seg dårligere enn barn som ikke har opplevd skilsmisse. En slik slutning trekkes i flere studier, og Amato (1993) konkluderer i sin metaanalyse at det er konfliktnivået i familien som i størst grad avgjør barns tilpasning etter en skilsmisse. Dermed kan en del barn få det bedre etter en skilsmisse, om konfliktnivået går ned i etterkant av bruddet (Amato 1993, Amato og Keith 1991, Amato m.fl. 1995).

Det er ukart hvilken betydning barnets alder ved bruddtidspunktet har for hvordan barna får det senere. Etersom barns kognitive og psykologiske utviklingsnivå vil variere med alderen, er det ikke usannsynlig at barns opplevelse av foreldrenes brudd har ulik betydning for barn

på ulike alderstrinn. Flere studier har funnet at skilsmisse har større negative konsekvenser dersom barnet opplever foreldrenes brudd i tidlig alder (Juby og Farrington 2001, Krein og Beller 1988, Peretti og Di Vittorio 1993). Funnene er imidlertid sprikende når litteraturen vurderes helhetlig, og sammenhengene mellom alder og utfall varierer med hvilket utfall som studeres. Amato og Gilbreth (1999) har gjennomgått flere undersøkelser som omhandler betydningen av barnets alder ved skilsmissen, og de finner ikke støtte til at de negative effektene av skilsmisse varierer med alder. Det gjør heller ikke Amato og Keith (1991) eller Amato (1993) i sine mataanalyser om konsekvenser av samlivsbrudd for barn.

3.1 Norsk og nordisk forskning om konsekvenser av skilsmisse

Man vet ikke i hvilken grad funnene fra den internasjonale forskningen om konsekvenser av skilsmisse kan overføres til Norge og de øvrige skandinaviske landene (Moxnes m.fl. 1999). Det har vært vanlig å anta at kombinasjonen av sjenerøse velferdsordninger, en høy kvinneandel i arbeidslivet og en relativt jevn inntektsfordeling gjør at de negative konsekvensene av skilsmisse kan være mindre i Norge og de andre nordiske landene enn i land som USA og Storbritannia (Moxnes m.fl. 1999, Lauglo 2009). Det er imidlertid delte meninger om hvordan skilsmisse påvirker barn og unge i Norge og andre nordiske land. Enkelte forskere hevder at skilsmisse trolig ikke har negative konsekvenser for barn og unge i Skandinavia. Nissen (1987) konkluderer i sin undersøkelse som omhandler barn i skilsmisefamilier, at barna ikke tar spesielt skade av foreldrenes skilsmisse, gitt at forholdene er noenlunde gode. Han påpeker at skilsmisse kan lede til noe positivt og bedre barnas oppvekstvilkår. Han framhever likevel at en skilsmisse i nær alle tilfeller vil være belastende for barna. Moxnes m.fl. (1999) har gjennomført en undersøkelse av skilte familier i Sør-Trøndelag. Deres studie er basert på spørreskjemaer fra foreldre, og foreldrene skulle svare på spørsmål om barnas tilpasning og trivsel etter skilsmissen. Moxnes finner at det store flertallet av foreldrene som deltok at skilsmissen i liten grad har påvirket barna negativt. Totalt 37 prosent av barna hadde vist en eller flere negative reaksjoner, mens 69 prosent hadde vist en eller flere positive atferdsendringer som foreldrene så i sammenheng med skilsmissen. Blant de som opplevde at barna hadde hatt en negativ endring, var den mest vanlige endringen at barna tøyde grenser mer enn de hadde gjort før. Det kan imidlertid stilles spørsmål om hvor pålitelig undersøkelser som er basert på foreldrenes vurderinger er i en slik sammenheng. Det er tross alt snakk om en hendelse foreldrene har valgt å utsette sine barn for.

I følge Breivik og Olweus (2006) eksisterer det nok forskning om konsekvenser av samlivsbrudd som avdekker at de mest optimistiske tar feil. Det å oppleve foreldres skilsmisse ser ut til å være assosiert med en rekke problemer og negative utfall også i de nordiske landene. Den økte risikoen for tilpasningsproblemer ser dessuten ut til å vedvare i voksen alder. Breivik og Olweus (2006) har undersøkt hvordan det går med skilsmissebarn i alderen 12-15 år i Norge, og de sammenlignet så funnene sine med tall fra en oppdatert metaanalyse fra USA (Amato 2001). De finner at de negative effektene av skilsmisse er rimelig like i Norge og USA innenfor de fleste områdene som studeres. Unntaket er skoleprestasjoner og psykologisk tilpasning. Størksen (2006) har undersøkt betydningen av skilsmisse blant nærmere ni tusen norske ungdommer. Utfallet som studeres er symptomer på angst og depresjon, trivsel og ulike mål på skoletilpasning. Ungdommene undersøkes i snitt 8 år etter skilsmissen. Størksen finner at de som har opplevd skilsmisse skårer dårligere på alle utfall som undersøkes. Utfallet varierte ikke med barnets alder ved skilsmisse, tiden siden skilsmissen, eller barnets alder ved undersøkelsen. Skardhamar (2007) har undersøkt sammenhengen mellom familiestruktur og lovbrudd begått av unge i alderen 10 til 22 år blant den norske 1982-kohorten. Blant de som hadde skilte foreldre (20 prosent) og de med enslige foreldre (10 prosent) var nærmere én av fire (henholdsvis 22 og 24 prosent) siktet for en forbrytelse. Blant de som ikke hadde en slik familiesituasjon var om lag 10 prosent siktet for forbrytelse.

4.0 TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ FORELDRES SKILSMISSE OG UNGES KRIMINALITET

I dette kapitlet diskuterer jeg ulike teorier om hvordan foreldres skilsmisse kan påvirke deres barns tilbøyelighet til å begå kriminalitet. Jeg vil organisere framstillingen omkring tre konsekvenser knyttet til det å oppleve foreldres skilsmisse: tap av foreldrekontakt, tap av økonomiske ressurser og stress. Jeg knytter de deretter tre perspektivene fra skilsmiselitteraturen opp mot sentrale kontrollteoretiske perspektiver innenfor kriminologisk teori. Disse kontrollteoretiske perspektivene ser nettopp forholdene i familien som avgjørende for å beskytte den enkelte mot kriminalitet. Jeg vil her trekke fram teorier om sosial kontroll, samt Merton og Agnews pressteorier.

Sammenhenger mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan òg oppstå som følge av bakenforliggende faktorer som påvirker både foreldres avgjørelse om å gå fra hverandre, og unges tilbøyelighet til å begå lovbrudd. Slike egenskaper vil kunne skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. I presentasjonen av seleksjonsmekanismer vil jeg først vise til forskning og teori som peker i retning av at forskjellen i kriminalitet mellom de som har og ikke har opplevd skilsmisse kan skyldes at foreldrepar som blir skilt og foreldrepar som ikke blir skilt har ulik sosioøkonomisk status. I kapittel 4.4.2 viser jeg at det kan skje en seleksjon på demografiske variabler. Jeg viser så at det å ha foreldrene med høyt konfliktnivå, eller det å ha foreldre med andre egenskaper som kan ha uheldig virkning på barns utvikling og trivsel, kan være bakenforliggende egenskaper som både påvirker foreldrenes avgjørelse om skilsmisse og barnas lovbruddstilbøyelighet.

I kapittel 4.5 presenterer jeg bidrag fra både skilsmiselitteraturen og fra den kriminologiske litteraturen som omhandler hvilken betydning barnets alder ved skilsmissen har for deres tilbøyelighet til å begå lovbrudd. I kapittel 4.6 viser jeg til at betydningen av foreldres skilsmisse for unges kriminalitet kan variere med foreldrenes sosioøkonomiske status. Kapitlet avsluttes med en oppsummering og utledning av hypoteser.

4.1 Foreldrefravær og kriminalitet

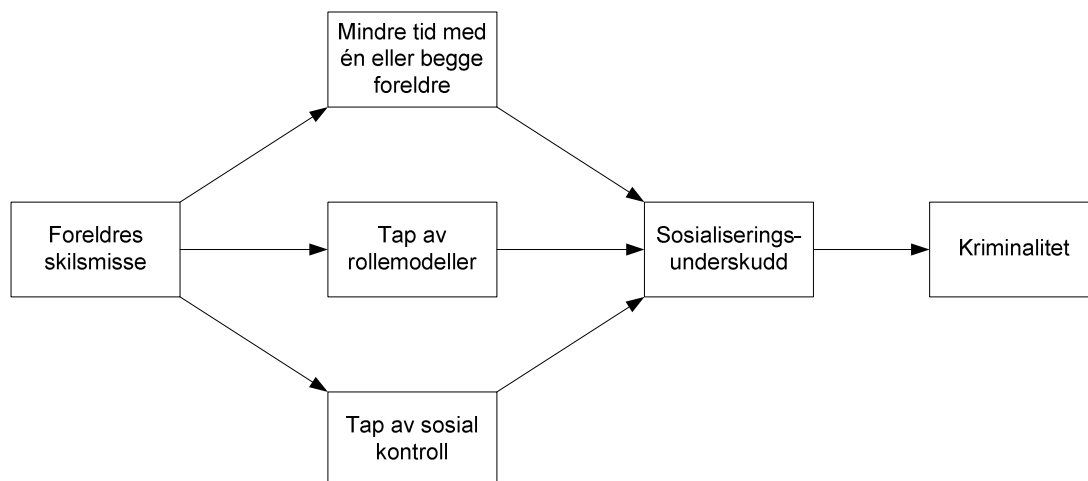
Et utgangspunkt for teorien om foreldrefravær, er at familien er en nøkkelinstitusjon i forhold til oppfostring av barn. Amato (1993) hevder at det tradisjonelt har vært antatt at barn som bor sammen med begge foreldre vokser opp i et bedre miljø enn barn som ikke bor sammen med begge foreldre, fordi mengden og kvaliteten på kontakten med foreldrene i seg selv har en positiv innvirkning på barnets velferd. Barn av skilte foreldre opplever som regel at foreldrene flytter fra hverandre og de vil ofte oppleve at den daglige omsorgen og kommunikasjonen med den ene forelderen reduseres. Etter en skilsmisse opplever dessuten mange barn at den forelderen de bor med blir mindre tilgjengelig som følge av flere oppgaver og økt ansvar. Forelderen må kanskje jobbe mer for å kompensere for tap av inntekt, og kan samtidig bli mindre tilgjengelig som følge av mangel på tid og overskudd (Amato og Keith 1991). I sum vil dette kunne ha en rekke praktiske og psykologiske konsekvenser for barnas utvikling og trivsel. Dersom barna ender opp med å få mindre oppmerksomhet, hjelp og tilsyn av foreldrene, vil det kunne øke sannsynligheten for at barna har lav selvfølelse og trivsel som igjen kan føre til problematferd (Amato og Keith 1991, Amato 1993).

Foreldre er dessuten viktige rollemodeller for barn og unge, og det hevdes at foreldre som bor sammen fungerer bedre som rollemodeller enn skilte foreldre. Foreldre er ansvarlige for å lære barna sine viktige sosiale ferdigheter som samarbeid, forhandling og evnen til å inngå kompromisser, og barnas første læring om mellommenneskelige relasjoner skjer gjennom foreldrene (Amato 1993). I følge sosial læringsteori vil fedre være særlig viktige som rollemodeller for gutter, mens mødre vil være særlig viktige for jenter. Barn og unge vil i større grad se opp til den forelderen som er av samme kjønn som dem selv, og de vil i større grad ta etter denne forelderens holdninger og væremåte (Carlson 2006). Når de fleste barn blir boende hos mor etter en skilsmisse, antas det slik at en skilsmisse er verre for gutter enn for jenter (McLanahan og Bumpass 1988). Andre studier viser at fars involvering er like viktig for gutter og jenter (Amato og Gilbreth 1999).

Når tap av foreldrekontakt er brukt for å forklare problematferd og kriminalitet blant ungdom, er dette blant annet gjort med referanse til Hirschi's teori om sosial kontroll (Hirschi 1969). I følge kontrollteorier i kriminologi utgjør nettopp en svak tilknytning mellom barn og dets omgivelsene en viktig risikofaktor for problematferd og kriminalitet. Teorier om sosial kontroll tar utgangspunkt i at avvik oppstår som en naturlig følge av at den sosiale kontrollen,

som er den uformelle kontrollen som utøves overfor hverandre på daglig basis, er svekket. I følge Christie (1982) er den sosiale kontrollen innebygget i alt sosialt samvær. Gjennom det daglige samværet med familie, venner og andre styres vi og bidrar til å kontrollere hverandres atferd, og det er de personene som står oss nærest som betyr mest i denne sammenhengen (Christie 1982). Hirschi hevder at tilbøyeligheten til å begå lovbrudd er minst for de som opplever sterke bånd til omverdenen. De som er sterkt bundet til samfunnet vil være preget av å være nært knyttet til andre, ha investert mye i sin nåværende tilværelse, de er sterkt engasjert i konvensjonelle aktiviteter og føler tilhørighet til verdssystemet i samfunnet. Graden av slik tilknytning vil særlig være bestemt av forholdet til familien. For de som har sterke bånd til omgivelsene, vil det å begå ulovlige handlinger oppleves fremmed og unødvendig, fordi det innebærer å svekke eller i verste fall miste disse sterke båndene (Hirschi 1969).

Hirschi argumenterer for at det er tre aspekter ved tilknytningen til konvensjonelle foreldre som vil beskytte barnet fra å begå kriminalitet: identifikasjon, nær og fortrolig kommunikasjon og direkte kontroll (Hirschi 1969:88-94). Identifikasjon og god kommunikasjon handler om foreldres evne til å vise interesse og ha tillit overfor barna sine. Grad av direkte kontroll er basert på hvor mye foreldre snakker med barna sine, og i hvilken grad de involverer seg i barna sine liv. Grad av slik direkte kontroll er et viktig element i perspektivet om foreldrefravær i skilsmiseforskningen. Det å være alene om foreldreansvaret kan gjøre det vanskeligere å fastsette regler og følge opp disse på en god måte. Skilsmissebarn kan dermed oppleve mindre grensesetting og regler enn andre (Amato 1993). Astone og McLanahan (1991) har gjennomført en studie der de fant at skilsmisse ledet til mindre grensesetting, kontroll og oversikt ("monitoring") av sosiale aktiviteter og skolearbeid. Mindre oppfølging og støtte vil kunne øke sannsynligheten for å ha lav selvtillit og for problematferd. Følgelig vil barn som opplever at foreldrene går fra hverandre være mer eksponert for kjente risikofaktorer for problematferd og kriminalitet (Amato 1993). Gitt at foreldrene er slike ressurspersoner i barnas liv, vil det derfor, under ellers like omstendigheter, være bedre for barn å bo med to foreldre enn med én (Amato og Keith 1991a, Amato 1993). Figur 4.1 illustrerer hvordan sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan være mediert gjennom tap av foreldrekontakt.

Figur 4.1: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet, mediert gjennom foreldrefravær.

4.2 Tap av økonomiske ressurser og kriminalitet

En skilsmisse innebærer ofte store utgifter knyttet til flytting og ny bolig, tap av tidligere hoved- eller medforsørger og tap av stordriftsfordeler. En skilsmisse vil nesten alltid føre til en nedgang i inntekt og levestandard, i alle fall for en periode. Eneforsørgere er derfor oftere utsatt for materiell knapphet og økonomiske problemer enn to-foreldre-familier (Amato og Keith 1991). I Norge er sannsynligheten for å bo i et lavinntektshushold mer enn dobbelt så stor for barn som bor med én forelder (Statistisk sentralbyrå 2007). Et perspektiv som går igjen i skilsmissecforskningen er at det er svekket økonomi etter en skilsmisse som i stor grad forårsaker at barn som opplever at foreldrene går fra hverandre kommer dårligere ut enn barn som vokser opp med to foreldre, og ikke skilsmissen i seg selv (Amato og Keith 1991, Amato 1993). Svekket økonomi antas å ha *direkte* og *indirekte* negative konsekvenser for barna. Den *direkte* effekten oppstår gjennom familiens absolutte eller relative mangler på ressurser.

Svekket økonomi reduserer de utgiftene foreldrene kan bruke direkte på barna, og det vil kunne forhindre tilgang til ulike materielle og sosiale goder, så som leker, klær og utstyr, og senere goder som lommepenger, fritidstilbud og reiser. Barn og unge fra hushold med svak familieøkonomi kan på den måten ha økt tilbøyelighet til å begå kriminalitet som følge av mangel på penger og goder, der motivasjonen er å skaffe til veie de materielle goder andre har mulighet til å kjøpe. Svak familieøkonomi kan også føre til at barn ikke kan delta i sosiale og kulturelle aktiviteter på lik linje med andre barn, aktiviteter som ofte er viktig for barnets

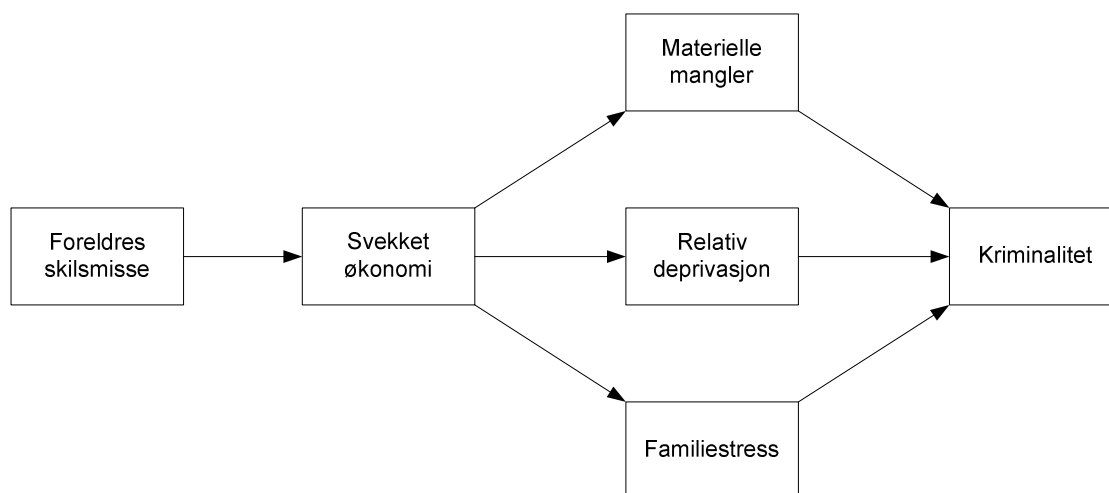
generelle utvikling, selvtillit, identitet og sosialisering med andre barn og unge. Når velstandnivået er høyt i Norge kreves mer ressurser enn før for å delta i sosiale sammenhenger og aktiviteter, og det å tilhøre et lavinntektshushold kan medføre en form for sosial eksklusjon. Øia og Fauske (2003:133) peker på at det er et sterkt kommersielt kjøpepress rettet mot barn og unge. Det at mange har så god råd, gjør at avstanden blir stor til den som ikke kan være med på ”kjøpefesten”. En slik opplevelse av relativ deprivasjon kan forsterkes dersom man ikke opplever å ha mulighet til å ta del i den verden av ”vellykkethet” som presenteres gjennom media og reklame.

Dersom det er et misforhold mellom de krav og forventninger en stilles overfor og de ressursene en har til rådighet, kan det oppstå en følelse av misnøye og fremmedgjøring, som igjen kan lede til økt tilbøyelighet til å begå lovbrudd. Dette resonnementet er hentet fra ideene til Merton (1938), som forklarer sammenhenger mellom sosial struktur og individuelle avvik. Merton beskrev USA som et samfunn kjennetegnet av et sterkt fokus på at enhver skal tilstrebe suksess, - en suksess som måles i form av penger, makt og status, og der eneste forutsetning er hard innsats og ambisjoner. Et svakere sosioøkonomisk utgangspunkt gir imidlertid dårligere muligheter til å realisere disse målsetningene. Den sosiale strukturen avgrenser tilgangen til de allmenne suksessmålene gjennom legale midler. Det oppstår dermed en diskrepans mellom mål og *legale midler*, der veien til suksess er svært begrenset eller i praksis stengt. En slik opplevelse av ikke å ha mulighet til å leve opp til de ”universelle drømmene” vil kunne lede til personlig anomi, som kjennetegnes av frustrasjon og stress. Dette er essensen i Mertons pressteori¹. Merton utviklet på bakgrunn av dette resonnementet en typologi over hovedformer av tilpasning i forhold til mål og de midler som er tilgjengelige. En mulig løsningsstrategi er å benytte ulovlige metoder i form av kriminalitet, først og fremst med mål om økonomisk vinning (Blackburn 1993:90, Merton 1938).

Svekket økonomi kan også ha *indirekte* negative konsekvenser for barna, der sammenhengen mellom svak familieøkonomi og barns kriminalitet kan forklares ut fra en såkalt familiestresshypotese. Conger m.fl. (1994:543) foreslår at lav inntekt, jobbavbrytelse, høy gjeld og lignende økonomiske problemer ”*affect individual distress and family relations through the daily strains or pressures they create in family economic life*”. I følge en slik

¹ ”Press” (Merton bruker begrepet ”strain”) henspiller til et press, eller en slags spenning den enkelte føler for å oppnå mål som i praksis er uoppnåelige. Merton hentet ideene sine fra Durkheim, som beskrev et samfunn preget av normløshet som et samfunn preget av anomi (Durkheim 1952).

familiestresshypotese vil økonomisk knapphet kunne lede til stress i familien som påvirker hvordan foreldrene fyller rollen som foreldre. Denne typen stress får betydning for foreldrenes overskudd til å kunne støtte og følge opp barna sine på en god måte, noe som vil kunne ha negative innvirkninger på barna. Det kan også påvirke foreldrenes psykiske helse og konfliktnivået i familien (Conger m.fl. 1994, Conger og Conger 1992, Sletten 2007). Foreldrenes økonomiske bekymringer fanges dessuten opp av og påvirker barna, i det foreldrenes situasjon påvirker deres oppførsel og handlemåter. Bekymringer for at pengene ikke skal strekke til og for at barna ikke skal få det de trenger oppstår ikke bare mellom foreldrene, men også mellom foreldre og barna som følge av at det blir vanskelig for foreldrene å tilby den levestandarden barna ønsker og forventer. Figur 4.2 illustrerer på hvilken måte sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan være mediert gjennom svekket økonomi etter en skilsmisse.

Figur 4.2: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet, mediert gjennom tap av økonomiske ressurser.

4.3 Stress i barns liv og kriminalitet

I skilsmiselitteraturen forklares negative utfall for barn som opplever foreldres skilsmisse ofte med bakgrunn i et stressperspektiv (Amato og Keith 1991). I tillegg til å innebære tap av ressurser, er skilsmisse ofte en traumatisk og vanskelig hendelse som i seg selv kan påvirke barn og unge negativt. For mange foreldre er skilsmissen en betydelig livskrise med alvorlige psykososiale konsekvenser. Dette er forhold som kan få negative konsekvenser for foreldre som omsorgsgivere. Dersom kvaliteten på relasjonen mellom barnet og hovedforsørgeren blir

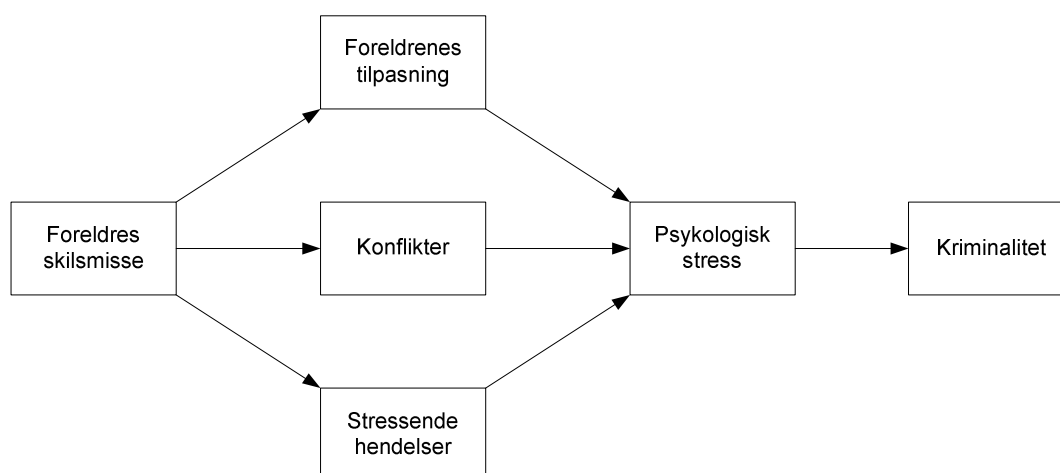
dårligere, forringes barnets oppvekstsforhold. Konflikter i familien og foreldrenes negative reaksjoner i forbindelse med bruddet kan bidra til å blokkere for kommunikasjon, og foreldre får i mindre grad formidlet atferdsregulerende holdninger og regler på en måte som når fram til barna. Et høyt konfliktnivå kan også utløse følelser som redsel, sinne og stress hos barnet. Dersom foreldrene ikke greier å mestre slike situasjoner, kan konfliktene bryte ned gode foreldreegenskaper (Amato og Keith 1991, Bakken 1998). Barna kan dessuten oppleve å bli dratt inn i konflikten mellom foreldrene. Det kan forverre barnets relasjon til foreldrene ytterligere.

Det at foreldrene skiller lag innebærer dessuten ofte en rekke større og mindre forandringer i barnets livssituasjon som hver er stressmomenter, såkalte stressorer. Endringene er ofte knyttet til tap av kontakt med en av foreldrene, flytting, bytte av skole eller barnehage, nye steforeldre og stesøsken og reising mellom to hushold (Amato 1993). Tilstedeværelsen av slike stressfaktorer kan skape psykiske belastninger for den enkelte, og det å være utsatt for én stressfaktor kan gjøre en mindre fleksibel og mottagelig for andre utfordringer og forandringer (Amato 2000). Det å for eksempel flytte og plutselig ha to hjem og to ”familier” å forholde seg til kan innebære mindre fortutsigbarhet og stabilitet, noe som blant annet kan gjøre det vanskeligere å konsentrere seg om skolen. Dersom barn for eksempel har redusert kontakt med én forelder, kan det øke sannsynligheten for at det begynner å gå dårlig også i andre relasjoner. Det kan handle om å skulke skolen, ikke komme hjem til avtalte tider, slutte i aktiviteter eller å bytte venner (Øia og Fauske 2003). Ifølge den såkalte ”kumulativ stresshypotesen” (Coleman, Ganong og Fine 2000), vil ulike stressorer ”hope seg opp” om barnet utsettes for et antall negative endringer. I følge dette perspektivet er det de samlede påvirkningene på barns livssituasjon som har negative innvirkninger på barn og unge. Å gjøre en skilsmisse og de forandringene det medfører så skånsom som mulig for barna, krever således at foreldrene er fleksible og tilpasningsdyktige.

Stressperspektivet i skilsmissecforskningen har mange likhetstrekk med det som omtales som livsløpsperspektivet i kriminologi. Dette perspektivet tas ofte i bruk av kriminologer som søker å forklare sammenhenger mellom foreldres skilsmisse og barns kriminalitet (Juby og Farrington 2001). Hovedidéen er at omfanget av og tidspunktet for ulike livsløpsoverganger er avgjørende for barn og ungdoms tilbøyelighet til å begå kriminalitet gjennom livet. Hva man opplever på et stadium i livet har innvirkning på hva som skjer senere i livet, og

opplevelsene som ofte fremkommer ved en skilsmisse er stressmomenter som kan akkumuleres gjennom livsløpet (Morrison og Cherlin 1995, Sampson og Laub 1993). Dette samsvarer med ”kumulativ stress-hypotesen” som ble beskrevet i forrige avsnitt.

Det å oppleve stressende situasjoner, uten å ha særlig stor mulighet til å gjøre noe for å bedre situasjonen, kan i følge Agnews generelle pressteori (1992) lede til økt tilbøyelighet til å begå kriminalitet. Agnew baserer argumentene sine på Mertons pressperspektiv, men argumenterer for at det å mislykkes i å nå økonomiske mål kun er én av flere typer press. Man må også innlemme psykologisk press, som er en form for psykologisk overbelastning. Psykologisk press kan utløse psykiske plager, samt føre til større grad av problematferd. Det kan gjøre at tilbøyeligheten til å begå kriminalitet øker, både på kort og lang sikt. Denne typen stress utløses ikke nødvendigvis av spesifikke livshendelser eller livssituasjoner, men heller i større grad av forholdet mellom de krav og utfordringer en stilles overfor og de ressurser en har til rådighet for å møte påkjenningen. Et viktig begrep her er mestringsressurser, ettersom det nettopp er avstanden mellom krav og muligheter, eller en slags ”opplevd urettferdighet” som regnes som en hovedkilde til uheldig stress. Psykologisk press kan også utløses dersom man opplever å ikke ha et godt forhold til familie og andre nære personer, og dersom ens forhold til familiemedlemmer er preget av konflikter. Agnews generelle pressteori kan bidra som en forklaring for hvorfor skilsmissebarn er mer involvert i kriminalitet enn andre (Harper og McLanahan 2004:373-4, Rebellon 2002:109). Figur 4.3 illustrerer hvordan sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan være mediert gjennom såkalte stressorer i barns liv etter en skilsmisse.

Figur 4.3: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet, mediert gjennom stress i familien.

4.4 Seleksjonsmekanismer

Til nå har jeg presentert ulike kausalmekanismer som kan si noe om hvordan skilsmisse påvirker barns liv, og spesielt de påvirkninger som kan ha betydning for deres tilbøyelighet til å begå kriminelle handlinger. Det pågår en kontinuerlig diskusjon i faglitteraturen om i hvor stor grad sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og ulike negative utfall for barn er uttrykk for en årsakssammenheng (Cherlin 1999). At det i gruppen av de som siktes for lovbrudd prosentvis finnes flere som har bodd hele eller deler av sin oppvekst med en enslig forelder enn i befolkningen for øvrig, betyr ikke at den økte tilbøyeligheten til å begå lovbrudd skyldes foreldrenes skilsmisse. Det å bli skilt kan skyldes andre egenskaper eller kjennetegn ved foreldrene som også har negativ innvirkning på barna. Slike bakenforliggende egenskaper ved de foreldre som blir skilt, kan skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barns lovbrudd. For å ta hensyn til eventuelle seleksjonseffekter, er det dermed viktig å ha kunnskap om foreldrenes egenskaper utover deres skilsmissee erfaring.

I de følgende underkapitlene presenterer jeg et sett slike mulige seleksjonsmekanismer. Jeg vil først vise at foreldrenes sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn kan være felles bakenforliggende faktorer som har innvirkning både på sannsynligheten for å bli skilt og for tilbøyeligheten til å begå kriminalitet. I kapittel 4.4.3 viser jeg at konfliktnivået i familien, og andre kjennetegn ved foreldrene, kan være bakenforliggende faktorer som bidrar til å skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet.

4.4.1 Seleksjon på sosioøkonomiske variable

Ulikhet i sosioøkonomisk status blir ofte brukt som en delforklaring på forskjeller i kriminalitet og problematferd mellom unge som vokser opp med enslige foreldre, og unge som vokser opp med gifte foreldre. Studier som omhandler ekteskapsinngåelse og skilsmisse viser at det ikke er vilkårlig hvilke parforhold som ender i samlivsbrudd. Både internasjonale og nordiske studier viser at det er en klar negativ sammenheng mellom parenes utdanningsnivå og skilsmisse, der sannsynligheten for å bli skilt synker med høyere utdanningsnivå (Martin og Bumpass 1989, Hoem 1997, Jensen og Clausen 1999, Lyngstad 2004). De fleste studier som omhandler sammenhenger mellom partenes inntekt, arbeidstilknytning og skilsmissetilbøyelighet finner at skilsmisseratene er lavest blant par der mannen har betalt arbeid, mens kvinnen har ubetalt arbeid, eller arbeider deltid. Flere studier finner dessuten at sannsynligheten for skilsmisse øker dersom kvinnen tjener mye (Tjøtta og

Vaage 2003, Lyngstad 2004, Jalovaara 2001). Svak familieøkonomi er imidlertid en risikofaktor for skilsmisse og for konflikter mellom foreldrene (Conger m.fl. 1994, Sletten 2007). Mekanismene som kobler svak familieøkonomi til konflikter i familien ble beskrevet i kapittel 4.2.

For at en eventuell sosioøkonomisk seleksjon av foreldre til gruppen av skilte foreldre skal kunne skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet, må foreldres sosioøkonomiske status være korrelert med barnas lovbruddstilbøyelighet. Det er dokumentert at det er en sosial skjevhet i hvem som begår og blir siktet for kriminalitet, der både det å ha foreldre med lav utdanning og inntekt, og det å selv skåre lavt på sosioøkonomiske indikatorer er forbundet med høyere kriminalitetsrater (Conger m.fl. 1992, Fergusson m.fl. 2004, Høigård 1997, Skardhamar 2005, 2007, 2009, Sampson og Laub 1993). Skardhamar (2007) har undersøkt sammenhengen mellom oppvekstkår og kriminalitet blant nordmenn født i 1982. Han finner at andelen siktede synker med høyere utdanning hos foreldrene. Blant de ungdommene som hadde foreldre med kun grunnskoleutdanning var 20 prosent siktet for forbrytelser, mens den tilsvarende andelen for ungdom med foreldre som hadde fullført høyere utdanning, var 8 prosent. Den samme studien viste at foreldrenes yrkestilknytning hadde betydning for ungdommers tilbøyelighet til å begå kriminalitet.

Det er flere teorier om hvorfor det å vokse opp i en familie med lav sosioøkonomisk status er korrelert med høyere kriminalitetsrater. Utdanning, inntekt og arbeidstilknytning er viktige indikatorer på sosioøkonomisk status, og menneskers plassering i det sosioøkonomiske hierarkiet påvirker blant annet hva de besitter av materielle goder, hvilken mulighet de har på ulike samfunnsarenaer og hva slags problemer og påkjenninger de støter på (Hansen og Engelstad 2003). Foreldres sosioøkonomiske posisjon gir på den måten en indikasjon på hvilke ressurser som er tilgjengelig for barn og unge under oppveksten. Sammenhengen mellom sosioøkonomisk status og kriminalitet forklares gjerne med utgangspunkt i Hirschis teori om sosiale bånd og Mertons og Agnews pressteorier, som tidligere er beskrevet. Når det gjelder sammenhengen mellom sosioøkonomisk status og kriminalitet blant barn og ungdom, er det vanlig at det er foreldrenes sosioøkonomiske posisjon som ligger til grunn. Grunnen til det er at foreldrenes sosioøkonomiske status og levekår i stor grad avgjør barnas levekårssituasjon (Skardhamar 2005). Man vet også at det er klare tendenser til at foreldres utdanning, yrke, økonomiske problemer trygdemottak arves av deres barn (Sæther 2009).

4.4.2 Seleksjon på demografiske variable: mors alder og bosted

Flere studier finner at sammenhengen mellom samlivsbrudd og barns velferd, deriblant kriminalitet, reduseres dersom man kontrollerer for mors alder da hun fikk barn (Harper og McLanahan 2004, Skardhamar 2009). Det er godt dokumentert at det å få barn i svært ung alder er forbundet med en generelt vanskelig livssituasjon (Mollborn 2007, Kleiven og Haugen 2004). En tenåringsmor som har en økonomisk og sosialt trygg bakgrunn, og som ser en klar fremtid for seg selv gjennom utdanning og arbeid, vil ha mer å miste ved å få barn tidlig enn en som har vokst opp under vanskelige familieforhold. Det å få barn kan for eksempel ha betydelig innvirkning på morens videre utdanning og yrkestilknytning. De økonomiske levekårene for tenåringsmødre er klart dårligere enn for mødre som får barn senere i livet. Det er òg påvist sammenhenger mellom det å bli tenåringsmor og depresjoner, dårlige boforhold og større behov for offentlige stønader (Kleiven og Haugen 2004, Shaw, Lawlor og Najman 2006). Tenåringsmødre kan havne i en ond sirkel, der også barna deres løper økt risiko for å få problemer. Barn av tenåringsmødrer har dårligere helse, de gjør det dårligere på skolen og får dårlige økonomiske levekår seinere i livet (Kalmijn og Kraaykamp 2005). Det er òg dokumentert at tidlig samlivsinngåelse øker sjansen for samlivsproblemer og skilsmisse (Amato og Previti 2003, Martin og Bumpass 1989, Kiernan 1986). Årsaker bak et slikt mønster, kan være at unge mennesker ofte vil forandre seg mye fra de gifter seg. Det kan òg være at samlivet i mindre grad er gjennomtenkt og planlagt, for eksempel som følge av barn.

Foreldrenes bosted kan også være en bakenforliggende faktor som bidrar til å skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. Skilsmisseratene er høyere i byer enn i mer rurale områder, et mønster som er observert i en rekke land (Gautier, Svarer og Teulings 2009, Jalovaara 2001). En årsak til dette, kan være at muligheten eller ”markedet” for å møte nye partnere er høyere i byer, både som følge av flere innbyggere og høyere befolkningstetthet, og som følge av flere møtearenaer. Slik vil det å bo i en større by kunne fungere destabiliserende på ekteskapet, og dermed øke skilsmisseratene. Et annet argument tilsier at det foregår en seleksjon, der par som er i stabile forhold er mer tilbøyelige til å flytte til mer landlige områder, mens mer ustabile par velger å bo i byer. En slik sammenheng kan òg skyldes at den sosiale kontrollen er mindre effektiv i byer, i form av større grad av individuell valgfrihet og færre uformelle sanksjoner ved å bryte ut av et ekteskap (Gautier m.fl. 2009, Christie 1982).

Det å bo i sentrale områder er òg korrelert med høyere kriminalitetsrater. Et generelt trekk ved de fleste byer av en viss størrelse er tendensen til opphopning av sosiale problemer i visse områder. Det å bo i en større by innebærer at det er lettere tilgang til illegale miljøer og ”fristelser”. Det pekes òg på at den sosiale kontrollen er mindre effektiv i byer (Christie 1982). Ser man på sammenhengen mellom anmeldte lovbrudd og antall innbyggere i alle landets kommuner, er det en tydelig sammenheng mellom hvor tett folk bor og omfanget av kriminalitet. Relativt til innbyggertallet stiger den registrerte kriminaliteten med økende antall innbyggere. De tretten mest befolkede kommunene, med mer enn 50 000 innbyggere, har i snitt mer enn dobbelt så mange registrerte lovbrudd enn kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere. Hvert femte lovbrudd skjer i Oslo, selv om kun om lag ti prosent av befolkningen er bosatt her (Thorsen, Lid og Stene 2009:53).

4.4.3 Seleksjon på andre egenskaper ved foreldre

En avgjørelse om skilsmisse tas gjerne etter en kortere eller lengre periode med problemer i ekteskapet, og det vil derfor foregå en seleksjon av foreldre som har hatt et samliv preget av konflikter, misnøye eller sviktende samhold til gruppen av skilte foreldre. Det kan dermed skje en seleksjon til skilsmissegruppa av foreldre med høyt konfliktnivå eller med andre og til dels ”uobserverbare” egenskaper som kan være korrelert med barnas tilbøyelighet til å begå kriminalitet. Det kan være en tendens til at de foreldrene som holder sammen, også er de som på forhånd potensielt var de ”beste foreldrene” i kraft av deres individuelle egenskaper. Flere forskere har forsøkt å sammenligne betydningen av skilsmisse med den virkningen bakenforliggende egenskaper ved foreldrene antas å ha (Amato m.fl. 1995, Booth og Amato 2001).

Et høyt konfliktnivå mellom foreldrene vil i mange tilfeller kunne tjene som en forklaring på hvorfor barn som har opplevd skilsmisse skårer dårligere på en lang rekke utfall enn barn som ikke har opplevd foreldrenes brudd (Amato og Keith 1991, Amato 1993). Et høyt konfliktnivå mellom foreldre skaper en negativ og fiendtlig atmosfære i hjemmet, og det kan redusere foreldrenes kapasitet som ressurspersoner i barnas liv. Konflikten mellom foreldrene kan innebære at familiemedlemmene kanskje i lang tid før selve skilsmissen lever i en stressituasjon som medfører utrygghet, tristhet og tilpasningsproblemer. Konflikter i familien er ansett for å være blant de viktigste risikofaktorene for at barn utvikler problemer (Amato og Keith 1991). Det gjelder spesielt destruktiv interaksjon mellom foreldrene, slik som

trusler, krenkelser og vold (Cummings, Goeke-Morey og Papp 2003). Barna kan dessuten bli dratt inn i konfliktene mellom foreldrene, noe som ofte forverrer foreldre-barn-relasjonen (Thuen 2002, Amato m.fl. 1995, Booth og Amato 2001, Shaw, Emery og Tuer 1993). Amato (1993) konkluderer i sin metaanalyse, som omhandler konsekvenser av skilsmisse for barn, at det er konfliktnivået i familien som i størst grad avgjør barns tilpasning etter en skilsmisse. Enkelte forskere hevder i så måte at oppmerksomheten bør flyttes fra skilsmisse som hendelse og over til konsekvenser av konfliktfylte ekteskap (Amato 1993).

Både internasjonale og norske undersøkelser påviser at personer med psykiske problemer og andre levekårsproblemer har en høyere skilsmisserate enn de som ikke har slike problemer (Mastekaasa 1994, Hope, Power og Rodgers 1999). Flere longitudinelle undersøkelser påviser at personer som senere blir skilt i større grad har slitt med ulike problemer selv før de giftet seg (Hope m.fl. 1999, Davies, Avinon og McAlpine 1997). Davies m.fl. (1997) fant at en større andel av skilte mødre hadde hatt psykiske problemer tidlig i livet, før de inngikk ekteskap, sammenlignet med gruppen av kvinner som forble gift. Mange av de kvinnene som senere ble skilt, hadde dessuten hatt en vanskelig oppvekst.

Block, Block og Gierde (1986) har gjennomført en longitudinell studie av barn, der de undersøker atferd og trivsel blant barn flere år før de eventuelt opplever at foreldrene skilles. Resultatene av undersøkelsen viste at de barna som senere opplevde foreldrenes skilsmisse, og de som ikke opplevde foreldrenes skilsmisse, skilte seg fra hverandre i trivsel og atferd allerede før skilsmissen. Blant guttene som deltok i studien ble det påvist forskjeller i atferd så tidlig som 11 år før foreldrenes skilsmisse. De guttene som senere opplevde skilsmisse, hadde lavere impuls kontroll, var mer aggressive og hadde mer utagerende oppførsel. I følge Block m.fl. kan det tyde på at det som ofte presenteres som konsekvenser av skilsmisse egentlig er konsekvenser av et dårlig ekteskap, eller av dårlige foreldreegenskaper. Block, Block og Gierde (1988) foretok senere en bredere analyse av dette materialet. De fant blant annet at foreldrene som senere ble skilt, i utgangspunktet var mer uenige i synet på barneoppdragelse enn de foreldrene som forble gift. De ga dessuten mindre støtte og oppmerksomhet til barna, og var i større grad ansente og mistilpasse både i ekteskapet og i rollen som forelder. Mødrene som senere ble skilt oppgav dessuten å ha lavere selvfølelse enn mødrene som forble gift. Lignende funn er vist i flere andre longitudinelle studier (Amato m.fl. 1995, Booth og Amato 2001, Shaw m.fl. 1993, Piketty 2003). Block m.fl.(1988) antydte at disse funnene kan

skyldes ekteskapsproblemer, men at det òg kan skyldes andre forhold man ikke kjenner til, som for eksempel ulik personlighet hos foreldrene. Uansett kan slike egenskaper hos foreldre være belastende for barn (Block m.fl. 1988).

Det å ha foreldre som selv har begått lovbrudd, kan være en faktor som bidrar til å skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges lovbrudd. En studie av Lopoo og Western (2005) blant amerikanske menn, viser at det å begå kriminalitet gir økt risiko for skilsmisse. Det å begå lovbrudd kan skape en økt følelsmessig avstand mellom ektefellene, og det kan gi grobunn for mistillit og økt konfliktnivå. Dersom lovbruddet leder til fengsling, vil lovbruddet dessuten skape en fysisk avstand mellom ektefellene. Det å begå kriminalitet kan dessuten føre til stigmatisering fra omgivelsene. Pager (2003) påviser at arbeidsgivere ikke vil ansette personer som har et kriminelt rulleblad. Ifølge Gottfredson og Hirschi om selvkontroll (1990) vil en sammenheng mellom lovbrudd og skilsmisse kunne gå via den underliggende faktoren "lav selvkontroll", som er en egenskap som må internaliseres tidlig i livet. Ifølge Gottfredsson og Hirschi er det forskjeller mellom individer når det gjelder tilbøyeligheten til å velge handlinger som har kortsiktige fremfor langsiktige konsekvenser. Personer med lavt utviklet selvkontroll vil leve i øyeblikket uten å overveie de langsiktige konsekvensene av sine handlinger. Lovbrudd er eksempler på handlinger som gir kortsiktige belønninger, og personer med lite utviklet selvkontroll vil dermed være mer tilbøyelige til å begå lovbrudd. Lav selvkontroll vil òg kunne vises ved manglende evne til å inngå i langsiktige familie-, arbeids- og vennskapsforhold. En sammenheng mellom lovbrudd og skilsmisse vil dermed kunne gå via den underliggende faktoren "lav selvkontroll".

Det er for øvrig godt dokumentert at barn av foreldre som begår kriminalitet, selv er mer tilbøyelige til å begå lovbrudd (Farrington m.fl. 2001, Johnston 2006, Skardhamar 2005, 2007, 2009). Det er grunn til å tro at foreldrene som er involvert i kriminalitet har reduserte muligheter til å være gode omsorgspersoner, og at den sosiale kontrollen som utøves overfor barna er svekket. Dette avhenger selvsagt av hvilken type lovbrudd foreldrene begår, samt lovbruddets alvorlighetsgrad og eventuelle straffereaksjon (Skardhamar 2005, 2009). Det å oppleve at én eller begge foreldrene har vært involvert i kriminalitet og kanskje vært i politiets søkelys, kan være belastende. Det kan òg være en tilleggsbelastning dersom foreldrenes lovbrudd er kjent i barnets omgivelser, og dersom barnet blir møtt av negative reaksjoner og stigmatisering fra omgivelsene. Dersom foreldrenes lovbrudd leder til en

straffereaksjon, kan det få direkte praktiske og økonomiske konsekvenser for hele familien, for eksempel i form av bortfall av en inntekt (Skardhamar 2005). Sammenhengen mellom foreldres og deres barns kriminalitet gjenspeiler trolig òg en sosialiseringseffekt, ved at sosial kontroll og oppdragelse fra foreldre som selv har begått lovbrudd i mindre grad går i retning av lovlydighet. Barn av foreldre som begår lovbrudd vil i større grad være villige til å bryte lover og normer som følge av mindre sosial kontroll fra foreldrenes side (Hirschi 1969).

Problematferd kan forklares med bakgrunn i en forestilling om antisosialitet. Antisosialitet innebærer gjentatte brudd på sosiale normer for akseptabel atferd, og omfatter aggresjon, opposisjon mot voksne og regel-, norm og lovbrudd (Bakken 1998). Flere forskere hevder at det å være predisponert for antisosial atferd eller ha vanskeligheter for å etablere nære bånd, kunne være årsak til både skilsmisse og til barnas problemer (Capaldi og Patterson 1991). Mennesker er ulike hverandre ut i fra i hvilken grad de er sårbare for øyeblikkets fristelser og impulser, og det er store individuelle variasjoner når det gjelder menneskers behov for spenning. Kriminelle handlinger kan virke spennende og risikobetonte, og de kan gi en umiddelbar tilfredsstillelse av ønsker og følelser. Pedersen (1992) referer til en indre spenning eller uro hos enkelte, en uro som driver dem mot å ta risiko – såkalt ”sensation seeking”. Slike egenskaper kan være bakenforliggende faktorer som skaper en tilsynelatende sammenheng mellom foreldres skilsmisse og kriminalitet.

Dette indikerer at det skjer en seleksjon, der foreldre som i utgangspunktet har visse egenskaper eller kjennetegn som kan være uheldig for deres rolle som omsorgspersoner og forbilder, oftere havner i gruppen av skilte foreldre. Det å vokse opp med foreldre som har dårlige foreldreegenskaper eller som sliter med ulike problemer, har betydning for barns utvikling og trivsel, uavhengig av om foreldrene blir skilt eller ikke (Amato 2000, Christie 1982, Hirschi 1969, Farrington 2003, Kelly 2003, Sampson og Laub 2004).

4.5 Betydning av barnets alder ved skilsmissen

I følge perspektivet om foreldrefravær (kapittel 4.1) vil betydningen av skilsmisse være større jo yngre barnet er når foreldrene går fra hverandre. Det antas at tap av de sosialiseringressursene foreldrene representerer, vil ha større betydning jo yngre barna er (Amato 1993). Slike antagelser finner man igjen også i kriminologisk teori. Psykologiske forklaringer på antisosialitet og kriminalitet legger vekt på opplevelser den enkelte har

gjennomgått i årene som barn og hvilke egenskaper barn utvikler basert på sine erfaringer. Tanken er at sosialiseringen er særlig sterk og formende i de første årene av et barns liv, og at tap av ressurser og stressende opplevelser i tidlige formative år derfor kan slå spesielt negativt ut. Trygghet, tillit og forutsigbarhet i tidlige barneår har konsekvenser for evnen til å takle problemer senere i livet, og for evnen til å føle innlevelse med andre. Mangelen på slike erfaringer kan vise seg ved at barna ikke utvikler evnen til å overskue langsiktige konsekvenser av egne handlinger og at de ikke evner å innrette seg i forhold til omgivelsenes forventninger og krav. Det kan òg innebære at de får mindre motstandskraft i forhold til påvirkninger fra miljøer der kriminalitet er en del av atferdsmønsteret (Øia og Fauske 2003).

Det antas derfor at en sen skilsmisse har mindre negative konsekvenser enn en tidlig skilsmisse (Amato 1993, Juby og Farrington 2001). Betydningen av barns tidlige leveår for senere problematferd og kriminalitet står òg sentralt hos Gottfredson og Hirschi (1990). De knytter kriminell atferd til den underliggende faktoren ”lav selvkontroll”, og hevder at foreldre som ikke lykkes i å passe på og sanksjonere uheldig opptreden hos sine barn, oppdrar barn som i mindre grad er i stand til å utsette behovstilfredsstillelse, som er mindre sensitive overfor andres interesser og ønsker, og som er mer tilbøyelig til å bruke makt og vold for å oppnå sine hensikter. For å lære barn selvkontroll må noen overvåke barnets atferd, gjenkjenne avvikende atferd når den forekommer og straffe slik atferd. Personer med lav selvkontroll velger handlinger som gir enkle, kortsiktige gleder, og kriminalitet blir et slags resultat av hvilke muligheter som er tilgjengelige. Et lovbrudd kan slik tilbakeføres til at lovbrøyteren bevisst velger lovbruddet på grunn av de kortsiktige belønninger det gir. Lovbrudd er for øvrig kun en del av et omfattende knippe av avvikende handlinger. Personer med lav grad av selvkontroll vil òg kjennetegnes av for eksempel å unndra seg forpliktelser i større grad, tilpasse seg dårligere i skolen og i større grad være involvert i ulykker (Gottfredson og Hirschi 1990, Blackburn 1993:92). Gottfredson og Hirschis teori om selvkontroll hevder slik å kunne forklare stabilitet eller kontinuitet i kriminalitet og annen problematferd.

I følge Sampson og Laubs (1993) aldersgraderte teori om sosial kontroll antas det at tilbøyeligheten til å begå kriminalitet er knyttet til tidspunktet for viktige hendelser eller overganger i livet. Tilknytning til familie vil forhindre personer fra å begå kriminalitet gjennom barndom og ungdomsår, og i et slikt perspektiv vil en skilsmisse og hva det

innebærer ha større konsekvenser for barn og unge tidlig i livet, fordi foreldrene da er spesielt viktige personer i barns liv. Senere vil tilknytning til andre *utenfor* familien, og den sosiale kontrollen som oppstår som følge, kunne veie opp for negative hendelser og relasjoner i familien (Sampson og Laub 1993).

4.6 Samspill mellom opplevd skilsmisse og sosioøkonomisk bakgrunn

Det at noen klarer seg bra etter en skilsmisse, mens andre i større grad sliter, avhenger av hvilke personlige, sosiale og økonomiske ressurser disse besitter eller har tilgang til (Amato 2000, Thuen 2002). Selvtillit og sosial støtte fra omgivelsene, utdanning, økonomiske ressurser og ulike offentlige støtteordninger er eksempler på slike modererende faktorer som kan beskytte mot de negative konsekvensene av en skilsmisse. Det kan på motsatt vis være faktorer som gjør personer spesielt sårbare for den belastningen en skilsmisse er. Familier som i utgangspunktet har dårlig økonomi, vil for eksempel i større grad kunne oppleve materiell deprivasjon som følge av en skilsmisse, enn de som i utgangspunktet har god økonomi. Personer med høy sosioøkonomisk status har i utgangspunktet flest ressurser, og dermed har de også flest ressurser å miste (Amato 2000). I følge Agnew (1992), utløses stress av forholdet mellom de krav og utfordringer en stilles overfor og de ressursene en har til rådighet for å møte påkjenningen. I følge et slikt resonnement vil hva som finnes av ressurser i barns liv dermed ha betydning for hvordan skilsmissen påvirker dem. Ressurser i barnets omgivelser kan representere en motvekt til den belastningen en skilsmisse er.

Flere studier har vist at personer med høy utdanning jevnt over opplever mindre negative konsekvenser av en skilsmisse enn de som har lavere utdanning (Booth og Amato 1991, Amato 2001). Det samme gjelder for de som har god økonomi kontra de som har dårlig økonomi, og for de som er i fast jobb kontra de som ikke har jobb (Booth og Amato 1992). En samværsundersøkelse av Jensen og Clausen (1997) viser at det er en sterk positiv sammenheng mellom samværsavtale og sosioøkonomisk status. Lavt utdannende fedre har mindre samvær med barn etter skilsmisse enn hva høyt utdannede fedre har. Blant de høyt utdannede er det nesten like vanlig å ha felles foreldreansvar som at mor har dette ansvaret alene. Blant de lavt utdannede har mor foreldreansvaret alene i to tredjedel av tilfellene. Samvær er dessuten mer utbredt blant foreldre i lønnsarbeid enn blant foreldre som er arbeidsløse. Jo høyere sosioøkonomisk status fedre har, jo vanligere er det dessuten at foreldre avtaler samvær seg imellom uten å trekke inn det offentlige. Dette kan innebære at

foreldre med høy sosioøkonomisk status har færre konflikter enn de med lavere sosioøkonomisk status. Det er derfor grunn til å undersøke om det er samspill mellom skilsmisse og sosial posisjon i betydningen disse faktorene har for barns kriminelle debut.

4.7 Oppsummering og utledning av hypoteser

I dette kapitlet har jeg presentert en rekke mulige mekanismer som alle kan bidra til å produsere den statistiske sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. De teoretiske perspektivene som ble presentert er ikke konkurrerende, men må heller ses på som komplementære (Amato 1993, Amato og Keith 1991). Det er ikke et klart skille mellom hver av de mekanismene som representerer en årsakssammenheng og de mekanismene som skaper en tilsynelatende sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. Konflikter og dårlig samarbeid mellom foreldrene *etter* en skilsmisse, som her presenteres som en antatt kausalmekanisme, vil for eksempel vanskelig kunne ses atskilt fra konfliktnivået i familien *før* skilsmissen. En mulig betydning av barnets alder ved skilsmissen vil kunne være frembrakt av både kausalmekanismer og av seleksjonsmekanismer. På samme måte kan et samspill mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet være frembrakt av kausalmekanismer, men òg av seleksjonsmekanismer. På bakgrunn av disse forklaringene skal jeg nå utlede hypoteser som kan testes empirisk.

I kapittel 4.1 til 4.3 presenterte jeg mulige grunner til å anta at det foreligger en kausal sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. De ulike mekanismene beskriver hvordan en skilsmisse kan lede til tap av ulike ressurser som er viktig for barnas tilpasning og velferd. En skilsmisse vil dessuten ofte oppleves som en stressende hendelse for alle inkluderte parter, noe som kan påvirke barn i en negativ retning. Denne innsikten fra tidligere forskning gir grunn til å forvente en negativ sammenheng mellom skilsmisse og kriminalitet. På bakgrunn av dette kan jeg utlede følgende hypotese:

H1: Gutter som opplever foreldrenes skilsmisse har en tidligere lovbruddsdebut enn gutter som vokser opp med gifte foreldre.

Ifølge perspektivet som omhandler tap av foreldrekontakt, vil betydningen av foreldres skilsmisse være større jo yngre barnet er når foreldre skilles. Ifølge Gottfredson og Hirschis teori om selvkontroll (1990), og Sampsons og Laubs aldersgraderte teori om uformell sosial

kontroll (1993) vil barns tilknytning til foreldrene i barndommen være viktige for å forstå deres senere tilbøyelighet til å begå kriminalitet. Tidligere forskning antyder at effekten av en skilsmisse kan være størst i barnets tidlige barndom, men forskningen på feltet er sprikende (Amato og Keith 1991). Jeg vil derfor undersøke om effekten av skilsmisse varierer med barnets alder ved skilsmissen.

H2: Jo yngre guttene er når de opplever foreldres skilsmisse, jo tidligere lovbruddsdebut har de.

I kapittel 4.4 presenterte jeg teori og tidligere forskning som gir grunn til å tro at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet består av en rekke spuriøse mekanismer. Det kan være at deler av sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barns kriminalitet skyldes spesielle egenskaper ved foreldre som skiller seg, som òg er utslagsgivende for barnas tilbøyelighet til å begå lovbrudd. Jeg vil derfor undersøke i hvilken grad forskjeller i lovbruddstilbøyelighet mellom gutter som har skilte foreldre og gutter som har gifte foreldre kan forklares på bakgrunn av sosioøkonomiske forskjeller mellom familiene.

H3: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet reduseres etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene.

Selv om det er grunn til å tro at deler av sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet er spuriøs, gir de ulike perspektivene om konsekvenser av skilsmisse for barn også grunn til å forvente at det gjenstår en betydning av foreldres skilsmisse for unges lovbruddstilbøyelighet etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene.

H4: Effekten av skilsmisse gjenstår etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene.

Amato (2000) beskriver ulike moderatorer for utfallet av en skilsmisse. Det er grunn til å tro at tap av ressurser og stress i forbindelse med en skilsmisse ikke vil ramme alle likt, siden de med mer sosioøkonomiske ressurser har ”flere ressurser å tape”. De med lav sosioøkonomisk status mister relativt sett flest ressurser. Slike ressurser kan fungere som beskyttelsesfaktorer

ved skilsmisse. I tråd med Mertons og Agnews teorier om press, og mekanismene rundt det å være sosioøkonomisk deprivert, er det grunn til å anta at en skilsmisse vil kunne ha sterkere negativ effekt dersom man har lav sosioøkonomisk posisjon. Det er derfor nærliggende å tro at effekten av skilsmisse varierer med foreldrenes sosioøkonomiske status.

H5: Betydningen av skilsmisse er størst for de som har foreldre med lav sosioøkonomiske status.

Som jeg var inne på i kapittel 2.3, vil ikke alltid det å bli siktet for lovbrudd gjenspeile en handling som samsvarer med det bildet mange har av "kriminalitet". Man vet at unge lovbrøyttere i stor grad siktes for trafikklovbrudd, nasking og brudd på diverse bestemmelser utenfor straffeloven. De aller fleste registrerte gjerningspersoner er dessuten kun skyldig i et enkelt eller et fåtall lovbrudd (Skardhamar 2005). Jeg vil derfor undersøke om betydningen av skilsmisse varierer avhengig av lovbruddets alvorlighetsgrad.

H6: Effekten av skilsmisse på siktelsesraten for forbrytelser er større enn effekten av skilsmisse på siktelsesraten for alle lovbrudd.

5.0 DATA OG METODE

I dette kapittelet redegjør jeg for de data og metoder som er brukt i de empiriske analysene som følger i neste kapittel. Først beskriver jeg oppgavens datagrunnlag og utvalg. Jeg beskriver deretter hvilke statistiske metoder som benyttes, og forklarer hvordan variablene er definert. Til sist følger en gjennomgang av deskriptiv statistikk for å gi en oversikt over datamaterialet.

5.1 Datamateriale og utvalg

Datamateriale

Datagrunnlaget for denne oppgaven er et datasett trukket fra norske offentlige registre. Registerdata samles fortløpende inn av ulike offentlige instanser, og slike dataregistre inneholder i sum bred informasjon om en rekke ulike egenskaper og kjennetegn ved befolkningen. Disse dataene kan kobles sammen og anvendes i forskningsøyemed. Datagrunnlaget for denne oppgaven er koblet sammen og tilpasset spesielt til et forskningsprosjekt i Statistisk sentralbyrås forskningsavdeling. Datasettet inneholder informasjon om hele norske fødselskohorter og kjennetegn ved deres oppvekstfamilier og deres eventuelle senere kriminelle karrierer. Dataene er longitudinelle fordi de følger hvert individ fra fødselen og oppdateres kontinuerlig.

Informasjonen om lovbrudd kommer opprinnelig fra Politiet og omfatter alle siktelsler av personer i tidsrommet 1992 til 2005. De tilgjengelige dataene inneholder opplysninger om alle siktede personer og alle lovbrudd disse har blitt siktet for i dette tidsrommet. Siktelsene omfatter både forseelser (mindre lovbrudd) og forbrytelser (mer alvorlige lovbrudd) og er delt inn i ulike typer kriminalitet. Data om andre forhold enn kriminalitet er hentet fra diverse offentlige registre, blant annet SSBs forløpsdatabase FD-Trygd, som dekker hele den norske befolkning fra og med 1992. Opplysninger om foreldrenes utdanningsbiografier er hentet fra SSBs utdanningsregister.

Utvalg

Datasettet er begrenset til gutter født i perioden 1977 til 1985, og dette omfatter i utgangspunktet 282 909 personer. Registerdata inneholder ikke informasjon om samboere. For å kunne sammenligne gruppen av gutter som opplever at foreldrene skilles, med gruppen av gutter som fortsatt har foreldre som er gift, gjennomføres analysene på et underutvalg

bestående av gutter som hadde en mor med sivilstand ”gift” det året de selv ble født. Dersom jeg ikke hadde kjørt analysene på et slikt underutvalg, ville referansekategorien ha blitt en blandingskategori som ville ha omfattet samboere, enslige og enker. Etter disse begrensningene er gjort, består datasettet av 183 507 gutter.

Styrker og svakheter ved longitudinelle registerdata

Det er flere fordeler ved å bruke registerdata og longitudinelle forskningsdesign i en slik analyse. Mange observasjoner gjør det mulig å gjennomføre mer detaljerte analyser, for eksempel av kategorier der det i utvalgsdata ville vært mangelfull informasjon. Dette gjør det mulig å studere undergrupper i befolkningen eller sjeldne begivenheter, noe som ofte er problematisk i utvalgsundersøkelser. Dessuten vil man ikke ha problemer med frafall, som ofte er et problem ved bruk av surveydata. En annen fordel med registerdata er at dataene er samlet inn gjennom ulike administrative prosedyrer, for eksempel gjennom rapportering til Statistisk sentralbyrå. Dataene vil derfor inneholde ytterst få målefeil. Man unngår dessuten å måtte oppsøke personene direkte, hvilket gjør at man unngår gale svar (f.eks. i forbindelse med retrospektive spørsmål), over- eller underrapportering på grunn av sensitive spørsmål, eller selektivt frafall. Med longitudinelle data kan vi dessuten fange opp endringer i barnets situasjon som skjer underveis i observasjonsperioden, og vi får vite når disse endringene skjer. Slik unngår vi store problemer med å avgjøre årsaksretningen. Det at informasjonen om foreldres skilsmisse går tilbake til fødselstidspunktet, gjør det mulig å følge utviklingen i barnas familiesituasjon over tid og blant annet kan man beregne alderen ved foreldrenes skilsmisse.

Tross de betydelige fordelene med registerdata, finnes det også begrensninger. Det som er felles for offisielle registerdata er at variabeltilfanget er begrenset til offisielt registrerte opplysninger. En mangel ved datamaterialet er at vi savner enkelte typer variabler.

Samboerskap er for eksempel ikke registrert som en egen kategori i registerdata, og vi har derfor kun informasjon om separasjoner og skilsmisser, ikke samboerbrudd. Av andre interessante variabler kan nevnes ulike sosialpsykologiske variabler, som for eksempel ulike psykologiske mål av personlighet, opplysninger om holdninger og atferd, samt mål på fysisk og mental helse. Med slike data kunne jeg ha testet andre hypoteser enn jeg kan med registerdata.

Kriminalstatistikkene som utarbeides av Statistisk sentralbyrå er basert på registrerte data fra Politiet. Det begås imidlertid mange lovbrudd som aldri blir oppdaget, eller som oppdages uten å bli registrert anmeldt hos politiet. Mange gjerningspersoner forblir derfor ukjente selv etter at en sak er anmeldt og ferdig etterforsket. Uregistrerte lovbrudd, ofre og gjerningspersoner utgjør mørketall. Mens man regner med at de fleste tyverier av noe omfang anmeldes (fordi det er nødvendig for å få forsikringsoppgjør), tyder undersøkelser på at det er store mørketall for mindre alvorlig voldskriminalitet og trusler. Man vet dessuten at det er betydelige forskjeller mellom selvrapportert og registrert kriminalitet (Statistisk sentralbyrå 2009a). Det blir derfor viktig å poengtere at det i mine analyser kun vil være snakk om registrerte lovbrudd.

5.2 Statistisk metode

5.2.1 Diskret-tids forløpsanalyse

I denne oppgaven estimeres effekten av foreldrenes skilsmisse på barnas alder for første siktelse ved hjelp av diskret-tids forløpsanalyse. Forløpsanalyse er en familie statistiske metoder som benyttes når den avhengige variabelen er en varighet, der man undersøker varigheten av perioden fra observasjonsperioden starter til hendelsen man studerer inntreffer. Metoden egner seg derfor til å undersøke om gutter som opplever foreldres skilsmisse er involvert i lovstridige handlinger *tidligere* enn barn som ikke har opplevd foreldrenes skilsmisse. Analyseenheter som ikke enda har opplevd hendelsen som studeres, er i risikozonen for å oppleve hendelsen. I denne oppgaven betyr det at gutter som ikke er siktet for lovbrudd er under risiko for å bli siktet. Når forløpet stopper før en person vi undersøker har erfart hendelsen, står vi overfor det som kalles sensurerte data. Observasjoner av gutter som ikke siktes for lovbrudd i løpet av observasjonsperioden, dvs. før 2005, er altså sensurerte. De vil ikke bidra til antallet hendelser, men vil derimot bidra med en rekke personår for hvert år de ikke siktes.

Ved bruk av forløpsanalyse beregnes en rate, som er et mål på hvor ofte en hendelse inntreffer. Raten beregnes ved å måle antall hendelser i risikoperioden. I denne oppgaven betyr det at vi måler en rate av antall siktelser relativ til den samlede tiden guttene som observeres har hatt på seg til å bli det. Det er denne raten eller tiden forut for den studerte begivenheten, som er den avhengige variabelen i en forløpsmodell. Desto lengre

studieobjektene eksponering er før hendelsen inntreffer, desto lavere blir denne raten (Allison 1984, Allison 1995).

I en diskret-tids forløpsanalyse blir observasjoner av enhetenes varigheter delt opp i mindre intervaller. I denne oppgaven vil en tidsenhet på et år bli brukt, og hver enkelt observasjon i datasettet tilsvarer slik et år for hver person som ikke har opplevd å bli siktet innen 2005, som er det året observasjonsperioden avsluttes. Valget av denne tidsenheten kan forsvares med flere argumenter. For det første inneholder datasettet ulike karakteristikk ved personene som kun oppdateres én gang hvert år. For det andre er datasettet såpass stort at datamaterialet blir mer håndterlig om år velges som tidsenhet enn for eksempel en kortere tidsenhet som måneder. Personene i datasettet bidrar slik med et ulikt antall personår, avhengig av tidspunktet for eventuelle siktelse, eller året vedkommende ble født. Mitt datasett består av 2 216 456 observasjoner av personår. Det som observeres i tidsintervallene på ett år, er om personene har opplevd siktelse eller ikke i løpet av intervallet, og deres kjennetegn ved starten av intervallet. Vi har altså en utfallsvariabel som er 1 hvis personen har opplevd siktelse, og 0 dersom personen ikke har opplevd siktelse ved begynnelsen av hvert år. Observasjonene av personår brukes til å estimere logistiske regresjonsmodeller for sannsynligheten for å bli siktet i løpet av ett gitt år. Konstantleddet i en diskret tids forløpsmodell angir logiten for hendelse for gruppen som har verdien 0 på alle uavhengige variable. Estimaten for de uavhengige variablene angir hvordan disse påvirker logiten for å bli siktet i løpet av et gitt år (Allison 1984). Et positivt estimat for skilsmisse betyr for eksempel at skilsmisse gir økt logit, og dermed sannsynlighet, for siktelse i et gitt år, alt annet likt.

Sensureringstidspunkt

Forløpsdata kan være både venstre- og høyresensurert. Dataene er venstresensurerte når en ikke kjenner verdien på variable før et gitt tidspunkt, mens de er høyresensurert når en ikke kjenner verdiene på dataene etter et visst tidspunkt. Data om kjennetegn ved guttenes oppvekstfamilier eksisterer fra det året de blir født og frem til 2005, som er slutten på observasjonsperioden. Dataene som ligger til grunn for mine analyser inneholder dermed en serie ettårsobservasjoner (personår) for hver person fra det året de blir født og frem til de enten blir siktet, eller fram til 2005, som dermed er satt som sensureringstidspunkt. Lovbruddsdataene fra politiet er kun tilgjengelig i perioden 1992-2005. I og med at guttene i utvalget er født i tidsrommet 1977-1985, vil guttene i de ulike kohortene ha ulike aldre når

de er under risiko for å bli siktet for lovbrudd. Mens den eldste kohorten i utvalget, som er gutter født i 1977, observeres for lovbrudd når de er i alderen 15 til 28 år, er de yngste guttene i utvalget, de født i 1985, i alderen 7 til 20 år når de er under risiko for å bli siktet. Tabell 5.1 illustrerer hvilke aldre guttene blir observert under, etter hvilken kohort de tilhører.

Tabell 5.1 Guttenes aldre i de ulike årene i observasjonsperioden (1992-2005), fordelt på fødselskohort.

Kohort	Årstall													
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1977	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
1978	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1979	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
1980	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1981	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1982	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1983	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1984	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1985	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

Personene i utvalget kan ha begått sitt første lovbrudd enten før eller etter vi observerer dem. Det betyr at kriminalitetsdataene er venstresensurerte for de eldste guttene, mens de er høyresensurerte for de yngste guttene i utvalget. En gutt født i 1977 vil for eksempel kunne bli siktet for lovbrudd som 14-åring, uten at dette fanges opp med våre data. På samme måte vil dataene heller ikke fange opp om en gutt født i 1985 siktes for lovbrudd for første gang som 21-åring. Den generelle sammenhengen mellom alder og siktelser for lovbrudd viser at stadig flere siktes fram til 19-årsalderen, mens andelen som siktes gradvis synker for eldre aldersgrupper (Skardhamar 2005, Stene 2003). Observasjonsperioden vil dermed dekke de aldrene der det forventes at siktelse for første lovbrudd i størst grad forekommer.

Guttene vil bidra med et ulikt antall personår avhengig av året de blir født, og hvor gamle de er når de eventuelt siktes for lovbrudd. Eksempelvis vil en person født i 1977 som får en første siktelse rettet mot seg som 20-åring, bidra med 5 personår. En person født i 1980 som siktes for første gang som 20-åring, vil bidra med 8 personår, mens en person født i 1985 som siktes for sitt første lovbrudd som 20-åring, vil bidra med 13 personår. En person som ikke siktes i løpet av observasjonsperioden, bidrar med 14 personår.

Antall personer under risiko

Guttene i datamaterialet observeres for lovbrudd fra 1992 og frem til de enten blir siktet, eller fram til 2005. Etter hvert som tiden går, vil derfor stadig færre være under risiko for å bli siktet. Tabell 5.2 viser antallet personer som er under risiko for å begå lovbrudd i de ulike årene i observasjonsperioden. Som vi ser av første rad, er det totalt 183 507 personer som er under risiko for å bli siktet ved starten av forløpet. Dette tallet synker over tid ettersom flere siktes for lovbrudd, og færre dermed er under risiko for å bli siktet for lovbrudd.

Tabell 5.2 Antall gutter som er i risikoperioden etter årstall og kohort

Årstall	Kohort									
	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	Totalt
1992	21 247	21 690	21 363	21 000	20 208	20 309	19 619	19 199	18 872	183 507
1993	20 635	21 337	21 160	20 911	20 152	20 274	19 596	19 186	18 864	182 115
1994	19 821	20 835	20 772	20 733	20 071	20 215	19 557	19 167	18 849	180 020
1995	19 016	20 056	20 269	20 354	19 926	20 118	19 491	19 130	18 820	177 180
1996	18 161	19 176	19 443	19 767	19 515	19 919	19 381	19 080	18 777	173 219
1997	17 278	18 307	18 585	18 992	18 946	19 442	19 150	18 958	18 693	168 351
1998	16 579	17 422	17 689	18 252	18 228	18 924	18 746	18 728	18 558	163 156
1999	16 070	16 737	16 804	17 427	17 487	18 254	18 238	18 316	18 348	157 681
2000	15 600	16 146	16 124	16 476	16 585	17 493	17 500	17 715	17 890	151 529
2001	15 218	15 662	15 567	15 658	15 592	16 584	16 703	17 021	17 388	145 393
2002	14 874	15 287	15 158	15 093	14 834	15 626	15 912	16 376	16 816	139 976
2003	14 613	14 955	14 805	14 650	14 364	14 956	15 091	15 618	16 268	135 320
2004	14 416	14 711	14 512	14 344	13 972	14 463	14 440	14 787	15 602	131 247
2005	14 224	14 502	14 269	14 062	13 632	14 091	13 975	14 176	14 831	127 762

5.2.2 Den logistiske regresjonsmodellen

Ettersom den avhengige variabelen er dikotom ("siktet" eller "ikke siktet"), er det hensiktsmessig å bruke en logistisk regresjonsmodell (Skog 2007:351). Koeffisientene i logistisk regresjon estimeres ved bruk av såkalt sannsynlighetsmaksimering, som i korte trekk handler om å finne det settet av koeffisienter som med størst sannsynlighet vil generere de resultatene man ser i det observerte datasettet (Skog 2007). Modellene kjøres ved hjelp av PROC LOGISTIC -prosedyren i statistikkprogrammet SAS.

Likningen for den logistiske regresjonsmodellen kan uttrykkes slik:

$$\log\left(\frac{p}{1-p}\right) = \alpha + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_k x_{ik}$$

p viser her til den enkeltes sannsynlighet for å bli siktet i løpet av et år, α er konstantleddet, $\beta_1 \dots \beta_k$ er koeffisientene til de uavhengige variablene, i viser til individer, og x_i viser til individets verdi på hver variabel, som multipliseres med parameteren for den gitte variabelen.

5.2.3 Tolkning av logistiske regresjonskoeffisienter

Den logistiske koeffisienten representerer endringen i logits for å ha $Y = 1$ som følge av én enhets endring på den uavhengige variabelen. Den substansielle tolkningen av logiten er imidlertid vanskelig, fordi betydningen av en endring i logit-verdi avhenger av hvor man er på den logistiske kurven. Den varierer med størrelsen på konstantleddet og bidraget fra andre koeffisienter. Derfor er det vanlig å regne om koeffisientene til odds eller oddsforhold.

Oddsene er forholdet mellom sannsynligheten for at bestemt utfall skal inntreffe og sannsynligheten for at det ikke skal inntreffe (Skog 2007:363). Oddsene for å bli siktet i løpet av et år er lik forholdet mellom sannsynligheten for å bli siktet (p) og sannsynligheten for at dette ikke skal skje ($1-p$). Oddsforholdet er det sentrale effektmålet i logistisk regresjon, og er et mål på relative effekter på den avhengige variabelen som følge av endringer i en uavhengig variabel. I denne oppgaven vil de logistiske regresjonsmodellene beregne oddsene for å bli siktet fra ett år til det neste, tatt i betraktning personenes ulike verdier på de uavhengige variablene. En odds på 2,33 betyr for eksempel at det er 2,33 ganger så stor sannsynlighet for at en person blir siktet, som at han ikke blir siktet. Et oddsforhold på 2.0 tilsier dobbelt så stor odds for å bli siktet sammenlignet med referansegruppen. Et oddsforhold på 0,5 innebærer derimot at denne kategorien av personer har halvparten så stor odds for å bli siktet i løpet av et år som referansegruppen (Skog 2007:364).

Ved å regne ut regresjonslikningen for et sett av verdier på de uavhengige variablene, får vi predikert odds. Predikert odds kan regnes om til sannsynligheter etter følgende formel (Skog 2007:366):

$$Andel = \frac{Odds}{1 + Odds}$$

Andelen svarer til sannsynligheten for å få verdien 1 på utfallsvariabelen for en person med de oppgitte verdier på de uavhengige variablene.

5.2.4 Validitetsmål for regresjonsanalyser: Likelihood ratio-test og Nagelkerke R²

For å teste om nye uavhengige variabler som inkluderes i modellene gir et signifikant bidrag til modellen benyttes log likelihood ratio-testen. Fra estimeringslogaritmen får vi en Likelihood-verdi. Endringer i denne fra modell til modell kan brukes til å foreta en LR-test, som er en test for om nye variable forbedrer modelltilpasningen (Likelihood) eller om hele modellen er bedre enn en modell uten noen uavhengige variabler. Testobservatorer regnes ut gjennom formelen $LR = (-2LL_0) - (-2LL_A)$ (Skog 2007:375). I denne oppgaven brukes $-2LL$ -statistikken i forbindelse med inkludering av flere variabler i modellene. Endringen i $-2LL$ er tilnærmet kjikvadrat- fordelt, hvor frihetsgrader er lik antall nye parametere i modellen. Dersom endringen i testobservatoren overstiger kritisk verdi, er fortolkningen at minst én av de uavhengige variablene som ble inkludert, gir et signifikant bidrag til å forklare variasjonen i den avhengige variabelen (Skog 2007).

Det finnes ingen gode mål på forklart varians i logistisk regresjon, men Nagelkerke R² er et mål som etterlikner forklart varians i lineær regresjon. Målet har ingen presis fortolkning utover analogien med R² i lineær regresjon. R² har en maksimalverdi på 1, og kan på den måten si oss noe om bedringen av modellen når vi inkluderer flere uavhengige variabler (Skog 2007:419).

5.3 Målinger og operasjonaliseringer

Målet med dette forskningsdesignet er å så godt det lar seg gjøre rendyrke en eventuell sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barns kriminalitet, målt ved alder for første siktelse. Jeg inkluderer variabler som kan tenkes å konfundere en slik sammenheng.

Variablene som tas med i analysene, er foreldrenes utdanning, fars inntekt, mors mottak av sosialhjelp, bosted, om mor var tenåring da hun fikk barn, og om foreldrene er siktet for lovbrudd. Effektene av disse variablene kan være interessant i seg selv, men i denne studien opptrer de hovedsakelig som kontrollvariabler.

5.3.1 Avhengig variabel: siktelse for lovbrudd

Som jeg har vært inne på, vil den avhengige variabelen i en forløpsmodell alltid være varigheten fra og med observasjonsperioden starter til hendelsen vi studerer inntreffer. I

denne oppgaven betyr det at jeg måler unges kriminalitet ved å undersøke alder ved en eventuell første siktelse. En slik tilnæringsmåte innebærer at det er den enkeltes ”inngang til” eller debutalder for kriminalitet som måles, og ikke i hvilken grad den enkelte for eksempel er gjenganger i kriminalstatistikken. Dersom barn som opplever skilsmisse oppnår høyere skår på dette kriminalitetsmålet enn de som ikke har opplevd skilsmisse, er dette et tegn på at skilsmissebarn i snitt er yngre når de siktes for sitt første lovbrudd.

Lovbrudd er i kriminalstatistikken definert som de handlinger loven til enhver tid beskriver som straffbare, og dette omfatter både forseelser og forbrytelser (Statistisk sentralbyrå 2009b). Mens forbrytelse er betegnelsen på de mer alvorlige lovbruddene, er en forseelse et mindre alvorlig straffbart lovbrudd etter norsk strafferett². Dataene omfatter imidlertid ikke de forseelser mot veitrafikkloven og tolloven hvor reaksjonen forenklet forelegg ble ilagt, dvs. ved mindre alvorlige forseelser. At en person er siktet betyr i denne sammenhengen at personen har fått en rettskraftig avgjørelse rettet mot seg ved avsluttet etterforskning (forut for en eventuell tiltale og domstolsbehandling). Statistikken over siktede inneholder også personer under den kriminelle lavalder³. Dersom en person har vært siktet, men siktelsen er frafalt før avsluttet etterforskning, vil ikke siktelsen bli registrert i dataene. I og med at dataene ikke omfatter alle som har status som siktet, er SSBs bruk av begrepet siktet altså ikke synonymt med tilsvarende begrep i straffelovens §82. I noen tilfeller kan en person være siktet for flere lovbrudd i løpet av et år. I kriminalstatistikken vil disse bli registrert ut i fra det såkalte hovedlovbruddet, det vil si det lovbruddet som i følge loven kan straffes strengest (Statistisk sentralbyrå 2009a).

Tidligere analyser av lovbruddskarrierer viser at mange av de som siktes for lovbrudd, kun siktes for ett eller et fåtall forseelser (Stene 2003, Skardhamar 2004). For å undersøke hva som kjennetegner lovbrøyttere, er det derfor vanlig å måle lovbrudd kun ved å se på

² Straffbare handlinger som ikke faller inn under straffeloven er i følge straffeloven § 2 forbrytelser dersom de har en strafferamme mer enn tre måneders fengsel. Øvrige straffbare handlinger er forseelser. Foruten en slik strafferettslig gradforskjell, er behandlingsmåten gjerne enklere for forseelser enn for forbrytelser. I forseelsessaker er det politiet som avgjør om det skal reises tiltale eller ikke, mens det i forbrytelsessaker er statsadvokaten. Forseelser vil ofte avgjøres ved forelegg uten dom, og det kreves ofte ikke forsvarer (Thorsen m.fl. 2009:27). Et slik inndeling mellom forseelser og forbrytelser ble imidlertid opphevet i ny straffelov vedtatt i 2005. Bakgrunnen for dette var at inndelingen ikke ble ansett som hensiktsmessig, fordi mange forseelser ble betraktet som mer alvorlig enn mange av forbrytelsene. Et eksempel på dette var vegtrafikklovens § 31 av 1965, som fikk anvendelse f.eks. på promillekjøring (Thorsen m.fl. 2009).

³ Loven setter ingen nedre aldersgrense for at en person kan siktes for lovbrudd. I siktelsesdataene er det likevel ikke tatt med siktede under 5 år, selv om siktelser under denne alderen forekommer i forbindelse med lovbrudd som skadeverk og tyveri (Statistisk sentralbyrå 2009a).

forbrytelser, og dermed utelate forseelser (Skardhamar 2005, 2007). I mine analyser omfatter lovbrudd både forseelser og forbrytelser. Det er flere grunner til det. Selv om en del forseelser ikke nødvendigvis samsvarer med det bildet mange har av ”kriminalitet” og ”kriminelle”, så er handlingene per definisjon ansett som så alvorlige at de skal reguleres av lovverket. Et annet argument for å ha med forseelsene, er at svært mange har forseelser som sin første (og ofte eneste) siktelse. I og med at det her er den *første* siktelsen som måles, ville vi dersom vi kun hadde undersøkt forbrytelser, risikert å ikke fange opp en eksisterende sammenheng mellom skilsmisse og unges lovbruddstilbøyelighet. Vi hadde altså stått i fare for å gjøre en type 2-feil. Variabelen ”alle lovbrudd” har verdiene 0 (”ikke siktet”) og 1 (”siktet”).

Tabell 5.3: Frekvenstabell: antall og andel av norske gutter født i perioden 1977 til 1985 som er siktet for ”alle lovbrudd” (forseelser og forbrytelser).

	Frekvens	Prosent
Siktet for lovbrudd	57 790	31.5
Ikke siktet for lovbrudd	125 717	68.5
Totalt	183 507	100

Tabell 5.4 viser hvor mange gutter som siktes for lovbrudd i løpet av observasjonsperioden, fordelt på årstall og kohort. Vi ser for eksempel at til sammen 7792 av guttene født i 1985 ble siktet for sitt første lovbrudd i løpet av observasjonsperioden. 8 av disse guttene ble siktet for lovbrudd i 1992, da de kun var 7 år gamle.

Tabell 5.4: Antall gutter som er siktet for lovbrudd fordelt på årstall og kohort.

Kohort	Årstall														Totalt
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
1977	612	814	805	855	883	699	509	470	382	344	261	197	192	131	7154
1978	353	502	779	880	869	885	685	591	484	375	332	244	209	143	7331
1979	203	388	503	826	858	896	885	680	557	409	353	293	243	164	7258
1980	89	178	379	587	775	740	825	951	818	565	443	306	282	137	7075
1981	56	81	145	411	569	718	741	902	993	758	470	392	340	198	6774
1982	35	59	97	199	477	518	670	761	909	958	670	493	372	226	6444
1983	23	39	66	110	231	404	508	738	797	791	821	651	465	265	5909
1984	13	19	37	50	122	230	412	601	694	645	758	831	611	330	5353
1985	8	15	29	43	84	105	240	458	502	572	548	666	771	451	7792
Sum	1392	2095	2840	3961	4868	5195	5475	6152	6136	5417	4656	4073	3485	2045	57790

Siktet for forbrytelser

For å undersøke en mulig sammenheng mellom foreldrenes skilsmisse og barnas siktelsesrate for forbrytelser, utelates forseelser i én av regresjonsmodellene. Blant de som har forbrytelse som sin første siktelse, er det selvsagt en mulighet for at vedkommende kan ha begått forseelser uten å ha bli tatt for det. Variabelen ”forbrytelser” har verdiene 0 (”ikke siktet”) og 1 (”siktet”).

Tabell 5.5: Frekvenstabell: antall og andel gutter i kohortene 1977 til 1985 som siktes for en forbrytelse i perioden 1992 til 2005.

	Frekvens	Prosent
Siktet for forbrytelser	27 746	15.1
Ikke siktet for forbrytelser	155 761	84.9
Totalt	183 507	100

5.3.2 Forklaringsvariabel: Foreldres skilsmisse og alder ved skilsmisse

Forklaringsvariabelen *foreldres skilsmisse* er avledet av en tidsserie av mors ekteskapelige status (sivilstand) som dekker perioden fra før guttene blir født frem til observasjonsperiodens slutt. Fra denne tidsserien har jeg laget en dikotom variabel som måler om mor går fra å være gift til å bli separert eller skilt. Alle mødre er gift ved starten av observasjonsperioden, som er det året guttene i utvalget blir født. Jeg kan dermed sammenligne de barna som opplever at mor skilles med de som opplever at mor forblir gift. I og med at skilsmissevariabelen er basert på mors sivilstand, kan jeg ikke utelukke at mor er gift med en annen enn barnefaren, og at hun for eksempel får barn med en ny partner før hun har rukket å ta ut separasjon fra en tidligere ektefelle. Jeg regner det imidlertid som usannsynlig at dette vil kunne omfatte så mange at det utgjør et problem. Jeg går derfor ut i fra at en slik variabel måler om personens foreldre er gift eller skilt. Dersom foreldrene er skilt eller separert gis verdien 1, mens verdien 0 gis dersom foreldrene fortsatt er gift. Variabelen er tidsvarierende, og oppdateres hvert år. Det å ha foreldre som er gift er satt som referansekategori.

Norske gutter født i kohortene 1977 t.o.m. 1985 teller i utgangspunktet 282 909 gutter. Mine analyser viser at 183 507 av disse hadde en mor med sivilstand ”gift” da de ble født, og analysene i denne oppgaven tar utgangspunkt i disse personene.

Alder ved skilsmisse

For å undersøke om effekten av skilsmissen varierer med barnets alder ved skilsmissen, har jeg også konstruert en egen kategorisk variabel, som måler barnets alder ved foreldrenes skilsmisse. Variabelen er delt inn i fem kategorier: 0 til 5 år, 6 til 10 år, 11 til 15 år, 16 til 20 år og 21 til 28 år. Referansekategorien er de som ikke har opplevd at foreldrene skilles.

5.3.3 Kontrollvariabler

Alder

Det er sterkt aldersmønster i kriminalitet: En stor andel av all kriminalitet begås i hovedsak av unge i alderen 14 til 25 år. Alder er slik en veldig sannsynlig konfunderende faktor.

Kriminaliteten øker fram til ca. 18 til 20 års alder, for så å synke igjen. Dette er et forholdsvis stabilt trekk ved kriminalitetsbildet både i Norge og i andre vestlige land (Skardhamar 2005, Kyvsgaard 1998). Alle analysene justeres derfor for alder. Alder er dessuten ”varighetsvariabelen” i forløpsanalysene, som i litteraturen om forløpsanalyser kalles en ”baseline hazard” (Allison 1995). Alder er opprinnelig en kontinuerlig variabel som er konstruert ved å trekke respondentenes fødselsår (kohort) fra t , som er det årstallet hendelsene inntreffer. Variabelen måler personenes alder ved starten av de årlige observasjonsintervallene. Alder introduseres som en dummyvariabel i åtte grupper: 1 til 10 år, 11 til 13 år, 14 til 15 år, 16 til 17 år, 18 til 19 år, 20 til 21 år, 22 til 23 år og 24 til 28 år. Alderskategorien 18 til 19 år (kategori 5) er satt til å være referansekategori. Hensikten med omkodningen til dummyvariabler er å ivareta det ikke-lineære aldersmønsteret i kriminalitet skissert over.

Foreldres utdanning

Som et mål på respondentenes sosiale bakgrunn har jeg laget to grupperte variabler som måler mors og fars utdanningsnivå. Utdanningsvariablene er tidsvarierende og referer til mors og fars høyeste oppnådde utdanning året før starten av hvert observasjonsintervall.

Utdanningsvariabelen er opprinnelig inndelt i ni ulike kategorier, der det laveste nivået er ingen utdanning, og det høyeste er forskerutdanning. Nivå ni svarer til ikke oppgitt utdanningsnivå (Statistisk sentralbyrå 2000)⁴. Variablene ”mors utdanning” og ”fars utdanning” er operasjonalisert som to kategoriske variable. De tre første registreringskategoriene (ingen utdanning eller utdanning på førskolenivå, barneskolenivå og

⁴ For fullstendig oversikt over de ulike verdiene, se vedlegg 1: ”Norsk standard for utdanningsgruppering. Nivåinndeling”.

ungdomsskolenivå) er slått sammen til kategorien ”grunnskole”. Dette har lenge vært det obligatoriske utdanningsnivået i Norge. Den fjerde, femte og sjette kategorien (videregående utdanning) er kalt ”videregående”. Den sjuende kategorien (universitets- og høyskoleutdanning lavere nivå) er kalt ”kort høyere utdanning”, mens de to neste kategoriene (universitets- og høyskoleutdanning, høyere nivå og forskerutdanning) er slått sammen til kategorien ”lang høyere utdanning”. Kategorien ”lang høyere utdanning” er valgt som referansekategori. Denne operasjonaliseringen vil kunne synliggjøre ulike effekter av mors og fars utdanningsnivå. Der den kontinuerlige variabelen vil måle den gjennomsnittlige effekten av å øke utdanningen ett nivå, så vil den grupperte utdanningsvariabelen måle forskjeller mellom fire ulike utdanningskategorier. Dette gir mer oversiktlig informasjon om betydningen av foreldrenes utdanning. Norsk Standard for utdanningsgruppering (NUS 2009/2) ligger til grunn for alle utdanningsmål i analysene (Statistisk sentralbyrå 2000).

Foreldrenes økonomiske ressurser: Fars inntekt og mors mottak av sosialhjelp

I denne oppgaven benytter fars inntekt og mors sosialhjelpsmottak som mål på den økonomiske situasjonen i barns hushold. Fars inntekt er basert på pensjonsgivende inntekt⁵, som omfatter lønn, pensjon og inntekt av aktiv deltakelse i næringsvirksomhet. Variabelen er opprinnelig kontinuerlig. Jeg har justert den årlige inntekten etter Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks, med basis i året 1998 (Statistisk Sentralbyrå 2009c). Variabelen er omkodet til tre kategorier, kalt ”veldig lav”, ”lav” og ”middels eller høyere”. Kategorien ”veldig lav” er avgrenset på bakgrunn av det beløpet som er satt til minstepensjon for enslige i folketrygden. Dette beløpet er fastsatt på bakgrunn av hva én person kan greie seg med uten å motta andre økonomiske overføringer fra det offentlige. Beløpet tilsvarer 1,7 ganger grunnbeløpet i Folketrygden for 1998 (1,7 G), som da er grunnbeløp pluss særtillegg⁶. Dette utgjorde i 1998 90 000 kroner. Kategorien ”lav” er satt til tre ganger dette minstebeløpet, og fanger altså opp de som har en 1998-justert inntekt mellom 90 000 og 270 000 kroner. Kategorien ”middels eller høyere inntekt” fanger opp de som har en inntekt på 270 000 1998-justerte kroner eller høyere. Kategorien ”middels eller høyere ” er satt til referansekategori.

⁵ Pensjonsgivende inntekt er det samme som personinntekt etter skatteloven §55. Pensjonsgivende inntekt er i hovedsak arbeidsinntekt, men er begrenset oppad til 12 ganger G, dog slik at den del som overstiger 6 ganger G medregnes kun med 1/3 (Statistisk sentralbyrå 2006).

⁶ Særtillegget fastsettes en gang i året på stortinget som en andel av 1 G, og vil dermed kunne variere fra år til år. Mer informasjon finnes på Trygdeetatens hjemmesider. URL: trygdeetaten.no/

Manglende inntektsopplysninger får nullverdier. Gjennomsnittsinntekten for fedrene i mitt datamateriale er 301 218 1998-kroner.

Bakgrunnen for en slik inndeling av inntektsvariabelen er at det er grunn til å tro at inntektseffekten på barn og unges kriminalitet er størst dersom inntekten er lav eller svært lav. Skardhamar (2007) benytter dessuten beløpet for minstepensjon for enslige som et mål på om man er yrkestilknyttet eller ikke i sin analyse av oppvekstkår og kriminalitet. Det å havne i den laveste inntektskategorien kan slik fungere som en indikator på om far er tilknyttet arbeidslivet eller ikke. Det er imidlertid viktig å være klar over at den registrerte inntekten ikke vil fange opp offentlige overføringer eller eventuell formue og eiendom. Personer kan dessuten ha lave inntekter eller mangle inntektsopplysninger fordi de er under utdanning, jobber deltid eller lignende. Når det gjelder fedre som har barn i aldersgruppen 7 til 28 år, kan man imidlertid innvende at de fleste er i en fase der de har en stabil tilknytning til arbeidslivet, sammenlignet med unge voksne eller med voksne som nærmer seg pensjonsalder. En mulig innvending mot denne indikatoren på familiens økonomiske ressurser er at pensjongivende inntekt ikke inkluderer overføringer fra trygdesystemet. Inntekt etter skatt ville dermed være et bedre mål på en persons faktiske kjøpekraft. Yrkesinntekt vil imidlertid i større grad fange opp foreldrenes evne til å hevde seg i arbeidsmarkedet med sine personlige og sosiale ressurser (Lauglo 2009:70). Et slikt mål på fars økonomiske ressurser kan derfor forsvares.

I denne oppgaven har jeg valgt å utelate informasjon om mors inntekt. Det er flere årsaker til det. For det første er det blant kvinner en forholdsvis høy andel som enten ikke har egen inntekt, eller som har svært lav inntekt, for eksempel som følge av at de jobber deltid eller er hjemmeværende. Mange av disse kvinnene vil imidlertid ha høy levestandard som følge av at de deler inntekt med ektefellen. For det andre lot det seg ikke gjøre å skille mellom foreldrenes inntekt før og etter en eventuell skilsmisse. De fleste barn blir boende hos mor etter en skilsmisse (Statistisk sentralbyrå 2010). En del kvinner øker arbeidsmengden etter en skilsmisse, for å kompensere for tapet av husholdsinntekt og økte utgifter (Kjelstad 1998). Det ville dermed vært stor usikkerhet knyttet til hva en variabel som måler mors inntekt, egentlig kan fortelle oss om den økonomiske situasjonen i barns hushold. Fedre har i langt større grad en stabil inntekt før og etter en skilsmisse (Kjelstad 1998).

Mors mottak av sosialhjelp

For best mulig å kunne undersøke den økonomiske situasjonen i barns hushold, har jeg tatt med en variabel som måler om mor har mottatt sosialhjelp eller ikke. Sosialhjelp er en behovsprøvd stønadsform som skal være et økonomisk sikkerhetsnett for personer med dårlig økonomi. For å kunne motta sosialhjelp må alle andre muligheter til selvforsørgelse vurderes, så som lønnsinntekter, trygderettigheter, sysselsettingstiltak, studielån, bruk av formue eller reduksjon av utgifter. Det at sosialhjelp er behovsprøvd, gjør det til et mer direkte mål på økonomiske problemer enn yrkesinntekt. Det å motta sosialhjelp kan derfor rimeligvis tolkes som en indikator på fattigdom (Fløtten, Dahl og Grønningsæter 2001). Sosialhjelp er ment å være midlertidig, og mange mottar sosialhjelp i en kort periode. Sosialhjelp gis i utgangspunktet til husstanden, og derfor er det hele familiens økonomi som tas til vurdering (Ytrehus 2004). For foreldre som er gift, blir dermed foreldrenes sosialhjelpssøknad vurdert sammen, og det vil derfor sjelden være mer enn én av foreldrene som er registrert som mottaker av sosialhjelp. For de foreldrene som er skilt, blir søknad om sosialhjelp vurdert uavhengig av tidligere ektefelles økonomiske situasjon. Denne variabelen vil dermed fange opp den økonomiske situasjonen i barnas hushold uavhengig av om foreldrene er gift eller skilt.

Variabelen ”mors sosialhjelp” er dummykodet, og verdien 0 er gitt der mor ikke har mottatt sosialhjelp, mens verdien 1 er gitt der mor har mottatt sosialhjelp. ”Ikke mottatt sosialhjelp” er satt til referansekategori. Tatt i betraktning de forholdsvis strenge kravene for å kunne motta denne stønaden, så vil det å motta sosialhjelp i en periode være en indikasjon på svak økonomi også i perioden etterpå. Variabelen ”mor sosialhjelp” er derfor kodet slik at verdien 1 gis også i årene etter at mor har mottatt sosialhjelp. Dersom mor for eksempel mottok sosialhjelp i 1996, så vil verdien 1 gis på denne variabelen hvert år ut observasjonsperioden. Informasjon om sosialhjelp eksisterer kun fra 1992, slik at vi ikke har opplysninger om mor har mottatt sosialhjelp i tida forut for 1992.

Tenåringsmor

Det å få barn i svært ung alder er korrelert med både økt skilsmisserate (Amato og Previti 2003), og med andre negative forhold (Mollborn 2007). En variabel som måler om mor var tenåring da hun først fikk barn kan dermed tjene som en kontrollvariabel. Variabelen ”tenåringsmor” indikerer at personens mor var under 20 år da hun først fikk barn. Variabelen

er dummykodet, slik at verdien 0 er gitt til de som ikke hadde en mor som var tenåring da hun fikk barn, mens verdien 1 er gitt til de som hadde en mor som var under 20 år da de ble født.

Bosted

Bosted måles ved bruk av to dummyvariabler. Den første dummyvariabelen måler om man bor i Oslo, og verdien 1 gis dersom man bor i Oslo og verdien 0 gis dersom man ikke bor i Oslo. Den andre dummyvariabelen måler om man bor i en av de sju nest største byene i Norge. Denne variabelen ("storby") gis verdien 1 om personen bor i Bergen, Trondheim, Tromsø, Kristiansand, Drammen, Stavanger eller Sandnes. Begge disse dummyvariablene er basert på tidsvarierende informasjon om mors bostedskommune (kommunenummer) (Statistisk sentralbyrå 2008). Variabelen oppdateres i utgangspunktet årlig, og måler slik om personen bodde i Oslo eller en av byene som er definert som en storby ved inngangen til hvert observasjonsintervall. Det må imidlertid tas hensyn til at unge ofte flytter hjemmefra sent i tenårene eller tidlig i tjuårene. Bostedsvariablene "fryses" derfor når barnet er 19 år gammelt. Dersom en person siktes for sitt første lovbrudd som 22-åring, vil det altså være personens kommunenummer som 19-åring som ligger til grunn for bostedsvariablene.

Foreldres kriminalitet

Variablene "mors kriminalitet" og "fars kriminalitet" fanger opp om personens mor eller far er siktet for lovbrudd. Informasjon om foreldrenes kriminalitet kommer fra samme register som barnas kriminalitet, og omfatter både forseelser og forbrytelser. Variablene er dummykodet, slik at verdien 0 er gitt der mor/far ikke er siktet for lovbrudd, mens verdien 1 er gitt der mor/far er siktet for lovbrudd. Det er nærliggende å tenke det å oppleve at mor eller far siktes for lovbrudd, vil kunne påvirke familien negativt i lengre tid, og ikke bare det året de siktes for lovbrudd. Variablene er derfor kodet slik at verdien 1 gis fra og med det året mor eller far eventuelt ble siktet for lovbrudd. Dersom personens far for eksempel ble siktet for lovbrudd i 1997, så vil han ikke bare ha verdien 1 på denne variabelen dette året, men også i resten av observasjonsperioden. Uten en slik koding ville variablene kun ha fanget opp om mor eller far var siktet for lovbrudd i året før starten av hvert observasjonsintervall.

Informasjon om foreldrenes eventuelle lovbrudd er kun tilgjengelig fra 1992. Dette betyr at jeg ikke vet om foreldrene har begått lovbrudd før 1992. Lovbrudd begås i hovedsak av unge i alderen 14 til 25 år (Stene 2003). Det er derfor grunn til å forvente at de fleste foreldre i

perioden 1992 til 2005 er langt over den alderen da lovbrudd er mest utbredt. Følgelig vil det i hovedsak være gjengangskriminalitet i foreldregruppen som blir registrert i mine data.

Periode

For å justere for eventuelle periodeeffekter legger jeg inn en kategorisk kontroll for periode. Observasjonsperioden går fra 1992 til 2005, og er inndelt i fem kategorier: 1992 til 1993, 1994 til 1996, 1997 til 1999, 2000 til 2001 og 2002 til 2005. 1992 til 2005 er satt som referansekategori. Alle disse kategoriene (med unntak av den tilfeldig valgte referansegruppen) er representert ved en dummyvariabel.

5.4 Deskriptiv statistikk

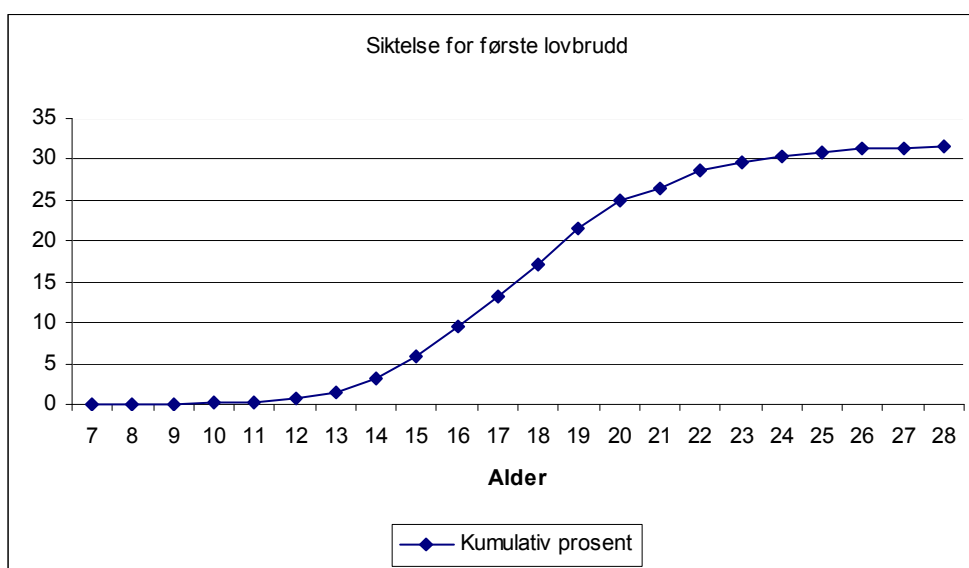
Datasettet inneholder 2 216 456 personårsobservasjoner, basert på 183 507 personer. Tabell 5.6 viser en oversikt over variablene som er brukt i analysene, og er basert på antall personår.

Tabell 5.6 Deskriptiv statistikk, forløpsdata (N= 2 216 456)

Variabelgruppe	Navn	Definisjon	Andel personår
Avhengige variabler	Alle lovbrudd	1 = siktet for alle lovbrudd	2.6
		0 = ikke siktet for alle lovbrudd	97.4
	Kun forbrytelser	1 = siktet for forbrytelser	1.2
		0 = ikke siktet for forbrytelser	98.8
Forklaringsvariabler	Mor skilt/separert	0 = Nei	81.7
		1 = Ja	18.3
	Alder ved skilsmisse	0 til 5	3.9
		6 til 10	6.3
		11 til 15	4.9
		16 til 20	2.5
	21 til 28	0.7	
Kontrollvariabler	Fars utdanningsnivå	Grunnskole	14
		Videregående skole	60.5
		Kort høyere utdanning	12.5
		Lang høyere utdanning	11
		Ukjent	2.0
	Mors utdanningsnivå	Grunnskole	13.5
		Videregående skole	64.5
		Kort høyere utdanning	17.5
		Lang høyere utdanning	3
		Ukjent	2
	Fars inntekt	Veldig lav	12.8
		Lav	34.8

	Middels eller høyere	52.4
Mor sosialhjelp	1 = Ja	2.4
	0 = Nei	89.3
Tenåringsmor	Før 1992	8.3
	1 = Ja	99
Oslo	0 = Nei	1
	1 = Ja	93.4
Storby	0 = Nei	6.6
	1 = Ja	14.6
Alderskategori	0 = Nei	85.4
	0 til 10	8.7
	11 til 13	16.1
	14 til 15	15.2
	16 til 17	15.3
	18 til 19	14
	20 til 21	12.1
	22 til 23	8.8
Periode	24 til 28	9.8
	1992 til 1993	16.5
	1994 til 1996	23.9
	1997 til 1999	22.1
	2000 til 2001	13.4
	2002 til 2005	24.1

Figur 5.1: Sammenhengen mellom alder og første lovbrudd. Forbrytelser og forseelser. Kumulative prosenter (N= 2 216 456).

6.0 FORLØPSANALYSE AV FORELDRES SKILSMISSE OG UNGES KRIMINALITET

I dette kapitlet skal jeg undersøke om det er en sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. Jeg kontrollerer for alder og periode i alle modeller. Den første hypotesen som testes postulerer en positiv sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. Hypotesen testes i modell 1. En bivariat sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet vil vise forskjellen i lovbruddstilbøyelighet mellom gutter fra familier der foreldrene er gift og gutter fra familier der foreldrene er skilt. I modell 2 undersøker jeg hvordan den ujusterte effekten av skilsmisse varierer med barnets alder ved skilsmissen.

Den bivariante sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate vil imidlertid fortelle lite om hvilke mekanismer som har frembrakt sammenhengen. I tillegg kan sammenhengen være helt eller delvis spuriøs. Jeg tar derfor en rekke kontrollvariable knyttet til guttenes familiebakgrunn trinnvis inn i modellene. Det er flere fordeler med en slik analysestrategi. For det første er det i seg selv verdifullt å undersøke de ”rene” eller ujusterte forskjellene i lovbruddstilbøyelighet mellom gutter som har og ikke har opplevd foreldrenes skilsmisse. Informasjon om en slik sammenheng kan være nyttig uansett hvilke prosesser som har skapt sammenhengen. For det andre gir en slik fremgangsmåte informasjon om hver enkelt kontrollvariabels innvirkning på sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges lovbruddstilbøyelighet.

I regresjonsmodell 3 til 7 (tabell 6.3) tar jeg kontrollvariabler trinnvis inn i modellen. Dermed kan jeg undersøke om deler av sammenhengen mellom skilsmisse og lovbruddstilbøyelighet skyldes at gutter med skilte foreldre er ulike gutter med gifte foreldre med hensyn til andre variable, som for eksempel at den ene gruppen har bedre økonomi enn den andre. I modell 8 undersøker jeg hvilken betydning barnets alder ved skilsmissen har for deres tilbøyelighet til å begå lovbrudd, etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene. I modell 9 og 10 (tabell 6.4) undersøker jeg om effekten av foreldres skilsmisse på barnas kriminalitet varierer med foreldrenes sosioøkonomiske status, målt ved deres utdanning og om mor har mottatt sosialhjelp. I modell 11 til 13 undersøker jeg hvilke sammenhenger det er mellom foreldres skilsmisse og barnas lovbruddstilbøyelighet når kriminalitet måles ved å kun se på forbrytelser.

6.1 Effekten av foreldres skilsmisse på unges lovbruddstilbøyelighet

Mekanismer knyttet til tap av foreldrekontakt, svekket økonomi og stress etter en skilsmisse gir grunn til å forvente en positiv sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet, målt ved alder for første siktelse. Følgende hypotese testes:

H1: Gutter som opplever foreldrenes skilsmisse har en tidligere lovbruddsdebut enn gutter som vokser opp med gifte foreldre.

Regresjonsmodell 1 viser sammenhengen mellom skilsmisse og unges sannsynlighet til å bli siktet for lovbrudd i løpet av et gitt år, kontrollert for alder og periode.

Tabell 6.1 Regresjonsmodell 1: Foreldres skilsmisse og unges sannsynlighet for å bli siktet i løpet av et gitt år kontrollert for alder og periode.

Variabel	B	(SE(b))	O. R.
Konstant	-3.21 ***	0.02	0.04
Skilt	0.58 ***	0.01	1.79
Alder 1-10	-3.52 ***	0.06	0.03
Alder 11-13	-2.00 ***	0.02	0.13
Alder 14-15	-0.71 ***	0.02	0.49
Alder 16-17	-0.24 ***	0.01	0.78
Alder 18-19 (ref)	0.00		1.00
Alder 20-21	-0.29 ***	0.01	0.75
Alder 22-23	-0.71 ***	0.02	0.49
Alder 24-28	-1.14 ***	0.02	0.32
Periode 1994-1996 (ref = 1992-93)	0.12 ***	0.02	1.13
1997-1999	0.14 ***	0.02	1.16
2000-2001	0.19 ***	0.02	1.21
2002-2005	0.03	0.02	1.03
Nagelkerke R ²	0.061		
-2LL	506 396.3		
N	2 216 456		

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

Modellen bekrefter en positiv sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet. Gutter som har opplevd foreldrenes skilsmisse har 79 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et år enn de som ikke har opplevd at foreldrene har skilt seg, kontrollert for alder og periode. Effekten av foreldres skilsmisse på unges siktelsesrate statistisk signifikant på 1 %- nivået. Sammenhengen mellom alder og første siktelse er tydelig kurvelineær, i det sannsynligheten for å bli siktet i løpet av et år øker fram til guttene er i aldersgruppen 18 til 19

år, for så å synke igjen i de eldre aldersgruppene. Dette samsvarer med tidligere forskning om alder og kriminalitet (Falck 2003, Stene 2003, Skardhamar 2005). Aldervariabelen endrer seg ikke av betydning når jeg inkluderer flere variabler i modellen, og det innebærer at denne alderstrenden er uavhengig av andre variabler. Av plasshensyn utelater jeg derfor å oppgi alder i de videre tabellene. Jeg utelater også å vise periodevariabelen i de videre analysene.

6.2 Alder ved skilsmisse og lovbruddstilbøyelighet

I følge teorien om foreldrefravær, vil tap av kontakt med én forelder ha større negative konsekvenser jo yngre barna er når foreldrene går fra hverandre. En slik antagelse finner vi igjen i kriminologiske teorier. I følge teorien om aldersgradert sosial kontroll vil den sosiale kontrollen foreldre utøver overfor barn være særlig viktig tidlig i livet. Det å oppleve vanskelige hendelser eller det å ha ugunstige forhold hjemme vil kunne føre til en opphopning av ulike stressfaktorer og problemer, og det antas derfor at ulike negative opplevelser har større betydning når barna er små. Barna er dessuten mer avhengige av foreldrene tidlig i livet. Et slikt synspunkt gjenspeiles også hos Gottfredsson og Hirschi (1990), som hevder at foreldrene spiller en viktig rolle for å lære barna selvkontroll tidlig i barndommen. Jeg undersøker derfor om effekten av skilsmisse varierer med barnets alder ved skilsmissen. Følgende hypotese testes:

H2: Jo yngre guttene er når de opplever foreldres skilsmisse, desto større er sannsynligheten for å bli siktet, målt ved alder for første siktelse.

Tabell 6.2 Regresjonsmodell 2: Sammenheng mellom barnets alder ved foreldrenes skilsmisse og deres siktelsesrate for lovbrudd, kontrollert for alder og periode.

Variabel	B	(SE(b))	O. R.
Konstant	-3.21***	0.02	0.04
0 til 5 (ref = ikke skilt)	0.63***	0.02	1.87
6 til 10	0.59***	0.01	1.80
11 til 15	0.59***	0.02	1.81
16 til 20	0.50***	0.02	1.64
21 til 28	0.30***	0.05	1.36
Nagelkerke R ²	0.061		
-2LL	506 343.4		
N	2 216 456		

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

Fra tabellen ser vi at foreldrenes skilsmisse ser ut til å ha tilnærmet lik effekt for barn og unges siktelsesrate for de barna som opplever skilsmissen i løpet av sine femten første leveår. For barn som opplever foreldrenes skilsmisse i alderen 0 til 5 år er oddsen for å bli siktet i løpet av et gitt år 87 prosent høyere sammenlignet med barn som ikke opplever skilsmisse. Koeffisientene for de tre yngste aldersgruppene er ikke statistisk signifikant forskjellig fra hverandre, her er konfidensintervallene overlappende⁷. Den forskjellen i skilsmisseeffekt som vises mellom de tre yngste alderskategoriene kan dermed skyldes tilfeldigheter. Effekten av skilsmisse synker imidlertid for de eldre aldersgruppene: Effekten av skilsmisse er signifikant mindre for de som opplever skilsmisse når de er mellom 16 og 20 år gamle⁸, og de guttene som opplever foreldrenes skilsmisse når de er mellom 16 og 20 år har derfor lavere siktelsesrate enn de som opplever skilsmissen når de er yngre. Skilsmissekoeffisienten synker ytterligere for de som opplever skilsmisse når de er mellom 21 og 28 år gamle. Forskjellen i siktelsesrate mellom de som opplever skilsmissen i de to eldste aldersgruppene er signifikant forskjellig fra hverandre (ikke overlappende konfidensintervaller). De som opplever skilsmisse når de er mellom 21 og 28 år gamle har 36 prosent høyere odds for å bli siktet for lovbrudd i løpet av ett gitt år sammenlignet med de som vokser opp med gifte foreldre.

6.3. Skyldes deler av sammenhengen seleksjon?

Det er mulig at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet skyldes at foreldre har visse egenskaper som er utslagsgivende for både deres risiko for skilsmisse og for barnas kriminalitet. Som vi har sett i kapittel 4.4.1 så kan foreldrenes utdanning og inntekt konfundere sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. Tap av økonomiske ressurser i forbindelse med en skilsmisse blir ofte brukt som antatt delforklaring på hvorfor det er forskjeller mellom unge som vokser opp med enslige foreldre, og de som vokser opp med to foreldre (Amato og Keith 1991). Dataene om fars inntekt og mors sosialhjelpsmottak kan brukes for å vurdere om utslag av foreldrenes skilsmisse på barns kriminalitet kan skyldes ulikhet i familienes økonomi. Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan også være konfundert av bosted, om mor var tenåring da hun fikk barn, og om foreldrene selv er siktet for lovbrudd.

⁷ Konfidensintervallet (KI) for aldersgruppen 0 til 5 år er (1.81-1.94). KI for aldersgruppen 6 til 10 år er (1.75-1.85), mens KI for aldersgruppen 11 til 15 år er (1.76-1.86). Alle konfidensintervallene oppgitt på 5 %- nivået.

⁸ KI (på 5%-nivået) for denne aldersgruppa er (1.56-1.71) og overlapper dermed ikke med KI for de yngre alderskategoriene.

Følgende hypoteser testes:

H3: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet reduseres etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene.

Selv om det er grunn til å tro at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet i noe grad er konfundert av sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene, så gir de ulike perspektivene om konsekvenser av skilsmisse for barn som ble presentert i kapittel 4.1 til 4.3 grunn til å forvente at foreldres skilsmisse allikevel påvirker unges lovbruddstilbøyelighet etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene.

Følgende hypoteser testes:

H4: Effekten av skilsmisse gjenstår etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene.

Tabell 6.3: Regresjonsmodell 3 til 8: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas lovbrudd, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene, alder og periode. For modeller oppgitt med logiter og standardfeil, se vedlegg 2.

Variabel	Modell 3 (O. R.)	Modell 4 (O. R.)	Modell 5 (O. R.)	Modell 6 (O. R.)	Modell 7 (O. R.)	Modell 8 (O. R.)
Konstant	0.02 ***	0.02 ***	0.02 ***	0.02 ***	0.02 ***	-0.02 ***
Skilt	1.72 ***	1.64 ***	1.63 ***	1.62 ***	1.62 ***	
Alder ved skilsmisse:						
1 til 5 (ref = ikke skilte foreldre)						1.65 ***
6 til 10						1.60 ***
11 til 15						1.66 ***
16 til 20						1.58 ***
21 til 28						1.33 ***
Mor grunnskole	1.74 ***	1.69 ***	1.68 ***	1.72 ***	1.72 ***	1.72 ***
Mor videregående skole	1.30 ***	1.29 ***	1.29 ***	1.32 ***	1.32 ***	1.32 ***
Mor kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)	1.06	1.06	1.06	1.08 *	1.08 *	1.08 *
Far grunnskole	1.86 ***	1.80 ***	1.79 ***	1.81 ***	1.80 ***	1.80 ***
Far videregående skole	1.48 ***	1.46 ***	1.46 ***	1.47 ***	1.47 ***	1.47 ***
Far kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)	1.16 ***	1.16 ***	1.16 ***	1.16 ***	1.16 ***	1.16 ***
Mor mottatt sosialhjelp		1.39 ***	1.39 ***	1.39 ***	1.37 ***	1.37 ***
Far svært lav inntekt		1.11 ***	1.11 ***	1.11 ***	1.11 ***	1.10 ***
Far lav inntekt (ref = middels eller høyere inntekt)		1.01	1.01	1.02	1.01	1.01
Tenåringsmor			1.36 ***	1.39 ***	1.38 ***	1.38 ***
Oslo				1.18 ***	1.18 ***	1.18 ***
Storby				0.98	0.98	0.98
Mors kriminalitet					1.35 **	1.35 **
Fars kriminalitet					1.33 ***	1.32 ***
-2LL	502 705.2	502 377.0	502 289.7	502 186.8	502 144.9	502 124.9
LR (endring i -2LL)	3691.1***	328.2***	87.3***	102.9***	41.9***	20 ***
Nagelkerke R ²	0.0686	0.0692	0.0694	0.0696	0.0697	0.0698
N	2 216 456	2 216 456	2 216 456	2 216 456	2 216 456	2 216 456

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

Som vi ser av modell 3 (tabell 6.3) synker skilsmissekoeffisienten svakt etter kontroll for foreldrenes utdanning⁹. Gutter som har opplevd at foreldrene skiller seg har 72 prosent høyere odds for å bli siktet for lovbrudd i løpet av et år, kontrollert for foreldrenes utdanning, alder og periode. Konfidensintervallene for skilsmissekoeffisientene i modell 1 (tabell 6.1) og i modell 3 (tabell 6.3) er imidlertid overlappende¹⁰, og reduksjonen i skilsmissekoeffisienten som fremkommer kan derfor skyldes tilfeldigheter. Den observerte sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan dermed *ikke* forklares av at foreldrepar som blir skilt og foreldrepar som ikke blir skilt har ulike utdanningsnivå.

Foreldrenes utdanningsnivå er derimot korrelert med barnas lovbruddsdebut. Sammenhengen danner en gradient: Jo lavere utdanning både mor og far har, jo høyere er sannsynligheten for at barna siktes i løpet av et gitt år. Sett i forhold til barn av fedre med lang høyere utdanning, har barn av fedre med grunnskole som høyeste utdanningsnivå 86 prosent høyere odds for å bli siktet for lovbrudd i et gitt år, kontrollert for mors utdanningsnivå, alder og periode. De som har fedre med videregående skole som høyeste fullførte utdanning har 48 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et år, mens de som har fedre med kort høyere utdanning har 16 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et år sammenlignet med de som har fedre med lang høyere utdanning. Sammenhengen mellom mødrenes utdanningsnivå og barnas siktelsesrate følger et lignende mønster, men effekten er noe mindre. Koeffisienten for ”mor kort høyere utdanning” er ikke signifikant forskjellig fra referansekategorien, og det betyr at den lille forskjellen i siktelsesrate mellom gutter som har mødre med lang høyere utdanning og de som har mødre med kort høyere utdanning kan skyldes tilfeldigheter. Endringene i -2 LL fra regresjonsmodell 1 (tabell 6.1) til modell 3 (tabell 6.3) viser at variablene for mors og fars utdanning gir et signifikant bidrag til forbedring av modellen.

I modell 4 (tabell 6.3) er en variabel som måler om mor har mottatt sosialhjelp og en variabel som måler fars inntekt lagt til. Skilsmissekoeffisienten reduseres signifikant¹¹, og det indikerer at noe av den observerte sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate kan forklares av at foreldre som blir skilt og foreldre som ikke blir skilt har ulik økonomi.

⁹ For modeller presentert med logiter og standardfeil, se vedlegg 2.

¹⁰ KI (på 5 %-nivået) for skilsmissekoeffisienten i modell 1 er (1.75-1.81) og KI (på 5%- nivået) for skilsmissekoeffisienten i modell 3 med utdanningsvariablene er (1.69-1.76). De er dermed overlappende.

¹¹ KI (på 5%-nivået) for skilsmissekoeffisienten i modell 3 er (1.69-1.76) mens KI (på 5 %-nivået) for skilsmissekoeffisienten i modell 4 er (1.61-1.67). De er dermed ikke overlappende.

Vi ser at gutter som har opplevd at mor har mottatt sosialhjelp har 39 prosent høyere odds for å bli siktet for lovbrudd i løpet av et år sammenlignet med de som ikke har en mor som har mottatt sosialhjelp så langt i løpet av observasjonsperioden, kontrollert for foreldrenes utdanning, fars inntekt, alder og periode. Betydningen av fars inntekt for barnas siktelsesrate er svakere. Mens de som har en far som har hatt svært lav inntekt i året før de siktes for lovbrudd har 11 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et gitt år, er effekten av å ha en far som har lav inntekt ikke signifikant forskjellig fra referansekategorien, som er middels eller høyere inntekt. Endringene i -2 LL fra modell 3 til modell 4 viser at variablene for mors sosialhjelp og fars inntekt gir et signifikant bidrag til forbedring av modellen.

I modell 5 er variabelen ”tenåringsmor” lagt til. Skilsmissekoeffisienten endres ikke signifikant fra modell 4 til modell 5¹², og det betyr at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate *ikke* kan forklares ut i fra at mødre som blir og ikke blir skilt i ulik grad var tenåringer da de først fikk barn. Det å ha en mor som var under 20 år da hun fikk barn er imidlertid korrelert med økt siktelsesrate: Guttene født av tenåringsmødre har 36 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et år sammenlignet med gutter som hadde en mor som var eldre da hun fikk barn. Endringene i -2 LL fra modell 4 til modell 5 viser at variabelen for om mor var tenåring da hun fikk barn gir et signifikant bidrag til forbedring av modellen.

I modell 6 er to dummyvariabler som angir om barnet bor i henholdsvis Oslo eller en storby lagt til. Skilsmissekoeffisienten endrer seg ikke fra modell 5, og sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate er derfor ikke påvirket av bosted. Det å bo i Oslo er imidlertid positivt korrelert med sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd. De som bor i Oslo har 18 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et år sammenlignet med de som ikke vokser opp i Oslo, kontrollert for foreldrenes utdanning, fars inntekt, mors sosialhjelpsmottak, om mor var tenåring da hun fikk barn, alder og periode. Storbykoeffisienten er ikke statistisk signifikant forskjellig fra null, og det å vokse opp i én av de større byene i Norge ser dermed ikke ut til gi verken økt eller redusert sannsynlighet for å bli siktet for lovbrudd. Differansen i -2LL fra modell 5 til modell 6 er signifikant, og bostedsvariablene bidrar derfor til å forklare barns tilbøyelighet til å begå kriminalitet.

¹² Konfidensintervallene på 5 %-nivået er overlappende, og reduksjonen kan derfor skyldes tilfeldigheter.

Modell 6 er ikke kontrollert for om mor eller far selv er siktet for lovbrudd. Som vi har sett i kapittel 4.4.3, kan det å ha foreldre som er siktet for lovbrudd forklare noe av sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. Jeg inkluderer derfor variabler som måler om foreldrene selv er siktet for lovbrudd i løpet av observasjonsperioden. Oddsforholdet for skilsmisse synker ikke etter kontroll for foreldrenes kriminalhistorie, og sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate er dermed ikke påvirket av foreldrenes lovbruddstilbøyelighet.

Gutter som har foreldre som er siktet for lovbrudd har imidlertid høyere siktelsesrate enn de som ikke har foreldre som er siktet for lovbrudd. Av modell 7 kan vi se at gutter som har en mor som er siktet for lovbrudd har 35 prosent høyere odds for selv å bli siktet for lovbrudd sammenlignet med gutter som ikke har en mor som er siktet for lovbrudd. Gutter hvis fedre har begått lovbrudd har 33 prosent høyere odds for å bli siktet for lovbrudd fra et år til det neste. Også her er differansen mellom -2LL fra modell 6 til modell 7 signifikant, og de to variablene som er inkludert i modell 7 gir dermed et relevant bidrag for å forklare hvilke faktorer som påvirker barns sannsynlighet for å bli siktet.

I modell 8 undersøkes den kontrollerte effekten av barnets alder ved foreldrenes skilsmisse på sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd. Uavhengig av hvor gamle guttene var da foreldrene ble skilt, så har de høyere siktelsesrate enn gutter som har foreldre som er gift. Sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd er omtrent lik for de fire yngste aldersgruppene, dvs. de som opplever foreldrenes skilsmisse når de er mellom 0 og 20 år¹³. De som opplever skilsmissen når de er i alderen 21 til 28 år har imidlertid signifikant lavere odds for å bli siktet enn de som opplever foreldrenes skilsmisse i yngre aldersgrupper. De som opplever skilsmissen når de er over 20 år gamle, har 33 prosent høyere odds for å bli siktet i løpet av et gitt år enn de som har foreldre som er gift. Endringen i -2 LL fra modell 7 til modell 8 viser at de nye parametrene som legger til (samspill mellom skilsmisse og barnas alder ved skilsmissen) gir et signifikant bidrag til forklaring av modellen.

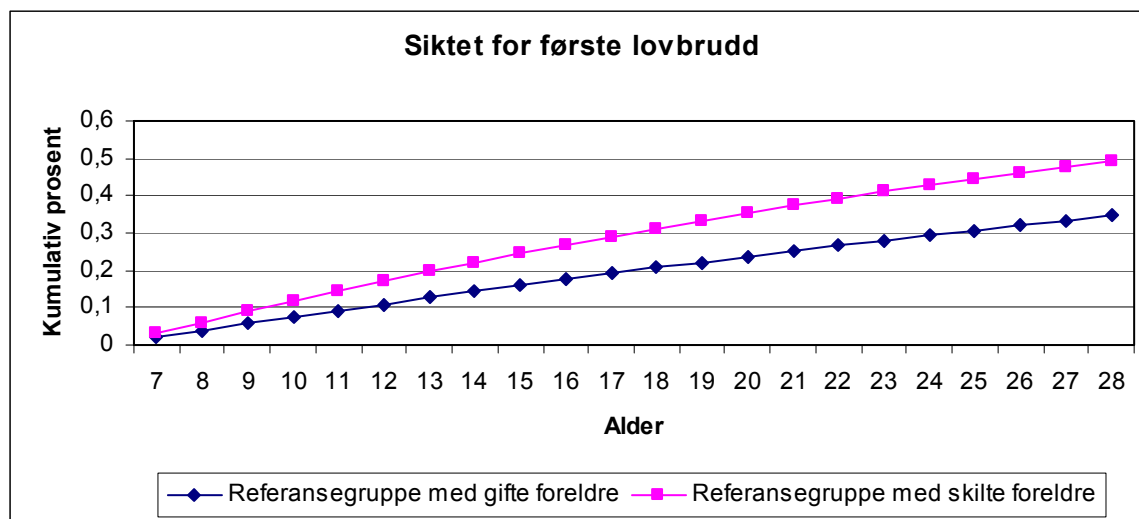
¹³ Konfidensintervallene på 5 %- nivået er overlappende for de fire yngste alderskategoriene, og de små forskjellene vi ser mellom de ulike koeffisientene kan dermed skyldes tilfeldigheter.

Det finnes som tidligere nevnt ingen gode mål på forklart varians i logistisk regresjon, men Nagelkerke R^2 etterligner forklart varians i lineær regresjon. Målet har ingen presis fortolkning. Mine analyser viser en lav R^2 , som kun endres svakt etter inkludering av flere variable i modellen. Det er et tegn på at de uavhengige variablene kun i liten grad forklarer variasjonen i kriminalitet.

Predikerte kumulative sannsynligheter

Regresjonsmodell 1 til 8 viser til den enkeltes sannsynlighet for å bli siktet i løpet av et gitt år. Ved å summere opp den enkeltes sannsynlighet for å bli siktet hvert år i alderen 7 til 28 år, ser vi at det er en markant forskjell i sannsynligheten for å bli siktet mellom gutter som har skilte foreldre og gutter som har gifte foreldre. Figur 6.1 viser de predikerte kumulative sannsynlighetene for at henholdsvis gutter med gifte og gutter med skilte foreldre siktes for lovbrudd når de er i alderen 7 til 28 år.

Figur 6.1: Predikerte kumulative sannsynligheter for siktelse for lovbrudd etter foreldrenes sivilstatus som gift eller skilt, og der guttene skårer null på alle variable (referansekategoriene), kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene.

Av figuren ser vi at den predikerte sannsynligheten for at unge gutter siktes for lovbrudd varierer mellom de som har skilte foreldre og de som ikke har skilte foreldre, alt annet likt. Gutter som har gifte foreldre har 34 prosent sannsynlighet for å bli siktet for lovbrudd når de er i alderen 7 til 28 år, mens gutter som opplever at foreldrene skilles har 49 prosent sannsynlighet for å bli siktet fra de er 7 til 28 år. Figuren er ment som en illustrasjon, og den

er basert på forutsetninger som ikke nødvendigvis er tilstede. Figuren forutsetter for eksempel at effekten av skilsmisse ikke varierer i løpet av observasjonsperioden.

6.4 Varierer effekten av skilsmisse med foreldrenes sosioøkonomiske status?

Det er grunn til å tro at tap av ressurser og stress i forbindelse med en skilsmisse ikke vil ramme alle likt, siden de med større sosioøkonomiske ressurser har ”større ressurser å tape”. Man kan tenke seg at gutter som opplever foreldres skilsmisse har ekstra høy sannsynlighet for å bli siktet for lovbrudd sammenlignet med de som har gifte foreldre dersom de også har foreldre med lav sosioøkonomisk status. Følgende hypotese testes i regresjonsmodell 9 og 10:

H5: Betydningen av skilsmisse er størst for de som har foreldre med lav sosioøkonomiske status

I modell 9 (tabell 6.4) undersøker jeg om effekten av foreldres skilsmisse på barns siktelsesrate varierer med foreldrenes utdanning. For å fange opp en slik interaksjonseffekt inkluderes samspillsvariabler for sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og skilsmisse inn i modellen. I modell 10 undersøker jeg om effekten av foreldres skilsmisse på barns lovbrudd varierer med familiens inntekt, målt ved om mor har mottatt sosialhjelp. For å fange opp en slik interaksjonseffekt tas en samspillsvariabel for mors sosialhjelpsmottak og skilsmisse inn i modell 10.

Tabell 6.4 Regresjonsmodell 9-10: Samspill mellom foreldres skilsmisse og foreldres sosioøkonomiske status, målt ved mors og fars utdanning og mors sosialhjelp.

Variabel	Modell 9		Modell 10	
	b (SE(b))	O. R.	b (SE(b))	O. R.
Konstant	-3.91 *** (0.05)	0.02	-3.93 *** (0.04)	0.02
Skilt	0.39 *** (0.07)	1.47	0.46 *** (0.01)	1.58
Mor grunnskole	0.52 *** (0.04)	1.68	0.54 *** (0.04)	1.71
Mor videregående skole	0.23 *** (0.04)	1.25	0.27 *** (0.03)	1.31
Mor kort høyere utd. (ref=lang høyere utd.)	0.05 (0.04)	1.05	0.07 * (0.03)	1.07
Far grunnskole	0.61 *** (0.02)	1.84	0.59 *** (0.02)	1.80
Far videregående skole	0.39 *** (0.02)	1.48	0.38 *** (0.02)	1.46
Far kort høyere utd. (ref=lang høyere utd.)	0.15 *** (0.02)	1.16	0.15 *** (0.02)	1.16
Mor sosialhjelp	0.32 *** (0.02)	1.38	0.52 *** (0.05)	1.68
Far svært lav inntekt	0.10 *** (0.01)	1.10	0.09 *** (0.01)	1.10
Far lav inntekt (ref= middels eller høyere inntekt)	0.01 (0.01)	1.01	0.01 (0.01)	1.01
Tenåringsmor	0.32 *** (0.03)	1.38	0.31 *** (0.03)	1.37
Oslo	0.17 *** (0.02)	1.18	0.16 *** (0.02)	1.18
Storby	-0.02 (0.01)	0.98	-0.01 (0.01)	0.98
Mors kriminalitet	0.31 ** (0.11)	1.37	0.29 ** (0.11)	1.33
Fars kriminalitet	0.28 *** (0.05)	1.33	0.25 *** (0.05)	1.28
Skilsmisse * far grunnskole	-0.06 (0.05)	0.94		
Skilsmisse * far videregående skole	-0.04 (0.04)	0.96		
Skilsmisse * far kort høyere utdanning	-0.01 (0.05)	0.99		
Skilsmisse * mor grunnskole	0.06 (0.08)	1.06		
Skilsmisse * mor videregående skole	0.16 * (0.08)	1.17		
Skilsmisse * mor kort høyere utdanning	0.08 (0.08)	1.08		
Skilsmisse * mor mottatt sosialhjelp			-0.25*** (0.06)	0.78
-2LL	501 943.76		501 891.5	
N	2 216 456		2 216 456	

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

I modell 9 viser skilsmissekoeffisienten til effekten av foreldrenes skilsmisse på sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd i et gitt år for de som har foreldre med lang høyere utdanning (som er referansekategorien), kontrollert for fars inntekt, mors mottak av sosialhjelp, om mor var tenåring da hun fikk barn, bosted, foreldrenes lovbrudd, alder og periode. Skilsmissekoeffisienten må tolkes slik at de som har skilte foreldre med lang høyere utdanning har 47 prosent høyere odds for å bli siktet for lovbrudd i løpet av et år enn de som ikke har skilte foreldre med lang høyere utdanning. Samspillsleddene er imidlertid kun signifikant for kategorien ”mor videregående skole”. Effekten av skilsmisse for de som har mødre med videregående skole er noe høyere enn effekten av skilsmisse for de med lang høyere utdanning. Effekten av mors skilsmisse er imidlertid ikke sterkere for de som har en mor med enten grunnskole eller med kort høyere utdanning, sammenlignet med de som har en mor med lang høyere utdanning, som er referansekategorien. Oddsforholdet for skilsmisse blant de som har mødre med lang eller kort høyere utdanning eller grunnskole er 1.47, mens

oddsforholdet for de som har en mor som har videregående skole som høyeste fullførte utdanning er 1.71 ($1,47 \cdot 1,17$). Det er altså større effekt av skilsmisse på unges siktelsesrate blant de som har en mor som har videregående skole som høyeste fullførte utdanning, sammenlignet med de som har en mor med enten grunnskole, kort eller lang høyere utdanning som høyeste utdanningsnivå.

I modell 10 har jeg inkludert et samspillsledd som måler om effekten av skilsmisse varierer med om mor har mottatt sosialhjelp eller ikke. Skilsmissekoeffisienten viser her til effekten av foreldrenes skilsmisse på sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd i et gitt år for de som har en mor som *ikke* har mottatt sosialhjelp, kontrollert for foreldrenes utdanning, om mor var tenåring da hun fikk barn, bosted, foreldrenes kriminalitet, alder og periode. Mens oddsforholdet for skilsmisse blant gutter som ikke har en mor som har mottatt sosialhjelp er 1.58, er oddsforholdet for de som har en mor som har mottatt sosialhjelp 1.23 ($1,58 \cdot 0,78$). Denne forskjellen i skilsmisseeffekt er statistisk signifikant på 1 % - nivået.

6.5 Hva med forbrytelser?

Jeg har nå undersøkt hvilken effekt skilsmisse har for sannsynligheten for å bli siktet for alle lovbrudd, det vil si både forseelser og forbrytelser. Ved å gjennomføre en sensitivitetsanalyse kan jeg undersøke om sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet som her er påvist, også gjelder om et ”strengere” mål på kriminalitet ligger til grunn. En forbrytelse gjenspeiler en mer alvorlig handling enn hva som er tilfelle for forseelser, og det vil ha større konsekvenser for den enkelte. Jeg vil derfor undersøke om effekten av skilsmisse er sterkere for de som har forbrytelser som sin første siktelse. Følgende hypotese testes:

H6: Effekten av skilsmisse på siktelsesraten for forbrytelser er større enn effekten av skilsmisse på siktelsesraten for alle lovbrudd.

Denne hypotesen testes ved å undersøke om sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet er sterkere om vi kun undersøker gutter som siktes for forbrytelser, som er de mer alvorlige lovbruddene.

Tabell 6.5 Regresjonsmodell 11 til 13: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas siktelsesrate for *forbrytelser*. Modell 11 er kun kontrollert for alder og periode. Modell 12 er kontrollert for foreldrenes sosioøkonomiske status og demografiske kjennetegn, alder og periode, mens modell 13 i tillegg er spesifisert etter barnets alder ved skilsmissen. For modeller oppgitt med logiter og standardfeil, se vedlegg 3.

Variabel	Modell 11	Modell 12	Modell 13
Konstant	0.01 ***	0.01 ***	0.01 ***
Skilt	2.33 ***	2.01 ***	
Alder ved brudd 1-5 (0 = ref)			2.07 ***
6 til 10			2.01 ***
11 til 15			2.03 ***
16 til 20			1.98 ***
21 til 28			1.57 ***
Mor grunnskole		1.73 ***	1.73 ***
Mor videregående skole		1.24 ***	1.24 ***
Mor kort høyere utd. (ref=lang høyere utd.)		1.03	1.03
Far grunnskole		1.88 ***	1.88 ***
Far videregående skole		1.50 ***	1.50 ***
Far kort høyere utd. (ref=lang høyere utd.)		1.19 ***	1.19 ***
Mors sosialhjelp		1.51 ***	1.51 ***
Far svært lav inntekt		1.25 ***	1.25 ***
Far lav inntekt (ref = middels eller høyere inntekt)		1.02	1.02
Tenåringsmor		1.40 ***	1.40 ***
Oslo		1.44 ***	1.44 ***
Storby		1.13 **	1.13 **
Mors kriminalitet		1.44 **	1.44 **
Fars kriminalitet		1.45 ***	1.45 ***
-2LL	287 296.2	284 148.8	284 135.1
LR (endring i -2 LL)		48.1 ***	13.7 ***
Nagelkerke R ²	0.0534	0.0644	0.0644
N	2 393 526	2 393 526	2 393 526

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

Som det framkommer av tabell 6.5, er effekten av skilsmisse på unges sannsynlighet for å bli siktet for forbrytelser høyere enn den tilsvarende effekten for ”alle lovbrudd”, som omfatter både forseelser og forbrytelser (vist i tabell 6.3)¹⁴. De som har skilte foreldre har over dobbelt så høy odds for å bli siktet i løpet av et år sammenlignet med de som ikke har skilte foreldre, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene. Den ukontrollerte effekten av foreldres skilsmisse er imidlertid en del høyere. Det ser dermed ut til

¹⁴ For modeller vist med logiter og standardfeil, se vedlegg 3.

at forskjeller i siktelsesrate for forbrytelser mellom gutter som har skilte foreldre og gutter som har gifte foreldre i større grad skyldes forskjeller i disse foreldrenes sosioøkonomiske status¹⁵.

Foreldrenes sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ser ut til å ha noe større betydning for guttenes sannsynlighet for å bli siktet for forbrytelser, sammenlignet med disse variablenes innvirkning for guttenes sannsynlighet for å bli siktet for ”alle lovbrudd”, som omfatter både forseelser og forbrytelser. Sammenlignet med gutter som har en far med middels eller høyere inntekt, har gutter som har fedre med svært lav inntekt 25 prosent høyere odds for å bli siktet for forbrytelser i løpet av et gitt år. Mens det å bo i en storby ikke ga økt sannsynlighet for å bli siktet for ”alle lovbrudd”, ser vi her at det å bo i en storby gir 13 prosent høyere odds for å bli siktet for en forbrytelse, alt annet likt. Mulighetsstrukturen for lovbrudd kan være forskjellig mellom mer urbane og mindre urbane strøk.

Betydningen av guttenes alder ved skilsmissen for sannsynligheten for å bli siktet for *forbrytelser* følger samme mønster som når vi målte ”alle lovbrudd”. Mens unge som opplevde skilsmissen når de var mellom 0 og 20 år gamle har omtrent lik siktelsesrate (overlappende konfidensintervaller), så synker oddsen for å bli siktet i løpet av et gitt år for de som opplevde skilsmissen da de var over 20 år ved foreldrenes brudd.

6.6 Oppsummering av hovedfunn

Oppgavens forskningsspørsmål omhandler hvilke sammenhenger det er mellom foreldres skilsmisse og unges lovbrudd, målt ved alder for første siktelse. Hovedfunnet i kapittel 6 er at gutter som opplever foreldres skilsmisse tidligere er involvert i lovbrudd enn gutter som har gifte foreldre, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene. Skilsmisseeffekten synker kun svakt etter kontroll for foreldrenes sosioøkonomiske status, men det er kun kontroll for foreldrenes økonomi som alene gir signifikant reduksjon i skilsmissekoeffisienten. Skilsmissekoeffisienten synker ikke signifikant etter kontroll for foreldrenes utdanning, om mor var tenåring, bosted eller mors og fars kriminelle rulleblad.

¹⁵ En trinnsvis inkludering av variablene som er med i modell 12, viser at det kun er en signifikant reduksjon i skilsmissekoeffisienten (på 5 %-nivået) etter kontroll for fars inntekt og mors sosialhjelpsmottak. Av variablene det her er kontrollert for er det derfor kun foreldrenes økonomi som bidrar til å forklare forskjeller i siktelsesrate for forbrytelser mellom gutter som har skilte foreldre og gutter som har gifte foreldre.

Det betyr at disse variablene ikke kan bidra til å forklare hvorfor skilsmissebarn tidligere er involvert i lovbrudd enn barn som vokser opp med to foreldre som er gift med hverandre.

Den relativt beskjedne reduksjonen i skilsmissekoeffisienten etter kontroll for sosioøkonomisk status, tyder på at betydningen av skilsmisse i hovedsak *ikke* virker via lavere sosioøkonomisk status. ”Alt annet likt” har skilsmissebarn 62 prosent høyere odds for å bli siktet sammenlignet med barn som ikke har opplevd skilsmisse. Vi ser samtidig at lav sosioøkonomisk status gjennomgående er forbundet med økt risiko for å bli siktet for lovbrudd. Betydningen av skilsmisse for unges siktelsesrate er den samme for de som opplever skilsmissen når de opp til 20 år. For de som er over 20 år når foreldre skilles, er effekten av skilsmisse merkbart mindre.

Betydningen av skilsmisse varierer ikke med fars utdanningsnivå. Effekten av skilsmisse er imidlertid noe høyere for de som har mødre med videregående skole sammenlignet med mødre som tilhører de andre utdanningskategoriene. Vi ser samtidig at effekten av skilsmisse er lavere for de som har en mor som har mottatt sosialhjelp sammenlignet med de som ikke har en mor som har mottatt sosialhjelp.

Sensitivitetsanalysen i kapittel 6.5 ble gjennomført for å undersøke om effekten av skilsmisse er sterkere dersom vi kun ser på de som siktes for forbrytelser. Effekten av skilsmisse er større dersom vi ser på alder for første forbrytelse, sammenlignet med om vi undersøker alder for første lovbrudd generelt. Det ser også ut til at skilsmisseeffekten synker noe mer etter kontroll for sosioøkonomisk status enn hva som var tilfelle når vi undersøkte ”alle lovbrudd”. Betydningen av barnets alder ved skilsmissen for unges tilbøyelighet til å begå forbrytelser er mindre for de som opplevde skilsmissen da de var over 20 år, sammenlignet med de som var yngre da de opplevde skilsmissen. Betydningen av barnets alder ved skilsmissen ser dermed ikke ut til å variere avhengig av lovbruddets alvorlighetsgrad.

Tabell 6.6. Framsatte hypoteser og empiriske funn.

Hypotese	Styrket	Svekket
<i>H1: Sannsynligheten for siktelse er større for de med skilte foreldre enn for de med gifte foreldre</i>	X	
<i>H2: Jo yngre barna er når de opplever foreldres skilsmisse, desto større er sannsynligheten for at de siktes i løpet av et år.</i>		X
<i>H3: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet reduseres etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene</i>	X	
<i>H4: Effekten av skilsmisse gjenstår etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene</i>	X	
<i>H5: Betydningen av skilsmisse er størst for de som har foreldre med lav sosioøkonomisk status.</i>		X
<i>H6: Betydningen av foreldres skilsmisse varierer med lovbruddets alvorlighetsgrad</i>	X	

7.0 DISKUSJON

Analysene i denne oppgaven ble gjennomført for å belyse hvilke sammenhenger det er mellom foreldres skilsmisse og unges alder ved første siktelse. Fem hypoteser om foreldres skilsmisse og alder ved første siktelse er testet. Jeg vil først diskutere styrker og svakheter ved forskningsdesignet. Deretter vil jeg diskutere funnene fra analysene i lys av de teoretiske bidragene som ble presentert tidligere i oppgaven. Til slutt oppsummerer jeg, og foreslår mulige idéer for videre forskning.

7.1 Styrker og svakheter ved data og designforskningsdesignet

Analysene i denne oppgaven er basert på registerdata som er samlet inn gjennom ulike administrative registre. Dataene omfatter hele befolkningen og inneholder presise opplysninger om unges lovbrudd, samt foreldrenes sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn. Det gir gode muligheter til å studere hvilke sammenhenger det er mellom foreldres skilsmisse og unges lovbruddstilbøyelighet uten å risikere selektivt frafall eller gale svar. Det eneste frafallet omfatter de som flytter ut av landet eller dør, og dette utgjør ikke mange i denne aldersgruppen. I undersøkelser av kriminalitet vil data basert på utvalgsundersøkelser og selvrapporterte lovbrudd kunne gi et skjevt bilde av både omfanget av lovbrudd som begås, og når de begås (Statistisk sentralbyrå 2009a). En annen styrke ved dette forskningsdesignet er at dataene er longitudinelle, noe som innebærer at det er mindre tvil om årsaksretningen enn hva som er tilfelle ved tverrsnittsundersøkelser. Det at analysene er utført på et så stort datamateriale innebærer dessuten at vi kan være sikre på at vi faktisk påviser de sammenhengene som eksisterer mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet. I utvalgsundersøkelser kan man i langt større grad risikere *ikke* å finne sammenhenger som faktisk eksisterer, dvs. å begå en type 2-feil. Små utvalg vil ofte gi tilfeldige variasjoner, der man ikke vet om påviste forskjeller mellom to grupper er uttrykk for tilfeldige variasjoner eller faktiske forskjeller mellom gruppene.

Det at analysene er basert på registerdata, har òg satt noen begrensninger for denne oppgaven. Mine data inneholder ikke opplysninger om samboere. Andelen barn som vokser opp med foreldre som er samboere, er økende og høyt (Statistisk sentralbyrå 2010), og barn som vokser opp med samboende foreldre, opplever oftere at foreldrene går fra hverandre enn hva

som er tilfelle for barn av gifte foreldre (Byberg m.fl. 2001). Det ville dermed være en klar fordel å kunne si noe om konsekvensene av brudd i samboerskap og skilsmisse samlet sett. En annen svakhet med mine data er at jeg mangler ulike variabler som det ville være relevant å kontrollere for. Eksempler på slike variabler er ulike psykososiale kjennetegn ved foreldrene og barna før og etter skilsmissen, for eksempel konfliktnivået i familien.

I denne oppgaven er det ikke skilt mellom fars inntekt og mors mottak av sosialhjelp før og etter en eventuell skilsmisse. Far endrer som regel ikke inntekt etter en skilsmisse (Kjelstad 1998). Det å ha en far som har lav inntekt, vil imidlertid kunne ha større konsekvenser dersom far bor alene og er alene om alle utgifter, enn dersom han bor med mor. Med to voksne i husholdningen vil løpende utgifter per person være lavere og det vil kunne være to personer som bidrar til husholdningens inntekter. Det betyr at selv når vi kontrollerer for fars inntekt, så vil ikke denne inntektsvariabelen innebære det samme for barn som har gifte og barn som har skilte foreldre. Skilsmissekoeffisienten vil dermed ”inneholde” eller ”skjule” en effekt av svak familieøkonomi. Vi vet heller ikke om far har ny samboer etter skilsmissen. En ny stefar eller stemor i barns hushold kan lette de økonomiske konsekvensene av en skilsmisse (Amato 1993). Det å ha en mor som mottar sosialhjelp vil imidlertid med få unntak bety at økonomien i barnets hushold er dårlig, uavhengig av om foreldrene er skilt eller ikke, og uavhengig av om mor har en ny samboer. Ved statistisk kontroll for disse variablene får jeg imidlertid fjernet en viktig kilde til spuriøsitet.

7.1.1 Ekstern validitet

I denne oppgaven har jeg påvist at barn med skilte foreldre har en tidligere lovbruddsdebut enn barn som vokser opp med gifte foreldre. Av de samlede norske fødselskohortene på 1990-tallet, anslås det at nærmere 50 prosent født utenfor ekteskap (NOU 1999:25). Det viser seg at samboere med felles barn over tre ganger så ofte flytter fra hverandre sammenlignet med gifte med barn (Byberg m.fl. 2001). For barn født i samboerskap er det vanligere at foreldrene flytter fra hverandre enn at de gifter seg med hverandre (Jensen og Clausen 1999). Andelen barn som opplever foreldres samlivsbrudd, er derfor langt høyere enn kun andelen som opplever foreldrenes skilsmisse. I hvilken grad kan sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet tenkes å være overførbar til barn som opplever foreldres samboerbrudd?

Både internasjonal og nordisk forskning viser at samboere skiller seg fra ektepar på en rekke områder. Flere studier finner at samboende par har dårligere psykisk helse og trivsel enn gifte par (Brown 2000, Skinner m.fl. 2002). Hansen, Moum og Shapiro (2007) finner at samboere som aldri har vært gift blant annet har dårligere trivsel og lavere mestring av tilværelsen enn gifte personer. Dette gjelder ikke samboere som tidligere hadde vært gift. Hofferth og Anderson (2003) finner at gifte fedre tilbringer mer tid sammen med og har nærere tilknytning til sine barn enn hva som er tilfelle for samboende fedre (når begge er sammen med barnets mor), etter kontroll for blant annet foreldrenes utdanning og inntekt.

Analyser av dataene fra to norske utvalgsundersøkelser¹⁶ viser dessuten at de foreldrene som var samboere da de fikk barn, har mindre samværsavtaler etter et brudd enn de parene som var gift da de fikk barn (Jensen og Clausen 1999). Hvis foreldrene var samboere da de fikk barn, er det større sannsynlighet for at mor har foreldreansvaret alene og at barnet bor hos mor. Andelen fedre med samværsavtaler er dessuten lavere for de som hadde vært samboere, enn for de som hadde vært gift. Det kan bety at foreldre som i utgangspunktet var gift, har et mer omfattende samarbeid, og at barnet ser mer til far. Det er for øvrig dokumentert at de som får barn som samboende, har lavere utdanning og inntekt enn foreldre som er gift når de får barn (Jensen og Clausen 1999, Lauglo 2008). I følge Jensen og Clausen (1999) er denne forskjellen mellom gifte og samboende skapt i to trinn: ved familiedannelse og ved familieoppløsning. De med høyere utdanning gifter seg oftere (Kravdal og Rindfuss 2008:871), og de blir sjeldnere skilt (Lyngstad 2004). Mine analyser viser at barn som har foreldre med lav sosioøkonomisk status, har høyere siktelsesrate enn barn av foreldre med høy sosioøkonomisk status. Gutter med mødre som var tenåringer da de først fikk barn, har òg høyere siktelsesrate enn de som hadde mødre som var eldre da de først fikk barn. Det kan dermed være grunn til å tro at en sammenheng mellom foreldres samlivsbrudd og unges kriminalitet er *sterkere* om vi ser på samboere, sammenlignet med om vi ser på foreldre som i utgangspunktet er gift.

Norge har hatt en utvikling i retning av juridisk institusjonalisering av samboerskap. Lovgivningen likestiller i stor grad samboende og gifte, og samboende har siden slutten av 1990-tallet hatt de samme rettighetene og forpliktelsene som gifte med hensyn til trygder, pensjon og skatter (Noack 2001). Samboerskap er svært vanlig, og det er òg stor aksept for

¹⁶ Barns familier 1996 og Samværsundersøkelsen 1996.

samboerskap i befolkningen (Noack og Seierstad 2003). Det kan dermed være at forskjellen mellom ektepar og samboere gradvis er blitt mindre. Det kan bety at det *er*, og er i ferd med *bli*, mindre forskjeller mellom ektepar og samboere med barn i dag, sammenlignet med tidligere.

7.2 Diskusjon av funn

Oppgavens forskningsspørsmål omhandler hvilke sammenhenger det er mellom foreldres skilsmisse og unges lovbrudd, målt ved alder for første siktelse. Det er i skilsmiselitteraturen stor uenighet om i hvilken grad skilsmisse har negativ innvirkning på barn (Amato 2003, Cherlin 1999). Analysene i kapittel 6 viser at det foreligger en klar sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet, der gutter med skilte foreldre i gjennomsnitt siktes for lovbrudd *tidligere* enn gutter som vokser opp med to foreldre som er gift med hverandre. Noe av sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet skyldes at barn som opplever foreldrenes skilsmisse og barn som vokser opp med foreldre som er sammen vokser opp i hjem med ulik økonomisk situasjon. Betydningen av skilsmisse for gutters siktelsesrate er høyere når vi undersøker kun forbrytelser, sammenlignet med når både forbrytelser og forseelser ligger til grunn. Et annet funn er at effekten av skilsmisse er noe høyere for de som har en mor som har mottatt sosialhjelp, enn for de som ikke har en mor som har mottatt sosialhjelp.

Jeg vil nå diskutere på hvilken måte de antatte kausal- og seleksjonsmekanismene som ble diskutert i kapittel 4, kan ha frembrakt funnene fra de statistiske analysene i kapittel 6. Jeg argumenterer for at sammenhengene som ble påvist, kan ha oppstått som følge av at foreldres skilsmisse har en kausal innvirkning på barnas tilbøyelighet til å begå kriminalitet, og at sammenhengen kan være mediert gjennom tap av foreldrekontakt, tap av økonomiske ressurser og stress. Jeg diskuterer deretter mulige årsaker til at vi påviste en så svak sosioøkonomisk seleksjon, og om hvorvidt den gjenstående sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate kan være frembrakt av andre egenskaper ved foreldrene enn de det her er kontrollert for.

7.2.1 Kausalmekanismer

Mine analyser viser at det gjenstår en tydelig effekt av skilsmisse på unges kriminalitet etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene. Dette funnet er i tråd med de fleste studier som omhandler betydningen av skilsmisse for unges kriminalitet, samt studier som undersøker andre negative utfall for barn (Amato og Keith 1991, Amato 1993). Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet antas å være mediert gjennom andre prosesser i familien etter en skilsmisse. I teorikapittelet redegjorde jeg for flere mulige forklaringer på hvordan skilsmisse kan ha en kausal effekt på unges kriminalitet. Jeg lanserte tre hovedforklaringer: tap av foreldrekontakt, svekket økonomi og stress. Det er gode grunner til å tro at skilsmisse påvirker unges lovbruddstilbøyelighet via alle disse tre mekanismene.

7.2.1.1 Tap av foreldrekontakt

Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet antas å være mediert gjennom tap av kontakt med én av eller begge foreldrene. Foreldre representerer en viktig ressurs for barn. De gir tid og omsorg, de er rollemodeller for sine barn og de er en kilde til sosial støtte og kontroll. Utgangspunktet for denne teorien er en antagelse om at det under ellers like omstendigheter ville være bedre å leve sammen med to foreldre enn én, idet to foreldre kan gi barna flere ressurser, emosjonell og praktisk støtte enn hva én kan (Amato og Keith 1991). Det er grunn til å tro at tap av slike ressurser i forbindelse med en skilsmisse kan tjene som en forklaring for hvorfor barn som har skilte foreldre tidligere er involvert i kriminalitet enn barn som vokser opp med foreldre som er sammen.

Skilsmisse vil nesten alltid føre til at den daglige kontakten med den ene av foreldrene blir mindre (St.meld. nr. 39 (2001-2002)). Det finnes ikke registerdata på hvilke ordninger som blir inngått mellom foreldrene etter en skilsmisse når det gjelder bosted og samvær. Kunnskap om hvordan foreldre samarbeider om og fordeler omsorgsoppgavene etter en skilsmisse må derfor bygges på undersøkelser. Jensen og Clausens samværsundersøkelse (1997) blant tidligere gifte og samboende par, viser at det som regel er mor som beholder omsorgen for barn etter en et samlivsbrudd. Mens mor hadde omsorgen for 86 prosent av barna, hadde far omsorgen for vel 9 prosent av barna. For ca. 5 prosent av barna var omsorgen delt. Mellom 80 og 85 prosent av alle i utvalget hadde inngått avtaler om samværsordning mellom barnet og

den av foreldrene som barnet ikke lenger bodde med. Mindre enn 10 prosent av de foreldrene som ikke bodde med barnet etter samlivsbruddet, hadde ikke kontakt med barnet (Jensen og Clausens 1997). Ifølge Jensen og Clausen (2000) tilbringer barn om lag 6,5 dager i måneden med den forelderen de ikke bor sammen med. Moxnes og Winge (2000) konkluderer med at de aller fleste foreldre har et omfattende foreldresamarbeid etter skilsmissen. Disse tallene indikerer like fullt at de aller fleste barn ser langt mindre til, og tilbringer mindre tid med, den ene av foreldrene sine etter et samlivsbrudd. Samtidig må hovedforsørger ofte jobbe mer, både hjemme og på arbeidsmarkedet, etter en skilsmisse (Kjelstad 1998). I sum kan dette bety at barn av skilte foreldre får mindre oppmerksomhet, støtte og tilsyn av foreldrene enn hva barn som vokser opp med to foreldre får, og at skilsmissebarn i mindre grad enn andre føler tilknytning til foreldrene.

En nyere undersøkelse som omhandler forholdet mellom skilte foreldre og deres voksne barn, viser at mange av de som har opplevd foreldres skilsmisse, opplever at de har et dårlig forhold til foreldrene, og særlig til far, etter en skilsmisse (Herlofson og Hagestad 2009). Både foreldrene og barn oppgir i langt større grad at de har et dårlig forhold til hverandre dersom foreldrene er skilt, sammenlignet med om foreldrene er gift. Undersøkelsen viser at over 20 prosent av sønnene oppgir å ha et dårlig forhold til sin far, mens 10 prosent av sønnene oppgir å ha et dårlig forhold til mor. Ifølge Herlofson (Dagsavisen 2009) tyder undersøkelsen på at langtidsvirkningene av skilsmisse når det gjelder relasjonen til foreldre, er dypere og mer problematisk enn mange ønsker å tro. Forfatterne antyder likevel at nyere generasjoner av voksne skilsmissebarn kanskje vil ha et bedre forhold til sine foreldre, siden skilsmisse har blitt stadig mer alminneliggjort og akseptert (Herlofson og Hagestad 2009).

Tidligere forskning har dokumentert at både svak kontroll og emosjonell avvisning fra foreldre har betydning for problematferd blant ungdom (Hirschi 1969, Sokil-Katz, Dunham og Zimmerman 1997). Amato og Gilbreth (1999) finner at nære bånd og nærhet til far, og fars ”autoritative” foreldrerolle var positivt assosiert med å lykkes i skolen, og negativt assosiert med diverse tilpasningsproblemer for barn. Analyser fra survey-undersøkelsen *Ung i Norge 2002*¹⁷ viser at ungdommer som oppgir å ha en god relasjon til foreldre i mindre grad enn andre er involvert i problematferd. Ungdommene i undersøkelsen ble bedt om å ta stilling til

¹⁷ Studien er gjennomført av NOVA og er representativ for skoleelever på ungdomstrinnet og i videregående skole (Sletten 2007:57).

ulike utsagn om hvordan de oppfattet foreldrene, og det ble laget en indeks for emosjonell tilknytning eller støtte, og en indeks for grad av tilsyn eller kontroll. Analysene viser at både graden av opplevd kontroll og graden av emosjonell tilknytning synker med økende deltagelse i problematferd (Sletten 2007). Dette gir støtte til Hirschis kontrollteori som ble omtalt i kapittel 4.1.1. Ifølge teorien om sosial kontroll vil en sterk tilknytning til foreldre og det omliggende samfunnet beskytte den enkelte fra å begå kriminalitet (Hirschi 1969, Sampson og Laub 1993). En antagelse som ligger til grunn for Hirschis teori er at tilbøyeligheten til å nærme seg avvikende grupper, og viljen til å tilegne seg nødvendige ferdigheter og tørre å ta risikoen ved å begå kriminalitet er sterkere for ungdom som har dårligere sosialiseringballast fra oppvekstmiljøet. Den ”velsosialiserte” og ”velkontrollerte” vil ha mer å tape på å begå lovbrudd (Hirschi 1969). Flere forskere støtter seg til at Hirschis teori om sosiale bånd bidrar til å forklare en sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet (Harper og McLanahan 2004, Rebellon 2002).

7.2.1.2 Tap av økonomiske ressurser

Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan òg virke gjennom svekket økonomi etter en skilsmisse. Flere internasjonale undersøkelser viser at svekket og dårlig økonomi i forbindelse med skilsmisse er en av de viktigste forklaringsfaktorene når det gjelder hvordan det går med barn etter en skilsmisse (Amato 1993, Conger m.fl. 1992, Fergusson m.fl. 2004, McLanahan og Sandefur 1994, Sampson og Laub 1993). Resultatene presentert i forrige kapittel viser at effekten av skilsmisse synker svakt etter kontroll for fars inntekt og mors sosialhjelp. Noe av forskjellen i siktelsesrate mellom unge som har opplevd at foreldrene skiller seg, og unge som ikke har opplevd dette kan med andre ord forklares av familiers ulike sosioøkonomiske situasjon.

Tidligere forskning gir grunn til å tro at svak økonomi både medierer og konfunderer sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet (Amato 2003). I denne oppgaven er det ikke skilt mellom foreldres økonomi før og etter skilsmissen. Kontrollen for økonomisk situasjon i analysene presentert i denne oppgaven, er langt fra perfekt. Mors inntekt er sannsynligvis svært viktig for barns økonomiske situasjon. Det er derimot store problemer knyttet til bruk av mors inntekt som en indikator på familiens reelle økonomiske situasjon. Lav arbeidsinntekt kan for det første kompenseres av stønader til enslige forsørgere. Utstrakt deltidsarbeid vil på den annen side gi lavere arbeidsinntekt selv med høyt økonomisk

potensial. I denne oppgaven er det kontrollert for fars inntekt og mors sosialhjelpsmottak. Fars inntekt påvirkes særlig av interne tilpasninger i familien før skilsmissen og burde heller ikke påvirkes mye av ordninger for enslige forsørgere. Jeg kan ikke avgjøre om dårlig økonomi er en svak *medierende* eller svak *konfunderende* faktor i sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnets kriminalitet. Jeg vil først diskutere på hvilke måter økonomi kan være en *medierende* faktor.

Norsk lønnsstatistikk viser at enslige forsørgere har dårligere økonomi og dårligere levestandard enn husholdninger med to foreldre. Nær halvparten av alle inntektsfattige barn tilhører hushold med enslige forsørgere (Epland 2001, Lyngstad og Epland 2003, Fløtten 2001). Dette gjelder til tross for at Norge er blant de få landene i Europa som har separate stønadsordninger for enslige forsørgere, og hvor stønadene i liten grad er behovsprøvd (Kjelstad og Skevik 2004). Kombinasjonen av lavere inntekter og høyere utgifter gjør at barn av enslige forsørgere oftere lever i lavinntektshushold (Statistisk sentralbyrå 2007). Barn som bor med enslige forsørgere har høyere sannsynlighet for å motta sosialhjelp (Ytrehus 2004). Det skal likevel bemerkes at kun en liten andel av de som bor med enslige forsørgere, tilhører inntektsfattige familier. Om lag 10 prosent av barn som bor i hushold med enslig forsørger tilhørte lavinnteksgruppa (Epland 2001). Enslige forsørgere mister en inntekt og blir alene om utgifter. I tillegg har enslige forsørgere i gjennomsnitt lavere inntekt. En viktig forklaring på hvorfor enslige forsørgere har lav inntekt, er at de fleste av dem er kvinner. Det er store forskjeller mellom enslige mødre og enslige fedres økonomiske situasjon. Barn blir som regel boende hos mor etter en skilsmisse, og kvinner har gjerne dårligere økonomi etter en skilsmisse enn hva som er tilfelle for menn. Årsaken til det er at kvinner gjerne har en svakere tilknytning til arbeidslivet enn den menn har. De jobber oftere deltid og har lavere inntekt. Enslige fedre har oftere høyere utdanning, er oftere i heltidsarbeid og har høyere inntekt enn enslige mødre (Kjelstad og Skevik 2004, Sandbæk 2004). En radikal økning i kvinners yrkesaktivitet de siste tiårene er ikke tilstrekkelig for å forrykke denne skjevheten. Som følge av at hushold med to voksne i stadig større grad er synonymt med to inntekter i husholdet, har inntekstutviklingen for enslige forsørgere i mange vestlige land gått i negativ retning sammenlignet med hushold med to foreldre (Kjelstad og Skevik 2004). Felles for aleneforsørgere er at de i tillegg kanskje må redusere arbeidstiden sin etter en skilsmisse som følge av aleneansvar for barn., og det forsterker de økonomiske konsekvensene av en skilsmisse.

Det er godt dokumentert at en svak eller svekket familieøkonomi har negative konsekvenser for barn. Amerikanske studier viser at dårlig økonomi er assosiert med høyere risiko for at barn viser problematferd og deltar i kriminalitet (Brooks-Gunn og Duncan 1997, Conger m.fl. 1992, Fergusson m.fl. 2004). I analyser av data fra *Ung i Norge 2002*¹⁸, finner Sletten (2007) at ungdommer som anså sin egen familie for å være fattig, oftere oppga å ha vært involvert i problematferd. Det var særlig blant ”gjengangerne”, de som hadde deltatt i fire eller flere ”problemhandlinger” siste år, at de som var subjektivt fattige var overrepresentert. I analysene deles problematferd inn i to undergrupper, økonomisk kriminalitet og annen problematferd, der hensikten er å undersøke om deltakelse i problematferd blant ungdom med dårlig råd skyldes familiens kjøpekraft direkte. Hvis dette er tilfelle, bør ungdom fra familier med dårlig økonomi være overrepresentert i handlinger som gir økonomisk vinning. Sletten finner imidlertid at ungdom i familier med svak økonomi jevnt over er mer involvert i all type problematferd, og ikke kun økonomisk kriminalitet. Slettens analyser gir dermed ikke særlig støtte til en hypotese om at unge fra familier med dårlig råd begår lovbrudd for å skaffe tilveie de materielle godene som andre har mulighet til å kjøpe (Sletten 2007). Mine data gir mulighet til å undersøke hvordan effekten av foreldres skilsmisse og unges kriminalitet varierer mellom ulike typer lovbrudd. En analyse med bruk av mitt datamateriale av de tre vanligste typene lovbrudd begått av ungdom (vinnings-, volds- og narkotikakriminalitet) viser at effekten av skilsmisse er størst for narkotikakriminalitet, noe (men ikke signifikant) mindre for vinningskriminalitet og minst for voldskriminalitet (se vedlegg 4). Analysene som er vedlagt, viser også at betydningen av å ha foreldre med svak økonomi ikke varierer mellom de ulike lovbruddstypene. Om vi følger Slettens (2007) argumentasjon indikerer dette at i den grad sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet er mediert gjennom svak familieøkonomi, så begår ikke skilsmissebarn lovbrudd for å skaffe til veie materielle goder.

Sletten (2007) forklarer sammenhengen mellom svak familieøkonomi og unges problematferd med utgangspunkt i en familiestresshypotese, som legger vekt på at dårlig eller svekket familieøkonomi bidrar til å svekke relasjonen mellom foreldre og barn (Conger m.fl. 1994,

¹⁸ Studien er omtalt i delkapittel 7.2.1.1

Conger og Conger 2002). Sletten (2007) finner at ungdommene i familiene med dårlig råd¹⁹ i større grad oppfatter at foreldrene vet mindre om hva de foretar seg i fritiden og er mindre kontrollerende enn ungdom for øvrig, samtidig som de oppgir at foreldrene er mindre støttende. Betydningen av det å ha dårlig råd ble betraktelig redusert når det ble tatt hensyn til ungdommenes forhold til foreldrene, og sammenhengen mellom svak familieøkonomi og unges problematferd virket dermed gjennom foreldres utøvelse av foreldreskapet. Mine resultater viser at svekket familieøkonomi etter en skilsmisse *kan* være en svak medierende faktor i sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges lovbruddsrate. I og med at analysene i vedlegg 4 ikke viste at gutter som har opplevd foreldres skilsmisse, har høyere siktelsesrate for vinningskriminalitet, så *kan* det være at en sammenheng mellom foreldres økonomi og unges kriminalitet virker gjennom foreldrenes utøvelse av foreldreskapet. Det er likevel viktig å påpeke at forskjellen i økonomisk situasjon mellom barn som opplever foreldrenes skilsmisse, og barn som bor med begge foreldrene, neppe er en viktig faktor for å forklare hvorfor barn som opplever foreldres skilsmisse, tidligere er involvert i kriminalitet.

7.2.1.3 Stress

Stress og konflikter etter en skilsmisse antas å være en medierende faktor i sammenhengen mellom skilsmisse og unges kriminalitet. En skilsmisse er ofte en vanskelig og stressende prosess, noe som har negativ innvirkning på både foreldre og barn. En skilsmisse vil ofte innebære flytting, bytte av skole eller barnehage, mindre kontakt med venner og slektninger og nye steforeldre. Flere studier viser at barns tilpasning avhenger av antallet forandringer barnet har måttet gjennomgå som følge av en skilsmisse (Moxnes m.fl. 1999, Reneflot 2010). Ifølge Moxnes (1990) er effekten av foreldrenes skilsmisse på barnas utvikling avhengig av grad av forandringer i barnas nærmiljø i tiden etter separasjonen. Store og mange forandringer som flytting, ny skole og nærmiljø, dårligere økonomi og mindre kontakt med far fører til stress, som igjen har negative konsekvenser for barna. Mastekaasa (1994) finner at personer som har vært gjennom et samlivsbrudd har mer psykiske plager, lavere livskvalitet og dårligere selvbilde enn personer som lever i intakte parforhold. Det er grunn til å tro at dette kan ha negative konsekvenser for barn. Dette perspektivet fokuserer også på at foreldrenes konfliktnivå og foreldresamarbeid etter en skilsmisse er avgjørende for hvordan barn tilpasser seg etter en skilsmisse. Det antas at de negative effektene av en skilsmisse er større jo høyere konfliktnivået etter skilsmissen er, og at det er konfliktene, og ikke selve skilsmissen, som er

¹⁹ Dette gjaldt både ved bruk av et subjektivt og et objektivt mål (Sletten 2007:63).

mest skadelig for barn. Undersøkelser tyder på at unge som vokser opp i intakte familier med høyt konfliktnivå, opplever tilsvarende problemer som barn som har opplevd skilsmisse (Moxnes 1990). En viktig faktor som er avgjørende for konsekvensene av en skilsmisse, er forholdet mellom foreldrene etter skilsmissen. I følge Thuen (2002) er om lag 20-25 prosent av norske familier preget av langvarige konflikter etter en skilsmisse. Det er dermed grunn til å tro at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan være mediert gjennom stress og konfliktnivå som følge av skilsmisse.

7.2.2 Seleksjonsmekanismer

Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kan også forklares på bakgrunn av seleksjonsmekanismer. Ifølge et seleksjonsperspektiv er sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet spuriøs, fordi korrelasjonen i virkeligheten gjenspeiler at foreldre som blir og ikke blir skilt, har visse egenskaper som også er korrelert med barnas kriminalitet. Denne oppgavens datagrunnlag gjør det mulig å undersøke i hvilken grad sammenhengen kan forklares ut fra sosioøkonomiske og demografiske forskjeller mellom foreldrene som blir og ikke blir skilt. Analysene i kapittel 6.3 viser at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet synker svakt etter kontroll for foreldrenes utdanning, fars inntekt og mors sosialhjelpsmottak. Regresjonsmodell 5 til 7 i kapittel 6.3 viser imidlertid at bosted, hvorvidt mor var tenåring da hun først fikk barn og om foreldrene selv er siktet for lovbrudd *ikke* kan bidra til å forklare hvorfor barn som har opplevd skilsmisse, har høyere siktelsesrate enn unge som vokser opp med foreldre som er gift.

7.2.2.1 Svak seleksjon på sosioøkonomiske variable

Analysene i kapittel 6.3 viser at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas lovbruddsdebut synker svakt, men signifikant etter kontroll for fars inntekt og om mor har mottatt sosialhjelp. Noe av sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate skyldes dermed økonomiske forskjeller i hjemmet til skilsmissebarn og barn som vokser opp med to foreldre som er gift med hverandre. Skilsmissekoeffisienten synker svakt etter kontroll for foreldrenes utdanning, men denne forskjellen var ikke signifikant, og kan dermed skyldes tilfeldigheter. Svært mange studier som omhandler konsekvenser av skilsmisse for barn, konkluderer med at svekket økonomi som følge av en skilsmisse er en viktig årsak til at det går dårligere med barn som opplever skilsmisse. Barn som bor med enslige forsørgere, har dårligere i gjennomsnitt dårligere økonomi enn andre. Som jeg tidligere har diskutert, er det

derfor grunn til å tro at svak økonomi *medierer* sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges lovbruddsdebut. Ifølge Amato (1993) klarer mange av de studiene som undersøker betydningen av familiens økonomi, imidlertid ikke å ta hensyn til familiens økonomi *før* skilsmissen. Dette er begrunnelsen for at Amato (1993) i sin metaanalyse kun gir perspektivet om svekket økonomi begrenset støtte.

Det må dermed innvendes at lav inntekt og mottak av sosialhjelp også kan være en bakenforliggende faktor som påvirker både unges lovbruddsdebut og foreldrenes avgjørelse om skilsmisse. Økonomiske problemer er en *risikofaktor* for skilsmisse, familiekonflikter og andre negative utfall for barn (Amato og Keith 1991, Sletten 2007). Mottak av sosialhjelp er generelt et uttrykk for en vanskelig livssituasjon, og mange av de som er mottakere av sosialhjelp står for eksempel utenfor arbeidslivet (Ytrehus 2004). Forskningsbidrag fra skilsmisselitteraturen bidrar dessuten til å undergrave at svekket økonomi er en betydningsfull medierende faktor. Hypotesene som testes innenfor dette perspektivet, finner ofte kun begrenset støtte (Amato og Keith 1991, Amato 1993). Ifølge Amato og Keith (1991) er det i flere studier dokumentert at barn som vokser opp med en forelder og en stepforelder gjør det dårligere enn barn som kun vokser opp med en forelder, til tross for at familiens inntekt og generelle levestandard ofte endrer seg i positiv retning dersom barn bor med en forelder og en stepforelder. Moxnes m.fl. (1999) finner at barn og unge som bor med mor eller far og mor eller fars nye partner ikke har bedre tilpasning etter en skilsmisse enn de som kun bor med én forelder. Lauglo (2009) undersøker hvilke sammenhenger det er mellom familiestruktur og skoleprestasjoner blant norske ungdommer. Han finner heller ingen tegn til at de som bor med en forelder og mors eller fars nye partner gjør det bedre enn de som kun bor med én forelder. Disse funnene bidrar til å underbygge den betydningen økonomi har som bakenforliggende faktor.

Breivik og Olweus (2006) finner at forskjellene i tilpasning mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp med foreldre som er gift, er like store i Norge som i USA. Ifølge Breivik og Olweus (2006) tyder det på at svekket familieøkonomi i forbindelse med en skilsmisse ikke er en viktig forklaring på hvorfor barn som opplever foreldres skilsmisse, har dårligere velferd enn barn som vokser opp med to foreldre som er sammen. Den svake reduksjonen i skilsmissekoeffisienten etter kontroll for inntekt kan uansett forstås dit hen at den økonomiske

situasjonen i barns hushold ikke er en viktig faktor relativt sett for å forklare hvorfor de tidligere er involvert i kriminalitet.

Jeg refererte tidligere (kapittel 7.2.1.2) til Sletten (2007), som har undersøkt sammenhenger mellom dårlig råd og problematferd blant ungdom. Slettens konklusjon (2007) er at ungdom *ikke* begår lovbrudd for å skaffe til veie ting de ellers ikke har råd til, men derimot at økonomisk stress påvirker problematferd indirekte gjennom foreldrenes utøvelse av foreldreskapet. Som Sletten er inne på, så kan imidlertid antagelsene om årsakssammenhengene være gale. Det kan være at barns handlinger påvirker foreldrenes utøvelse av foreldreskapet. En annen seleksjonsmekanisme kan bestå i at foreldre med svak økonomi har bakenforliggende kjennetegn som både påvirker familiens økonomiske situasjon og deres evne til å være gode foreldre. Det kan gjelde psykiske problemer, rusmiddelbruk og kriminalitet blant foreldrene (Sletten 2007).

7.2.2.2 Hvorfor så svak seleksjon på sosioøkonomiske og demografiske variabler?

At sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet kun i liten grad skyldes seleksjon på sosioøkonomiske variabler, og ikke i det hele tatt kan skyldes seleksjon på demografiske variabler, går i mot tidligere studier på feltet. Flere tidligere forskningsbidrag som omhandler sammenhengen mellom foreldres samlivsbrudd og unges kriminalitet, finner at betydningen av samlivsbrudd reduseres betydelig etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved familien (Juby og Farrington 2001, Rebellion 2002, Skardhamar 2010). Harper og McLanahan (2004) finner at en god del av den høyere risikoen for kriminalitet skyldes andre kjennetegn ved familien, for eksempel at barnets mor var svært ung da hun fikk barn, lav utdanning, fattigdom og etnisk minoritetsbakgrunn.

En umiddelbar tolkning av denne svake seleksjonseffekten, kan være at velferdsordninger som er opprettet for å redusere de negative økonomiske konsekvensene av en skilsmisse, faktisk fungerer etter hensikten. Stønadsordninger for enslige forsørgere og regler for barnebidrag er blant de ordningene som har til hensikt å dempe de økonomiske konsekvensene av en skilsmisse. I tillegg til velferdsordninger som er innrettet spesifikt mot enslige forsørgere, er det norske velferdssystemet kjennetegnet av høy grad av sosial og økonomisk utjevning og høy kvinne-deltakelse i arbeidslivet (St.meld. nr. 39 2001/2002). Den svake reduksjonen i skilsmisseeffekten etter kontroll for sosioøkonomisk status kan slik ses

som et uttrykk for at barn som har opplevd foreldres skilsmisse, til tross for at de i gjennomsnitt har svakere økonomi enn de barna som vokser opp med to foreldre, vokser opp i hushold med gode levekår, der de har god nok økonomi til ikke å føle seg ekskludert.

Den svake seleksjonseffekten som her er påvist, er trolig et resultat av at mine analyser er gjennomført på et underutvalg bestående av gutter som i utgangspunktet hadde gifte foreldre. Blant norske registerbaserte studier, er det først og fremst Skardhamar (2009) som tidligere har undersøkt sammenhenger mellom foreldres samlivsbrudd og unges kriminalitet. Analysene omfatter hele den norske 1982-kohorten, og kriminalitet måles ved å undersøke hvor mange forbrytelser barna siktes for. Skardhamar finner at om lag halvparten av forskjellen i kriminalitet mellom de som har opplevd foreldres samlivsbrudd, og andre kan tilskrives sosioøkonomiske forhold og foreldrenes kriminelle karrierer. Skardhamar har noe mer omfattende kontroll for egenskaper ved foreldrene, han kontrollerer for eksempel spesifikt for om foreldrene er fengslet, og for om de er siktet for narkotikalovbrudd. Selv om Skardhamar kontrollerer for flere kjennetegn ved familien enn hva jeg gjør, finner han en betydelig større seleksjonseffekt av foreldrenes utdanning, bosted og om mor tenåring da hun fikk barn enn hva mine analyser viser. Det viser at andre forhold enn flere kontrollvariabler kan forklare hvorfor jeg her finner en så svak seleksjonseffekt. Skardhamars studie omfatter både samboerbrudd og skilsmisse. Det er godt dokumentert at gifte foreldre skiller seg systematisk fra foreldre som er samboende, for eksempel ved at de har høyere sosioøkonomisk status enn hva samboende foreldre har (Jensen og Clausen 2000, Texmon 1999). Personer som er gift når de får barn vil dessuten i større grad være religiøse (Bramlett og Mosher 2002). Den svake seleksjonseffekten i mine analyser kan dermed være et uttrykk for at foreldre som i utgangspunktet er gift, i større grad er en sosioøkonomisk og demografisk ensartet gruppe enn hva som er tilfelle for samboere

For å undersøke om effekten av skilsmisse var større dersom analysene omfatter *alle* norske gutter født i perioden 1977 til 1985, og ikke bare de som hadde gifte foreldre da de ble født, gjennomførte jeg tilsvarende analyser der gutter som hadde opplevd skilsmisse ble sammenlignet med alle andre gutter, dvs. de som også hadde gifte, enslige og samboende mødre, samt de som hadde mødre som er enker. Disse analysene (se vedlegg 5) viser en sterkere reduksjon i skilsmissekoeffisienten etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene. Disse analysene støtter opp om en *teoretisk*

antagelse om at guttene som er med i mine analyser er en selektert gruppe. Det ser ut til at de foreldre som i utgangspunktet er gift, i større grad er en ensartet sosial gruppe enn de som kan være enslige, enker eller samboere.

Sensitivitetsanalysene i kapittel 6.5 viser at reduksjonen i skilsmissekoeffisienten synker noe mer etter kontroll for foreldrenes sosioøkonomiske status om vi kun ser på gutter som begår forbrytelser, sammenlignet med hva som er tilfelle for analysene som omfatter alle lovbrudd (både forseelser og forbrytelser)²⁰. Det indikerer at forskjellen i alder for første forbrytelse mellom gutter som har skilte foreldre og gutter som har foreldre som er sammen i noe større grad skyldes økonomiske forskjeller mellom familiene. De som har forbrytelse som sin første erfaring med politiet kan dermed se ut til å utgjøre en noe mer negativt selektert gruppe enn de som siktes for "alle lovbrudd". Dette er ikke overraskende. Mange av de som havner i gruppen av "siktet for alle lovbrudd", vil være siktet for forseelser, og mange av dem vil ha dette som sin eneste lovbruddserfaring. Det tyder på at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate for forbrytelser i noe større grad skyldes at de som opplever at foreldrene blir skilt og de som har foreldre som er sammen, har ulik økonomi.

7.2.2.3 Andre seleksjonsmekanismer

Analysene i kapittel 6.3 viser at en relativt sterk effekt av skilsmisse gjenstår etter kontroll for sosioøkonomiske kjennetegn ved foreldrene. Jeg har nå diskutert hvordan denne effekten kan være uttrykk for at det er en kausal sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet, der tap av foreldrekontakt, svekket økonomi og stress etter en skilsmisse får betydning for unges tilbøyelighet til å begå lovbrudd. Sammenhengen som gjenstår kan òg skyldes andre egenskaper ved foreldrene enn de det her er kontrollert for. I kapittel 4.4 presenterte jeg en rekke slike seleksjonsmekanismer som kan tenkes å bidra til å skape en spuriøs sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet.

En rekke forskningsbidrag fra både skilsmiselitteraturen og fra kriminologisk litteratur bidrar til å undergrave den kausale effekten foreldrefravær antas å ha. To metaanalyser som omhandler konsekvenser av skilsmisse for barn (Amato og Keith 1991, Amato 1993) gir ingen klar støtte til de ulike antatte kausalmekanismene mellom foreldres skilsmisse og ulike

²⁰ Analysene som kun omfatter forbrytelser viser at det kun er foreldrenes økonomi som bidrar til signifikant reduksjon i skilsmissekoeffisienten.

negative utfall for barn. Det styrker mistanken om at sammenhengen er konfundert av andre egenskaper ved foreldrene, og at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet derfor delvis er spuriøs. Når det gjelder perspektivet som omhandler tap av foreldrekontakt, kan det for eksempel innvendes at flere norske undersøkelser viser at majoriteten av norske samværsforeldre praktiserer vanlig eller utvidet samvær. Selv om skilsmisse nesten alltid vil føre til at den daglige kontakten med en av foreldrene blir mindre, så er selve ordningen med samvær lagt opp med den hensikt at oppmerksomhet skal være rettet mot barnet, og at samvær og aktiviteter skal foregå på barnets premisser. I følge Nergård (2005:85) er det dermed ikke gitt at mangel på ”daglig kontakt” i begrepets bokstavelige betydning nødvendigvis fører til at det oppstår et ”sosialiseringsunderskudd” etter en skilsmisse. I følge Nergård (2005) vil det tvert i mot kunne være slik at kontakten mellom barn og foreldre blir bedre og mer ”fokusert” etter en skilsmisse.

Dersom tap av foreldrekontakt er en viktig medierende mekanisme, ville man forvente at det ikke er forskjeller i tilpasning mellom barn som opplever skilsmisse, og barn som opplever at en av foreldrene dør. En slik hypotese møter begrenset støtte i skilsmiselitteraturen (Amato og Keith 1991). Flere studier finner tvert imot at barn som vokser opp i hjem hvor den ene forelderen er død, gjør det bedre enn barn av fraskilte foreldre. Reneflot (2010) finner at effekten av skilsmisse og effekten av å oppleve at en av ens foreldre dør *ikke* er den samme for om unge tar høyere utdanning. En rekke undersøkelser viser dessuten at barn som bor med en forelder og en steforelder, ikke kommer bedre ut enn barn av enslige foreldre, snarere motsatt (Amato og Keith 1991). Det underbygger at sammenhengen mellom skilsmisse og ulike negative utfall for barn er spuriøs.

Uavhengig av konfliktnivået mellom foreldrene *etter* en skilsmisse, så vil foreldre som skilles ofte ha hatt et samliv preget av høyere konfliktnivå enn de som forblir gift. Det vil dermed skje en seleksjon av familier som har vært preget av konflikt og sviktende samhold *før* skilsmissen. En implikasjon av det kan være at det er konfliktene i familien som forårsaker at barn av skilte foreldre tidligere er involvert i kriminalitet, og ikke skilsmissen i seg selv. I såfall er det ikke selve skilsmissen som fører til negative virkninger. Flere studier viser at barn i intakte familier med høyt konfliktnivå opplever tilsvarende problemer som barn som har skilte foreldre, og at barn fra familier med høyt konfliktnivå får det bedre etter en skilsmisse (Moxnes m.fl. 1999, Amato m.fl. 1995, Booth og Amato 2001). Flere andre studier finner at

sammenhengen mellom skilsmisse og negative utfall for barn ikke skyldes påkjenninger fra selve skilsmissen (Piketty 2008, Björklund og Sundström 2006). Det kan tyde på at når en familie først opplever å ha høyt konfliktnivå, så er det ingen generell tendens til at selve skilsmissen forverrer situasjonen for barna. Størksen (2006) finner tegn til at kun en liten gruppe ungdommer som opplever foreldrenes skilsmisse har problemer på sikt. I følge Størksen (2006) kan det være et uttrykk for at skilsmisse kan være bra og lede til positive forandringer i noen familier.

7.2.3 Barnets alder ved skilsmissen

Ifølge perspektiver fra skilsmissecforskning som fokuserer på tap av kontakt med en forelder, vil barn tilpasse seg bedre etter en skilsmisse jo eldre de er når foreldrene skiller lag (Amato 1993). En lignende antagelse eksisterer innen aldersgradert teori om sosial kontroll, som i større grad har fokus på at negative hendelser i ett stadium i livet kan utløse en slags ”oppnopning” av andre negative hendelser. Ifølge Gottfredson og Hirschis teori om selvkontroll (1990) vil selvkontroll være en egenskap som læres tidlig i livet, der foreldrenes oppdragelse og evne til å korrigere uønsket atferd er viktig for å forhindre antisosial atferd og kriminalitet. Reneflot (2010) finner at effekten av skilsmisse for unges sannsynlighet for å ta høyere utdanning er størst når barna er i førskolealder. En slik alderseffekt påvises imidlertid ikke for de barna som opplever at én av foreldrene dør. Det kan tyde på at sammenhengen mellom barnets alder ved skilsmissen og deres sannsynlighet for å ta høyere utdanning skyldes seleksjonsmekanismer. Resultatene presentert i forrige kapittel finner ingen støtte til en hypotese om at effekten av foreldres skilsmisse er større i barnas tidlige leveår. Dette er i tråd med blant andre Størkens funn (2006). Størksen (2006) finner at unge som har opplevd foreldrene skilsmisse har økt risiko for ulike problemer, blant annet angst og depresjon, men ingen tegn til at effekten av skilsmisse varierer med alder.

Mine analyser viser at skilsmisseeffekten er betydelig mindre for den eldste aldersgruppen bestående av de som var i alderen 21-28 år da foreldrene ble skilt. Dette er en gruppe hvor de aller fleste enten har flyttet eller i ferd med å flytte hjemmefra. Unge over tenåringsalder vil dessuten være mye mer løsrevet fra foreldre enn hva som er tilfelle for barn og yngre ungdommer (Øia og Fauske 2003). At betydningen av skilsmisse er mindre for de som er over 20 år, enn for de som er yngre og sannsynligvis bor sammen med foreldrene, kan være et uttrykk for at skilsmisse har en kausal effekt på unges lovbruddstilbøyelighet. De som bor

med foreldrene, og som på alle måter er mer avhengige av foreldre når skilsmisse inntreffer, vil i større grad merke tap av foreldrekontakt, svekket økonomi og eventuelle forandringer i livssituasjon eller konflikter foreldrene i mellom. De viktigste ”formende” årene i oppveksten har da foregått med to foreldre til stede.

At effekten av skilsmisse er mindre for de som opplever skilsmissen når de er over 20 år *kan* også være et uttrykk for en seleksjonseffekt. Det kan for eksempel tenkes at de foreldrene som ikke skilles før barnet er 20 år, har hatt færre ekteskapelige problemer enn de som skilles når barna er yngre. Det kan også innvendes at de som opplever foreldrenes skilsmisse når de er over 20 år, er i ferd med å passere den alderen der unge har høyest tilbøyelighet til å begå lovbrudd. En eventuell effekt av foreldrenes skilsmisse blir vanskeligere å påvise når lovbruddsratene er merkbart lavere.

7.2.4 Samspill mellom skilsmisse og foreldrenes sosioøkonomiske status

Sosioøkonomisk status har betydning for hva man besitter av materielle goder, hvilke ressurser man har tilgang til, hvilken mulighet man har på ulike samfunnsarenaer og hva slags problemer og påkjenninger man støter på. Foreldres sosioøkonomiske status blir dermed en del av rammebetingelsene man har under oppveksten. Mens det å ha høy sosioøkonomisk status gir økt sjans for å ha gode levekår, vil det på motsatt vis være slik at lav sosioøkonomisk status fører til sterkere risiko for å ha dårligere leveår (Hansen og Engelstad 2003). Man kunne tenke seg at de negative effektene av skilsmisse er sterkere for unge som har lav sosial bakgrunn, blant annet som følge av at høy sosioøkonomisk status antas å beskytte den enkelte mot de negative effektene av en skilsmisse (Amato 2000).

Resultatene fra kapittel 6.4 viser at de negative effektene av skilsmisse ikke varierer med fars utdanning, men at effekten av skilsmisse er noe større for gutter hvis mødre har videregående skole, sammenlignet med de som har mødre med både grunnskole og høyere utdanning. Fars utdanningsnivå regnes ofte for å være en sterkere indikasjon på ens sosiale bakgrunn enn mors utdanningsnivå (Skardhamar 2009:215). At betydningen av foreldres skilsmisse ikke varierer med fars utdanning, men derimot er noe større dersom mor har videregående skole som høyeste fullførte utdanningsnivå, er derfor overraskende. En årsak til dette kan imidlertid være at de fleste barn og unge blir boende hos mor etter en skilsmisse, og at det derfor er mors sosiale status som har størst betydning etter en skilsmisse. Mine analyser viser at effekten av

skilsmisse er større for de som har mødre som har videregående skole som høyeste fullførte utdanning, enn for de som har mødre med enten grunnskole, kort eller lang høyskole eller universitetsutdanning som høyeste fullførte utdanning. Det er vanskelig å gi dette resultatet en substansiell fortolkning.

Videre viser analysene at effekten av skilsmisse er svakere for de som har mødre som har mottatt sosialhjelp enn for de som ikke har mødre som har mottatt sosialhjelp. Dette strider i mot hypotese 5, som postulerte at effekten av skilsmisse er større for gutter med lav sosioøkonomisk status. Hva kan forårsake et slikt mønster? Det å ha en mor som har mottatt sosialhjelp er en indikator på dårlige levekår. Undersøkelser av levekår i befolkningen viser at gode og dårlige levekår er kumulative: De klumper seg systematisk sammen i grupper i befolkningen (Schiefløe 2003). Det innebærer at de som har lav sosioøkonomisk status, oftere skårer dårlig på flere levekårsindikatorer. Det er grunn til å tro at foreldre som mottar sosialhjelp, systematisk skiller seg fra foreldre som ikke har mottatt sosialhjelp i løpet av observasjonsperioden. Ifølge Ytrehus (2004) må det å oppsøke sosialkontor for å etterspørre økonomisk sosialhjelp ses som et tegn på en svært vanskelig økonomisk situasjon. Sosialhjelpsmottakere lever oftere under belastende forhold enn andre. De mangler oftere tilknytning til arbeidslivet, har ofte lav utdanning og er oftere domfelte. I mine analyser er det kontrollert for både mors og fars utdanning, fars inntekt og foreldres lovbrudd. Det kan dermed tyde på at de familiene der mødrene mottar eller har mottatt sosialhjelp, har problemer som ikke fanges opp ved å kontrollere for slike kjennetegn. Det at effekten av skilsmisse er mindre blant denne gruppen, kan være et tegn på at forholdene i familien er såpass dårlige på andre "uobserverbare" egenskaper ved familien, og at den belastningen en skilsmisse antas å ha, relativt sett får mindre betydning. Gitt at det å motta sosialhjelp er forbundet med en generelt vanskelig livssituasjon, vil en skilsmisse i de familiene der mor ikke har mottatt sosialhjelp, i større grad kunne oppleves som en negativ overgang, som dermed bidrar til at selve skilsmissen i større grad har negativ betydning for barn og unge.

7.2.5 Er det en kausal skilsmisseeffekt? Hvor sterk er skilsmisseeffekten?

I og med at vi her ikke kan være sikre på at vi har kontrollert for alle relevante bakenforliggende faktorer, kan vi ikke være sikre på at skilsmisse har en kausal effekt på unges kriminalitet. Den betydningen av skilsmisse som vises i mine analyser, kan ha fanget opp spuriøse elementer. Vi vet ikke i hvilken grad det er selve skilsmissen som gjør at barn av

skilte foreldre tidligere siktes for lovbrudd enn barn som vokser opp med to foreldre som er sammen. Analysene i denne oppgaven har dermed ikke lyktes i å gi en årsaksforklaring. Uavhengig av om skilsmissem i seg selv er årsaken til den høyere siktelsesraten blant skilsmissebarn, innebærer funnene i denne oppgaven at skilsmissebarn er mer utsatt for å få en tidlig kriminell debut.

Ifølge Sigle-Rushton og McLanahan (2005) har samfunnsforskningen som omhandler hvilken betydning samlivsbrudd har for barn, foreløpig ikke klart, og den vil sannsynligvis aldri klare, å gi et utvetydig svar på hvordan barn som opplever foreldres samlivsbrudd, ville gjort det om foreldrene ikke hadde blitt skilt. Studier som tar opp slike tema, plages av for mange metodeproblemer. Selv etter kontroll for flere relevante variabler, som for eksempel foreldrenes konfliktnivå og deres psykiske helse og trivsel, så vil man ikke ha kontrollert for alle uobserverbare variable som kan tenkes å ha en innvirkning. Man må derfor gå via andre typer forskningsdesign, som for eksempel studier av søsken.

Parallelt med diskusjonen om hvorvidt det eksisterer en kausal effekt av skilsmisse på ulike negative utfall for barn, så er det òg uenighet om hvor sterke de negative effektene av skilsmisse i så fall er (Amato og Keith 1991, Cherlin 1999). Mine analyser viser en klar forskjell i siktelsesrate mellom barn som har opplevd foreldrenes skilsmisse og barn som har gifte foreldre. Den kontrollerte effekten av skilsmisse i mine analyser gjenspeiler trolig både kausalmekanismer og andre seleksjonsmekanismer som ikke er fanget opp ved å kontrollere for familiens sosioøkonomiske status.

Analysene i denne oppgaven viser at den kontrollerte effekten av skilsmisse er sterkere enn den kontrollerte effekten av både det å ha en far som har svært lav inntekt (så lav inntekt at han trolig ikke er yrkestilknyttet), det å ha en mor som har mottatt sosialhjelp, samt av det å ha foreldre som selv er siktet for lovbrudd. Dette er faktorer som i den kriminologiske litteraturen anses for å være viktige risikofaktorer for unges tilbøyelighet til problematferd og kriminalitet (Hagan 1992). Sett i en slik sammenheng kan betydningen av skilsmisse karakteriseres som relativt sterk. Det å ha foreldre med lav utdanning ser derimot ut til å ha en sterkere innvirkning på unge gutters lovbruddstilbøyelighet enn hva skilsmisse har. Sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd i løpet av et år varierer mer mellom de som har foreldre med laveste og høyeste utdanningsnivå, enn mellom de som har, og de som ikke har,

skilte foreldre. Det er likevel viktig å poengtere at både den kontrollerte effekten av skilsmisse og betydningen av de ulike kjennetegnene ved foreldrene, som i mine analyser er med som kontrollvariabler, kan ha fanget opp spuriøse komponenter.

Sensitivitetsanalysene, der utfallsvariabelen er alder ved første *forbrytelse*, viser en sterkere skilsmisseeffekt enn hva som er tilfelle om vi undersøker forseelser og forbrytelser sammen. Dette er ikke overraskende. Det er grunn til å tro at de som opplever å bli siktet for forbrytelser første gang de siktes for et lovbrudd, i større grad vil være en selektert gruppe av ungdommer enn gruppen av unge som siktes for ”alle lovbrudd”. Selv om de som befinner seg i gruppa ”siktet for alle lovbrudd”, også omfatter de som er siktet for forbrytelser, så vil denne gruppa per definisjon også omfatte mange unge som kun siktes for én eller et fåtall forseelser. Det trenger altså ikke å være et alvorlig lovbrudd som ligger bak. At sammenhengen mellom skilsmisse og unges kriminalitet er sterkere om vi kun ser på forbrytelser, kan være et uttrykk for en sterkere effekt av skilsmisse for de alvorlige lovbruddene. Sletten (2007) finner en lignende effektforskjell i sin undersøkelse av hvilke sammenhenger det er mellom svak økonomi og problematferd blant ungdom. Hun finner at effekten av dårlig økonomi er relativt svak om en ser på de som har deltatt i problematferd kun et fåtall ganger i løpet av siste året. Effekten av svak økonomi er langt sterkere for ”gjengangerne”, som er de som har deltatt i problematferd fire eller flere ganger i løpet av det siste året. Men også dette resultatet kan ha fanget opp andre spuriøse komponenter enn de det er kontrollert for her. Det kan være at de guttene som siktes for forbrytelser i større grad har opplevd vanskelige hjemmeforhold, for eksempel med foreldre med et høyt konfliktnivå.

Mine analyser sier ingenting om at skilsmissebarn begår *mer* kriminalitet enn de som ikke har skilte foreldre, men det forteller at skilsmissebarn i gjennomsnitt er yngre når de eventuelt siktes for lovbrudd enn de som vokser opp gifte foreldre. Det er imidlertid godt dokumentert i den kriminologiske litteraturen at det å begå lovbrudd tidlig er forbundet med økt kriminalitet senere (Farrington 1995, Moffit 1993). Det å bli siktet for lovbrudd har konsekvenser for den enkelte, og disse konsekvensene kan være større jo yngre den som siktes er. Det å få en siktelse rettet mot seg kan forstyrre skolegang, det kan hindre tilgang til jobber, og det kan bidra til personlige problemer og stemping fra omgivelsene.

Mine analyser viser en betydelig sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barns lovbruddsdebut. Den økte risikoen skilsmissebarn har for å bli siktet for lovbrudd må dessuten ses i sammenheng med de høye samlivsbruddtallene i Norge. Om lag 25 til 30 000 norske barn opplever at foreldrene går fra hverandre hvert år, enten som følge av skilsmisse, eller som følge av samboerbrudd (Byberg m.fl. 2001). I den grad skilsmisse utgjør en beskjeden risikofaktor for at unge siktes for lovbrudd, og for at de utvikler mer alvorlige lovbruddskarrierer, så involverer denne risikofaktoren så mange personer at det er grunn til å gi denne type resultater oppmerksomhet. Ifølge Moxnes (2001:19) er det ingen motsetning mellom forskning som viser at det går bra med de aller fleste barn og unge som opplever foreldres skilsmisse, og den forskningen som viser at en noe høyere andel av de som opplever foreldres skilsmisse utvikler problemer av ulike slag.

7.3 Forslag til videre forskning

For å få mer kunnskap om hvilke konsekvenser skilsmisse har for barn og unge, er det behov for data som muliggjør kontroll for et bredere sett av variabler. I denne oppgaven har jeg etterlyst data om samboere, og om ulike psykososiale egenskaper ved foreldrene, både før og etter en skilsmisse. Informasjon om foreldrenes konfliktnivå, samt informasjon om hvordan foreldre organiserer hverdagen etter en skilsmisse, er andre eksempler på data som ville kunne gi verdifulle bidrag for å undersøke hva skilsmisse betyr for barn. Ifølge Reneflot (2010) er det mangel på kunnskap om hvordan kjennetegn ved fedre påvirker barn, og hvordan mengden av kontakt påvirker barn. En økende andel barn bor hos både far og mor. Hva betyr dette for organiseringen av barns hverdag og hvilke konsekvenser har det for andre aspekter ved barnas liv?

En av hovedutfordringene innen dette forskningsfeltet er eksistensen av uobserverte, eller uobserverbare variabler som påvirker både foreldrenes brudds sannsynlighet og barnas kriminalitet. For å fjerne innflytelsen av slike bakenforliggende faktorer, finnes det flere ulike strategier. En slik strategi er ved hjelp av avanserte statistiske modeller å modellere både skilsmisserisiko og utfall for barn simultant. Steele, Sigle-Rushton og Kravdal (2009) har gjort dette i en studie av skilsmissebarns utdanning. En annen strategi er å utnytte data om søsken. Søsken som vokser opp i samme familie, vil i stor grad være påvirket av de samme uobserverbare variablene. Ettersom de opplever skilsmissen i ulike aldre, kan man beregne

effekter av alder ved skilsmisse som er relativt ubesmittet av spuriøsitet (Bjørklund og Sundstrøm 2006).

8.0 Konklusjon

Tidligere studier har vist at unge som opplever at foreldrene skilles, skårer dårligere på en lang rekke utfall enn barn som vokser opp med foreldre som er sammen, deriblant kriminalitet. Det er stor uenighet om det er selve skilsmissen som forårsaker dårligere utfall for barna, eller om denne sammenhengen skyldes andre egenskaper ved foreldrene som påvirker både barnets risiko for lovbrudd og foreldrenes risiko for å oppløse ekteskapet. Med dette utgangspunktet har denne oppgaven undersøkt hvordan foreldres skilsmisse påvirker unges tilbøyelighet til å begå kriminalitet. Analysene i denne oppgaven viser at det er en positiv sammenheng mellom foreldres skilsmisse og unges kriminalitet, der gutter som opplever foreldres skilsmisse i gjennomsnitt er yngre når de siktes for et eventuelt lovbrudd, enn gutter som ikke har opplevd foreldres skilsmisse.

Denne oppgaven har undersøkt fire relaterte forskningsspørsmål. For det første: *Varyer betydningen av foreldres skilsmisse med barnets alder ved skilsmissen?* Mine analyser viser at effekten av skilsmisse for unges kriminalitet er omtrent lik for de som opplever foreldres skilsmisse når de er under 20 år, mens betydningen av skilsmissen er mindre for de som opplever foreldres skilsmisse når de er over 20 år. Denne sammenhengen framkommer *både* før og etter kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene. Sammenhengen gjelder dessuten både når kriminalitet studeres ved å se på ”alle lovbrudd” (både forseelser og forbrytelser) og når vi kun undersøker de mer alvorlige lovbruddene, forbrytelsene. Det kan være et uttrykk for at betydningen av selve skilsmissen faktisk betyr mindre når barna er så store at de er i ferd med selv å bli voksne, og er mindre følelsesmessig og materielt avhengig av foreldrene sine. Denne sammenhengen kan også være et resultat av en seleksjonsprosess. Det kan være at de foreldrene som har holdt sammen til barna er over 20 år har andre egenskaper som foreldre enn de foreldrene som går fra hverandre når barna er yngre. Det kan for eksempel være at de som skilles så sent har hatt et lavere konfliktnivå enn de som skilles når barna er yngre, eller at de har vært spesielt opptatte av å sette barnas behov først. Dette funnet gir dermed *ikke* grunnlag for å råde foreldre til å utsette en ønsket skilsmisse for barnas skyld. Selv om betydningen av skilsmisse er mindre når barna er i ferd

med å bli voksne, så vet vi ikke om dette er fordi foreldrene ventet med å bryte ut av ekteskapet, eller fordi de foreldrene som skilles så sent har andre egenskaper enn de som skilles tidligere.

Oppgavens andre relaterte forskningsspørsmål er: *I hvilken grad kan forskjeller i lovbruddstilbøyelighet mellom gutter som har skilte foreldre og gutter som har gifte foreldre forklares på bakgrunn av sosiale og demografiske forskjeller mellom familiene?*

Mine analyser peker mot at forskjellen i siktelsesrate mellom gutter som opplever foreldrenes skilsmisse, og gutter som ikke opplever foreldrenes brudd, kun i liten grad kan tilskrives forskjeller i foreldrenes sosioøkonomiske status. Analysene i denne oppgaven viser at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges lovbruddstilbøyelighet ikke skyldes at foreldre som skilles, og foreldre som ikke skilles, er ulike hverandre når det gjelder utdanning, bosted, i hvilken grad mor var tenåring da hun fikk barn og i hvilken grad foreldrene selv er siktet for lovbrudd. At forskjeller i foreldrenes inntekt i så liten grad bidrar til å forklare hvorfor skilsmissebarn tidligere siktes for lovbrudd enn barn som ikke har opplevd foreldrenes skilsmisse, kan være et uttrykk for at det norske velferdssystemet med velferdsordninger for enslige forsørgere faktisk fungerer i pakt med intensjonen. De funnene som er gjort i denne oppgaven gir dermed ingen støtte til at økte økonomiske overføringer gjennom trygdesystemet ville redusere ulikheten i kriminalitet mellom barn som opplever foreldres skilsmisse, og barn som vokser opp med gifte foreldre. Det er grunn til å tro at den gjenstående betydningen av skilsmisse for barnas lovbruddsdebut kan være frambrakt av både kausalmekanismer og av andre seleksjonsmekanismer. En sannsynlig årsak til denne svake seleksjonen er for øvrig at jeg i mine analyser kun undersøker gutter som hadde gifte mødre da de ble født. Man vet at par som er gift når de får barn, blant annet har høyere sosioøkonomisk status enn par som gifter seg etter at barnet er født eller som forblir samboere. Guttene i mitt utvalg utgjør dermed en selektert gruppe. At sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas lovbruddsdebut framkommer som såpass sterk i denne gruppa, kan bety at tilsvarende sammenheng blant barn som opplever foreldrenes samboerbrudd, kan være *vel så sterk*.

Et tredje forskningsspørsmål var: *Variierer betydningen av foreldres skilsmisse med foreldres sosioøkonomiske status?* Mine analyser viste til dels motstridene resultater. At effekten av skilsmisse ikke varierte med fars utdanning, men derimot var noe større for de som har mødre

med videregående skole som høyeste utdanning, enn for de som hadde mødre med høyere utdanning eller kun grunnskole, lar seg vanskelig gi en substansiell fortolkning. At betydningen av skilsmisse var større for de som har en mor med sosialhjelp *kan* forstås som at de guttene som har mødre som har mottatt sosialhjelp, tilhører familier som generelt har dårligere levekår. Den belastningen en skilsmisse antas å ha, kan dermed få mindre betydning.

Et fjerde og siste forskningsspørsmål var: *Hvordan varierer betydningen av foreldres skilsmisse med lovbruddets alvorlighetsgrad?* Mine analyser viser at betydningen av skilsmisse er noe større om vi kun ser på forbrytelser, sammenlignet med om vi undersøker både forseelser og forbrytelser. En slik sammenheng kan være og være frembrakt av både kausalmekanismer og av seleksjonsmekanismer.

Den relativt sterke gjenstående effekten av foreldres skilsmisse etter kontroll for mulige konfunderende faktorer gir grunn til å tro at det å oppleve foreldres skilsmisse *i seg selv* har negative konsekvenser for barn og unge. Skilsmissebarn vil som regel oppleve tap av foreldrekontakt, og mange barn opplever dessuten å få svekket økonomi etter en skilsmisse. En skilsmisse etterfølges dessuten ofte av en rekke andre forandringer i barns liv, og mange opplever at foreldrene krangler og samarbeider dårlig. Dette er faktorer som ofte vil påvirke barn negativt, og som kan gjør dem mer tilbøyelige til å begå lovbrudd. Det er viktig å være klar over at sammenhengen som her er påvist, kun forteller noe om sannsynlighet. Det er selvfølgelig ingen automatikk i at det å oppleve foreldres skilsmisse gjør at ens tilbøyelighet til å begå lovbrudd øker. Det kan skjule seg store variasjoner internt i de gruppene som undersøkes. Virkningene av en skilsmisse vil være betinget av en rekke forhold, både barnets individuelle egenskaper og barnets omgivelser. De vil avhenge av hvor mange endringer barnet opplever som følge av skilsmissen, familiens nettverk og barnets eget nettverk og samarbeidet mellom foreldrene etter skilsmissen.

Som det er poengtert i denne oppgaven, så kan den gjenstående sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og unges siktelsesrate skyldes andre bakenforliggende faktorer enn foreldrenes sosioøkonomiske status. Flere studier indikerer at det *kan* være en tendens til at de foreldrene som gifter seg, og som i dette tilfellet også er gift når de får barn, også er de som på forhånd var de ”beste foreldrene” i kraft av deres individuelle egenskaper eller forholdet dem imellom. Som illustrert i litteraturen som er gjennomgått i denne oppgaven, er det

sannsynlig at begge forklaringer er gyldige samtidig. Det betyr at det ikke kan trekkes enkle konklusjoner om hvorvidt skilsmisse er skadelig for barn eller ikke. Ifølge Cherlin (1999) har den offentlige debatten omkring konsekvenser av skilsmisse for barn i de USA vært dominert av to ytterpunkter, bestående av de som på den ene siden hevder at skilsmisse *er* svært skadelig for barn, og de som på motsatt side hevder at skilsmisse *ikke* har betydning for barn og at negative utfall for barn i sin helhet kan tilskrives negative egenskaper ved foreldrene. Årsaken til en slik polarisert debatt er blant annet en tendens til at enkelte forskere forenkler de funnene de påviser. De forenklete synspunktene når i større grad frem til mediene, og fordi temaet skilsmisse angår så mange, trekker slike ekstreme synspunkter til seg mye oppmerksomhet. Slike ekstreme standpunkter tilslører imidlertid en saklig debatt om konsekvenser av skilsmisse for barn. Sannheten er at det ikke finnes et enkelt svar på om skilsmisse er skadelig eller ikke. Ifølge Cherlin (1999) foreligger det såpass mye kunnskap på feltet at vi med sikkerhet kan avvise de ekstreme synspunktene. Som Cherlin (1999:427) formulerer det: ”*Thus the lesson I draw is that the actual effect of family structure lies between the extremes*”.

Ifølge Lauglo (2009) bør forskere være forsiktige med å gi råd om politiske virkemidler, fordi beslutninger om virkemidler må tuftes på et bredere premissgrunnlag enn det forskning kan gi. Studier som viser at barn som opplever skilsmisse kommer dårligere ut enn barn som vokser opp med to foreldre som er gift, kan selvsagt ikke lede til en konklusjon om at foreldre skal unngå skilsmisse. Det å holde sammen for barnas skyld kan virke mot sin hensikt, dersom forholdet foreldrene i mellom er preget av konflikter. Resultater som dette kan imidlertid være et bidrag til å minne om at skilsmissebarn *kan* være en sårbar gruppe. De kan behøve ekstra oppmerksomhet, tilsyn eller tilrettelegging uavhengig av om det er skilsmissen som har gjort at de kommer dårligere ut. En slik slutning har vært utgangspunktet for at en rekke skoler nå tilbyr samtalegrupper for barn og unge som har opplevd at foreldrene går fra hverandre. Politiske beslutningstakere kan og nyttiggjøre seg denne innsikten til å informere foreldre om hvilke *potensielle* negative virkninger en skilsmisse har for barn. Slik informasjon kan gi foreldre bedre grunnlag for å fatte beslutninger med utgangspunkt i hva som er best for barna. Det innebærer å ha et lavt konfliktnivå, en sikker økonomi og å sørge for at de endringene skilsmissen innebærer, skjer på en mest mulig skånsom måte.

9.0 Litteratur

- Agnew, R. (1992): "Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency", *Criminology*, 30(1): 47-87.
- Aleneforelderforeningen (2010): *Foreldreansvar og samværsrett*. URL: <http://www.aleneforeldreforeningen.no/index.php?mod=plink&id=2864> (Lest 15.06.10).
- Allison, P. D. (1984): *Event History Analysis. Regression for Longitudinal Event Data*. Beverly Hills: Sage.
- Allison, P. D. (1995): *Survival Analysis Using SAS: A Practical Guide*. Cary, NC: SAS Institute.
- Amato, P. R. (2003): "Reconciling Divergent Perspectives: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children of Divorce". *Family Relations*, 52: 332-339.
- Amato, P. R. (2001): "Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis". *Journal of Family Psychology*, 15(3): 355-370.
- Amato, P. R. (2000): "The Consequences of Divorce for Adults and Children" *Journal of Marriage and the Family*: 62(4):1269-1287.
- Amato, P. R. (1993): "Children's adjustment to Divorce: Theories, Hypothesis and Empirical Support", *Journal of Marriage and the Family*, 55:23-38.
- Amato, P. R. og J. G. Gilbreth (1999): "Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta-Analysis". *Journal of Marriage and the Family*, 61: 557-573.
- Amato, P. R. og D. Prevetti (2003): "People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, The Life Course, and Adjustment", *Journal of Family Issues*, 24(5): 602-26.
- Amato, P. R. og B. Keith (1991). "Parental Divorce and the Well-Being of Children. A Meta-Analysis". *Psychological Bulletin*, 110(1): 26-46.
- Amato, P. R., L. S. Loomis og A. Booth (1995): "Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-being during Early Adulthood". *Social Forces*, 73(3): 895-915.
- Astone, N. M. og S. S. McLanahan (1991): "Family Structure, Parental Practices and High School Completion", *American Sociological Review* 56(3): 309-320.
- Bakken, A. (1998): *Ungdomstid i storbyen. Om sosial kontroll og utprøvede atferd*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. (NOVA-rapport 7/1998).

- Barne-, likestilling- og inkluderingsdepartementet (2005). Nettmagasinet Familia nr. 3: God start: Konkrete råd til nybakte foreldre. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/kampanjer/familia/familia-32005/diverse-saker/god-start-konkrete-rad-til-nybakte-forel.html?id=536646> (Lest 07.06.10).
- Bjerk, D. (2007): "Measuring the Relationship Between Youth Criminal Participation and Household Economic Resources". *Journal of Quantitative Criminology* 23(1): 23-39.
- Bjørklund, A. og M. Sundström (2006): "Parental Separation and Children's Educational Attainment: A Sibling Analysis on Swedish Register Data". *Economica*, 73: 605-624.
- Blackburn, R. (1993): *The Psychology of Criminal Conduct : Theory, Research and Practice*. Chichester.
- Block, J. H., J. Block og P. F. Gjerde (1988): "Parental function and the Home Environment in Families of Divorce: Prospective Concurrent Analysis", *Journal of the American Academy and Child and Adolescent Psychiatry* 27: 207-213.
- Block, J. H., J. Block og P. F. Gjerde (1986): "The Personality of Children Prior to Divorce", *Child Development* 57: 827-840.
- Booth, A. P. R. Amato (1992): "Divorce, Residential Change and Stress", *Journal of Divorce and Remarriage*, 18(1&2): 205-214.
- Booth, A. og P. R. Amato (1991): "Divorce and Psychological Stress", *Journal of Health and Social Behavior*, 32:396-407.
- Booth, A. og P. R. Amato (2001): "Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-being", *Journal of Marriage and Family*, 63: 197-212.
- Bramlett, M. D., & Mosher, W. D. (2002): "Cohabitation, Marriage, Divorce, and Remarriage In the United States. National Center for Health Statistics", *Vital and Health Statistics*, 23(22): 1-31.
- Breivik, K. og D. Olweus (2006): "Children of Divorce in a Scandinavian Welfare State: Are They Less Affected than US Children?" *Scandinavian Journal of Psychology*, 47: 61-74.
- Brooks-Gunn, J., & Duncan, G. J. (1997): "The Effects of Poverty on Children", *The Future of Children*, 7(2) 55-71.
- Brown, S. L. (2000): "The Effect of Union Type on Psychological Well-being: Depression Among Cohabitors Versus Marrieds", *Journal of Health and Social Behaviour*, 41(3): 241-255.
- Byberg, I. H, Foss, A. H. & Noack, T. (2001): *Gjete kongens harar – rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken*. Statistisk Sentralbyrå, Oslo/Kongsvinger, 2001/40.

- Capaldi, D. M. og G. R. Patterson (1991): "Relation of Parental Transitions to Boys' Adjustment Problems: I. A Linear Hypothesis: II Mothers at Risk for Transition and Unskilled Parenting", *Developmental Psychology*, 27(3): 489-504.
- Carlson, M. J. (2006): "Family Structure, Father Involvement, and Adolescent Behavioral Outcomes", *Journal of Marriage and the Family*, 68(1): 137-154.
- Cherlin, A. J. (1999): "Going to Extremes: Family Structure, Children's Well-Being, and Social Science", *Demography*, 36(4): 421-428.
- Cherlin, A. J. (1992): "Demographic Trends". *Marriage, Divorce, Remarriage* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget
- Christie, Nils (2004): "Kriminalitet finnes ikke." *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Coleman, M., M. Ganong og M. Fine (2000): "Reinvestigating marriage: Another Decade of Progress", *Journal of Marriage and Family*, 62(4): 1288-1307.
- Conger, R. D., K. J. Conger, G. H. J. Elder, F. O. Lorenz, R. L. Simons og L. B. Whitbeck (1992): "A Family Process Model of Economic Hardship and Adjustment of Early Adolescent Boys", *Child Development*, 63(3): 526-541.
- Conger, R. D., X. Ge, G. H. J. Elder, F., O. Lorenz, og R. L. Simons (1994): "Economic Stress, Coercive Family Process, and Development Problems in Adolescents", *Child Development*, 65, 541-561.
- Cummings, E. M, M. C. Goeke-Morey og L. M. Papp (2003): "Children's Responses to Everyday Marital Conflict Tactics in the Home", *Child Development*, 74(6): 1918-1929.
- Dagsavisen* (2009): "Barn sliter etter skilsmisse". URL: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article403153.ece>. (Lest 10.06.20)
- Davies, L. W. R. Avison og D. D. McAlpine (1997): "Significant Life Experiences and Depression among Single and Married Mothers", *Journal of Marriage and the Family*, 59: 294-308.
- Dullum, Jane (1997): Definisjon av kriminologi. I Olav Korsnes, Heine Andersen og Thomas Brante (red.): *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget
- Durkheim, Emile (1952): *Suicide*. Routledge og Kegan Paul, London (opprinnelig utgitt på fransk i 1897).
- Epland, Jon (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Rapport 2000/19, Oslo :SSB

- Fabricius, W. V. og L. J. Luecken (2007): "Postdivorce Living Arrangements, Parent Conflict, and Long-Term Psychological Health Correlates for Children of Divorce", *Journal of Family Psychology*, 21:195-205.
- Falck, S. (2003): "Ungdomskriminalitet i Norge på 1990-tallet". *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3(1):79-88.
- Farrington, D. P. (1995): "The Development of Offending and Antisocial Behaviour from Childhood: Key Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36(6): 929-964.
- Fergusson, D., N. Swain-Campbell, og J. Horwood (2004): "How does Childhood Economic Disadvantage lead to Crime?" *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(5): 956-966.
- Fløtten, T. E. Dahl og A. Grønningsæter (2001): *Den Norske Fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Fafo-notat 2001:16.
- Gautier, P. A. M. Svarer og N. T. Teulings (2009): "Cin City. Why is the Divorce Rate Higher in Urban Areas?" *Scandinavian Journal of Economics*, 111(3), 439-456.
- Gottfredson, M. R. og T. Hirschi (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford, Calif.: Stanford University Press
- Hagan, J. (1992): "The Poverty of Classless Criminology – The American Society of Criminology 1991 Presidential Address", *Criminology*, 30(1), 1-19.
- Hansen, T., T. Moum og A. Shapiro (2007): "Relational and Individual Well-being Among Cohabiters and Married Individuals in Midlife", *Journal of Family Issues*, 28(7): 910-933.
- Hansen, M. N og F. Engelstad (2003): "Samfunnsklasser og klasseteorier": I Frønes, I, L. Kjølørød (red.): *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Harper, C. C. og S. S. McLanahan (2004): "Father Absences and Youth Incarceration". *Journal of Research On Adolescence*, 14(3), 369-397.
- Herlofson, K. og G. Hagestad (2009): God relasjon? Det spørs hvem som spørres. *Samfunnsspeilet* nr. 1, 2009, Statistisk Sentralbyrå.
- Hetherington, E. M. (1993): "An Overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage with a Focus on Early Adolescence", *Journal of Family Psychology*, 7(1): 39-56.
- Hirschi, T. (1969): *Causes of Delinquency*, University of California Press, Berkeley.
- Hoem, J. M. (1997): "Educational Gradients in Divorce Risks in Sweden in Recent Decades", *Population Studies* 51(1): 19-27.

- Hofferth, S. og K. G. Anderson (2003): "Are All Dads Equal? Biology Versus Marriage as a Basis for Paternal Investment", *Journal of Marriage and Family*, 65: 213-232.
- Hope, S. C. Power og B. Rodgers (1999): "Does Financial Hardship Account for Elevated Psychological Distress in Lone Mothers?" *Social Science and Medicine*, 49(12): 1637-1649.
- Høigård, C (1997): "Hva er kriminologi?" *Kriminologi*, L. Finstad og C. Høigård (red). s. 13-29, Oslo: Pax.
- Jalovaara, M. (2001): "Socio-Economic Status and Divorce in First Marriages in Finland 1991-93", *Population Studies* 55(2): 119-133.
- Jensen, A.-M. & Clausen, S.-E. (2000): *Barndom – forvandling uten forhandling? Samboerskap, foreldreskap og søskenskap*. Oslo: NIBR-prosjektrapport 2000:06.
- Jensen, A.-M. & Clausen, S.-E. (1997): *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. Oslo: NIBR:103.
- Jensen, A.-M. og Clausen, S.-E. (1999): "Samboerskap som foreldreskap", Vedlegg 4 til NOU Norges offentlige utredninger (1999:25) *Samboerne og samfunnet*, Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Juby, H., og D. P. Farrington (2001): Disentangling the Link between Disrupted Families and Delinquency : Sociodemography, Ethnicity and Risk Behaviours. *British Journal of Criminology*, 41: 22-40.
- Kelly (2003): "Changing Perspectives on Children`s Adjustment Following Divorce: A View from the United States, *Childhood* 10: 237-254.
- Kiernan, K. (1986): "Teenage Marriage and Marital Breakdown: A Longitudinal Study", *Population Studies*, 40(1): 35-54.
- Kalmijn, M. og G. Kraaykamp (2005): "Late or Later? A Sibling Analysis of the Effect of Maternal Age on Children`s Schooling", *Social Science Research* 34(3): 634-650.
- Kjelstad, R. (1998): *Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til en ny livsfase*. Sosiale og økonomiske studier 100, Statistisk sentralbyrå.
- Kjelstad, Randi og Anne Skevik (2004): *Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, Statistiske analyser nr.49.
- Kleiven, L. og O. Haugen (2004): Norske tenåringsmødrer – få, men fattige *Samfunnsspeilet* nr. 3, 2004, Statistisk Sentralbyrå.
- Kravdal, Ø. og R. Rindufoss (2008): "The Changing Relationship Between Education and Fertility: A Study of Women and Men Born 1940 to 1964", *American Sociological Review*, 73:854-873.

- Krein, S. F. og A. H. Beller (1988): "Educational Attainment of Children from Single-Parent Families: Differences by Exposure, Gender and Race", *Demography* 25(2): 221-234.
- Kyvsgaard, B. (1998): *Den kriminelle karriere*, Jurist- og Økonomforbundet, København.
- Lauglo, J. (2008): "Familiestruktur og skoleprestasjoner", *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 8:3-29.
- Lauglo, J. (2009): "Sammenhengen mellom familiestruktur og skoleprestasjoner". *Utdanning* 2009.
- Lopoo, L. M., og Western, B. (2005): "Incarceration and the Formation and Stability of Marital Unions", *Journal of Marriage and Family*, 67(3), 721-734.
- Lyngstad, J. og J. Epland (2003): *Barn av enslige forsørgere i lavinntektshusholdninger. En analyse basert på registerdata*, Rapporter 2003/12, Statistisk Sentralbyrå.
- Lyngstad, T. H. (2004): "The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway", *Demographic Research*, 10:121-142.
- Martin, T. C. og L. L. Bumpass (1989): "Recent Trends in Marital Disruption", *Demography*, 26(1): 37- 51.
- Mastekaasa, A. (1994): "Psychological Well-Being and Marital Dissolution: Selection Effects?", *Journal of Family Issues*, 15(2): 208-28.
- McLanahan, S. S. og L. Bumpass (1988): "Intergenerational Consequences of Family Disruption", *American Journal of Sociology*, 94(1): 130-152.
- McLanahan, S.S. og G. D. Sandefur (1994): *Growing up With a Single Parent. What Hurts, What Helps*, Cambridge: Harvard University Press.
- Merton, Robert K. (1938): "Social Structure and Anomie". *American Sociological Review*, 3:672-82.
- Moffit, T. E. (1993): "Adolescence-limited and Life-course-persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy", *Psychological Review*, 100: 674-701.
- Mollborn, S. (2007): "Making the Best of a Bad Situation: Material Resources and Teenage Parenthood". *Journal of Marriage and Family*, 69(1): 92-104.
- Morrison, D. R. og A. Cherlin (1995): "The Divorce Process and Young Children's Well-being: A Prospective Analysis", *Journal of Marriage and the Family*, 57: 800-12.
- Moxnes, Kari (1990): *Kjernesprengning i familien?: Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget

- Moxnes, K. G. M. D. Haugen og T. Holter (1999): *Skilsmisens virkning på barn. Foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn*. Trondheim: Allforsk.
- Moxnes, K. og A. Winge (2000): *Foreldresamarbeid etter skilsmisse*. Trondheim: Allforsk.
- Nergård, Trude B. (2005): *Skoleprestasjoner til barn med særboende foreldre. En litteraturstudie*. NOVA-Rapport 18/05.
- Nissen, M. (1987): *Min far og mor er skilt*, København: Socialforskningsinstituttet.
- Noack, T. (2002): Samboere med felles barn: En gruppe med mye gjennomtrekk, *Økonomiske analyser* 3/2000, Statistisk Sentralbyrå.
- Noack, T. (2001): "Cohabitation in Norway: An Accepted and Gradually More Regulated Way of Living", *International Journal of Law, Policy and the Family*, 15(1): 102-117.
- Noack, T. (1999): Familiemønstre på slutten av et århundre. Kontinuitet og endring, *Samfunnsspeilet* nr. 4, 1999, Statistisk Sentralbyrå.
- Noack, T. (1996): Familieutvikling i et demografisk perspektiv. I Brandt, B, og Moxnes, K (red): *Familie for tiden, Stabilitet og forandring*, Oslo: Tano-Aschehoug.
- Noack, T. og Seierstad (2003): Samboerskap ved tusenårsskiftet. Dagligdags og utforsket, *Samfunnsspeilet* 1, 2003, Statistisk Sentralbyrå.
- Noack, T. og S. E. Mamelund (1997): Skilsmisse før og nå: Som man måler får man svar, *Samfunnsspeilet* nr. 3, 1997, Statistisk Sentralbyrå.
- NOU (1999): *Utvikling av samboerskap i Norge*. Norges offentlige utredninger 1999:25. Oslo: Barne- og familiedepartementet. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/1999/nou-1999-25/8.html?id=116714> (Lest 15.06.10).
- Pager, D. (2003): "The Mark of a Criminal Record", *American Journal of Sociology*, 108(5): 937 – 975.
- Pedersen, W. (1992): "Mental Health, Sensation Seeking and Drug Use Patterns. A Longitudinal Study", *British Journal of Addiction*, 86(2): 195-204.
- Peretti, P.O. og A. Di Vittorio (1993): "Effect of Loss of Father Through Divorce on Personality of the Preschool Child", *Social Behavior and Personality*, 21(1): 33-38.
- Piketty, Thomas (2003): "The Impact of Divorce on School Performance: Evidence from France, 1968-2002", *Discussion Paper No. 4146*, London: Center for Economic Policy Research. URL: <http://www.cepr.org/pubs/new-dps/dplist.asp?dpno=4146> (Lest 27.04.10).

- Pong, S. L. og D. B. Ju (2000): "The Effects of Change in Family Structure and Income on Dropping Out of Middle and High School", *Journal of Family Issues*, 21(2): 147-169.
- Rebellon, C. J. (2002). "Reconsidering the Broken Homes/ Delinquency Relationship and Exploring its Mediating Mechanism(s)", *Criminology*, 40(1): 103-135.
- Reneflot, A. (2010): "Family Dissolution and Children`s Educational Attainment in Norway". I *The Drift away from Marriage. Implications for Children`s Family Lives and Future welfare. Dissertation for the Ph.D. Degree*. Universitet i Oslo.
- Sampson, R. J., og J. H. Laub (1993): *Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- Sandbæk, M. (2002): "Barn og unges levekår og velferd. Kunnskapsbilder og Forskningsbehov", *Nova Rapport 1/02*.
- Shaw, D. S., R. E. Emery og M. D. Tuer (1993): "Parental Functioning and Children`s Adjustment in Families of Divorce: An Initial Evaluation", *Family relations* 48:79-89.
- Shaw, M. D. A. Lawlor og J. M. Najman (2006): "Teenage Children of Teenage Mothers: Psychological, Behavioural and Health outcomes from an Australian Prospective Longitudinal Study", *Social Science and Medicine*, 62 (10), 2526-2539.
- Schieffloe, P. M. (2003): *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Sigle-Rushton, W. og S. S. McLanahan (2005): "Father Absence and Child Well-Being: A Critical Review", I D. P. Moynihan, T. Smeeding og L. Rainwater (red.): *The Future of the Family*, New York: Russel Sage Foundation.
- Skardhamar, T. (2009): "Family Dissolution and Children`s Criminal Careers", *European Journal of Criminology*, 6(3): 203-223.
- Skardhamar, T. (2007): "Oppvekstkår og registrert kriminalitet", Norman, T. M. (red.): *Ungdoms levekår, Statistiske analyser 93*, Statistisk sentralbyrå. URL: http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/innhold.pdf (Lest 05.09.09).
- Skardhamar, T. (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår, En analyse av fødselskullet 1977: Rapporter 2005/9*, Statistisk sentralbyrå.
- Skardhamar, T. (2004): Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet. *Samfunnspeilet* 3, 2004, Statistisk sentralbyrå.
- Skinner, K. B., S. Bahr, D. R. Crane og V. R. Call (2002): "Cohabitation, Marriage, and Remarriage: A Comparison of Relationship Quality Over Time", *Journal of Family Issues*, 23(1): 74-90.

- Skog, O. J. (2007): *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sletten, M. A. (2007) "Utsatt familieliv – dårlig råd og problematferd blant ungdom", *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 7, 53-75.
- Sokil-Katz, J., R. Dunham og R. Zimmerman (1997): "Family Structure versus Parental Attachment in Controlling Adolescent Deviant Behavior. A Social Control Model". *Adolescence*, 32:199-215.
- Statistisk Sentralbyrå (2010): "Bare 57 prosent med gifte foreldre", *Befolkningsstatistikk*. URL: <http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/> (Lest 04.05.10)
- Statistisk sentralbyrå (2009a): *NOS Kriminalstatistikk*. URL: http://www.ssb.no/vis/emner/03/05/a_krim_tab/om.html (Lest 05.10.09).
- Statistisk sentralbyrå (2009b): *NOS Kriminalstatistikk, Vedlegg A*: URL: http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/vedlegga.pdf (Lest 04.09.09).
- Statistisk sentralbyrå (2009c): "Konsumprisindeksen fra 1865 til i dag", URL: <http://www.ssb.no/kpi/tab-01.html> (Lest 15.11.09).
- Statistisk sentralbyrå (2009d): *Statistisk årbok 2009*: Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (2008): *Standard for kommuneklassifisering 2008*, Statistisk sentralbyrå. URL: <http://www3.ssb.no/stabas/ItemsFrames.asp?ID=5236001&Language=nb> (Lest 05.10.09).
- Statistisk sentralbyrå (2007): "Økonomi og levekår for ulike grupper". *Rapporter 2007/8*. Statistisk Sentralbyrå Norge. Oslo – Kongsvinger.
- Statistisk sentralbyrå (2006): *FD-Trygd*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. URL: http://www.ssb.no/mikrodata/datasamling/fdtrygd_10035/variabler (Lest 09.10.09)
- Statistisk sentralbyrå (2000): *Norsk Standard for utdanningsgruppering (NUS 2000) Revidert 2000*. Oppdatert 2009. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. URL: <http://www.ssb.no/stabas> (Lest 20.10.2009).
- Steele, F. W. Sigle-Rushton og Ø. Kravdal (2009): "Consequences of Family Disruption on Children's Educational Outcomes in Norway", *Demography*, 46(3): 553-574.
- Stene, R. J. (2003): *Barn og unge i rettssystemet*, SSB notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå
- St. meld. nr. 39 (2001-2002): *Oppvekst og levekår for barn og ungdom i Norge*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

- Størksen, I., E. Røysamb, T. L. Holmen og K. Tambs (2006). "Adolescent Adjustment and Well-Being: Effects of Parental Divorce and Distress", *Scandinavian Journal of Psychology*, 47:75-84.
- Sæther, J. I. (2009): *Sosial arv – utdanning, yrke og materielle kår*, Rapporter 2009/16, Statistisk sentralbyrå.
- Texmon, I. (1999): "Samliv i Norge mot slutten av 1990-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold", Vedlegg 3 til NOU Norges offentlige utredninger (1999:25) *Samboerne og samfunnet*, Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Tjøtta, S. og K. Vaage (2003): "Union Disruption in Norway", *International Journal of Sociology* 33 (1):40-63.
- Thompson, E., T. L. Hanson og S. S. McLanahan (1994): "Family Structure and Child Well-Being: Economic Resources vs. Parental Behaviors", *Social Forces*, 73:221-242.
- Thornberry, T. P. og R. L. Christenson (1984): "Unemployment and Criminal Involvement: An Investigation of Reciprocal Causal Structures", *American Sociological Review*, 49(3): 398-411.
- Thorsen, L. R., S. Lid og R. J. Stene (2009): *Kriminalitet og rettsvesen 2009*. Statistiske analyser, Statistisk sentralbyrå.
- Thuen, F. (2002): "Samlivsbrudd og psykisk helse: Psykiske virkninger", *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 39: 1083-1092.
- Wallerstein, J. S. og S. Blakeslee (1989): *Second Chances. Men, Women and Children a Decade after Divorce*, New York: Ticknor and Fields.
- Wallerstein, J. S. og J. B. Kelly (1980): *Surviving the Breakup. How Children and Parents Cope with Divorce*. New York: Basic Books.
- Ytrehus, S. (2004): *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?*. Fafo-rapport 445.
- Øia, Tormod og Halvor Fauske (2003): *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt Forlag

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.
Antall ord i oppgaven: 34 791 ord

Vedlegg

Vedlegg 1. Tabell 8.1: Inndeling av utdanningsvariabelen

Firedeling av utdanningsnivå	Nivå	Nivånavn	Nivå i NUS
Grunnskoleutdanning	0	Ingen utdanning og førskoleutdanning	Under skoleplikt
	1	Barneskoleutdanning	1.-7. klasstrinn
	2	Ungdomsskoleutdanning	8.-10. klasstrinn
Videregående utdanning	3	Videregående, grunnutdanning	11.-12. klasstrinn
	4	Videregående, avsluttet utdanning	13. klasstrinn +
	5	Påbygning til videregående utdanning	14. klasstrinn +
Lav høyere utdanning	6	Universitets- og høyskoleutdanning, lavere nivå	14.-17. klasstrinn
Lang høyere utdanning	7	Universitets- og høyskoleutdanning, høyere nivå	18.- 19. klasstrinn
	8	Forskerutdanning	20. klasstrinn +
	9	Ikke oppgitt	

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2000)

Vedlegg 2: Regresjonsmodell 3 til 8: Sammenhengen mellom foreldrenes skilsmisse og barnas kriminalitet, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene, alder og periode. Logiter og standardfeil.

Variabel	Modell 3 b (SE(b))	Modell 4 b (SE(b))	Modell 5 b (SE(b))	Modell 6 b (SE(b))	Modell 7 b (SE(b))	Modell 8 b (SE(b))
Konstant	-3.92 *** (0.04)	-3.90 *** (0.04)	-3.90 *** (0.04)	-3.94 *** (0.04)	-3.94 *** (0.04)	-3.94 (0.04)
Skilt	0.54 *** (0.01)	0.49 *** (0.01)	0.49 *** (0.01)	0.48 *** (0.01)	0.48 *** (0.01)	
Alder ved skilsmisse: 1-5 (ref = 0)						0.50 *** (0.02)
6 til 10						0.47 *** (0.02)
11 til 15						0.51 *** (0.02)
16 til 20						0.45 *** (0.02)
21 til 28						0.29 *** (0.05)
Mor grunnskole	0.55 *** (0.04)	0.53 *** (0.04)	0.52 *** (0.04)	0.54 *** (0.04)	0.54 *** (0.04)	0.54 *** (0.04)
Mor videregående skole	0.26 *** (0.03)	0.26 *** (0.03)	0.25 *** (0.03)	0.27 *** (0.03)	0.27 *** (0.03)	0.27 *** (0.03)
Mor kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)	0.06 *** (0.03)	0.06 *** (0.03)	0.06 *** (0.03)	0.08 * (0.03)	0.08 * (0.03)	0.08 * (0.03)
Far grunnskole	0.62 (0.02)	0.59 *** (0.02)	0.58 *** (0.02)	0.59 *** (0.02)	0.59 *** (0.02)	0.59 *** (0.02)
Far videregående skole	0.39 *** (0.02)	0.38 *** (0.02)	0.37 *** (0.02)	0.38 *** (0.02)	0.38 *** (0.02)	0.38 *** (0.02)
Far kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)	0.15 *** (0.02)	0.15 *** (0.02)	0.15 *** (0.02)	0.15 *** (0.02)	0.15 *** (0.02)	0.15 *** (0.02)
Mor mottatt sosialhjelp		0.33 *** (0.02)	0.33 *** (0.02)	0.32 *** (0.02)	0.32 *** (0.02)	0.32 *** (0.02)
Far svært lav inntekt		0.10*** (0.01)	0.11*** (0.01)	0.10 *** (0.01)	0.10 *** (0.01)	0.10 *** (0.01)
Far lav inntekt (ref = middels eller høyere inntekt)		0.01 (0.01)	0.01 (0.01)	0.01 (0.01)	0.01 (0.01)	0.01 (0.01)
Tenåringsmor			0.32 *** (0.03)	0.33 *** (0.03)	0.32 *** (0.03)	0.32 *** (0.03)
Oslo				0.17 *** (0.02)	0.17 *** (0.02)	0.17 *** (0.02)
By				-0.02 (0.01)	-0.02 (0.01)	-0.02 (0.01)
Mors kriminalitet					0.30 ** (0.11)	1.35 ** (0.11)
Fars kriminalitet					0.28 *** (0.05)	1.32*** (0.05)
-2LL	502 705.2	502 377.0	502 289.7	502 186.8	502 144.9	502 124.9
LR (endring i -2LL) (p-verdi)	3691.1***	328.2***	87.3***	102.9***	41.9***	20 ***
Nagelkerke R ²	0.0686	0.0692	0.0694	0.0696	0.0697	0.0698
N	2 216 456	2 216 456	2 216 456	2 216 456	2 216 456	2 216 456

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

Vedlegg 3: Tabell 6.5 Regresjonsmodell 11- 13: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas siktelsesrate for *forbrytelser*, kontrollert for foreldrenes sosioøkonomiske status, alder og periode. Logiter og standardfeil

Variabel	Modell 11 b (SE(b))	Modell 12 b (SE(b))	Modell 13 b (SE(b))
Konstant	-4.22 *** (0.03)	-5.08 *** (0.06)	-5.08 *** (0.06)
Skilt	0.84 *** (0.01)	0.70 *** (0.01)	
Alder ved brudd 1-5 (0 = ref)			0.73 *** (0.02)
6 til 10			0.70 *** (0.02)
11 til 15			0.71 *** (0.02)
16 til 20			0.68 *** (0.03)
21 til 28			0.451 *** (0.08)
Mor grunnskole		0.55 *** (0.05)	0.55 *** (0.05)
Mor videregående skole		0.21 *** (0.05)	0.21 *** (0.05)
Mor kort høyere utd. (ref=lang høyere utd.)		0.03 (0.05)	0.03 (0.05)
Far grunnskole		0.63 *** (0.03)	0.63 *** (0.03)
Far videregående skole		0.41 *** (0.03)	0.41 *** (0.03)
Far kort høyere utd. (ref=lang høyere utd.)		0.17 *** (0.03)	0.17 *** (0.03)
Mors sosialhjelp		0.41 *** (0.03)	0.41 *** (0.03)
Far svært lav inntekt		0.22 *** (0.02)	0.22 *** (0.02)
Far lav inntekt (ref = middels eller høyere inntekt)		0.02 (0.01)	0.02 (0.01)
Tenåringsmor		0.34 ** (0.04)	0.34 *** (0.04)
Oslo		0.36 *** (0.02)	0.36 *** (0.02)
By		0.12 ** (0.02)	0.12 ** (0.02)
Mors kriminalitet		0.36 ** (0.12)	0.36 ** (0.12)
Fars kriminalitet		0.37 *** (0.06)	0.37 *** (0.06)
-2LL	287 296.2	284 148.8	284 135.1
LR (endring i -2 LL)		48.1***	13.7 ***
Nagelkerke R ²	0.0534	0.0644	0.0644
N	2 393 526	2 393 526	2 393 526

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

Vedlegg 4: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet etter type lovbrudd, kontrollert for sosioøkonomiske og demografiske egenskaper ved foreldrene, alder og periode

Variabel	Vinningskriminalitet		Voldskriminalitet		Narkotikakriminalitet	
	B (SE(b))	OR	(SE(b))	OR	(SE(b))	OR
Konstant	-6.04 *** (0.08)	0.002	-6.91 *** (0.13)	0.001	-7.11 ** (0.20)	0.001
Skilt	0.78 *** (0.02)	2.17	0.65 *** (0.02)	1.91	0.85 *** (0.02)	2.33
Mor grunnskole	0.70 *** (0.07)	2.02	0.86 *** (0.11)	2.35	0.36 *** (0.07)	1.43
Mor videregående skole	0.35 *** (0.07)	1.41	0.47 *** (0.10)	1.60	0.11 (0.07)	1.12
Mor kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)	0.15 * (0.07)	1.16	0.11 (0.11)	1.12	-0.04 (0.07)	0.96
Far grunnskole	0.66 *** (0.04)	1.93	0.91 *** (0.06)	2.49	0.46 *** (0.05)	1.59
Far videregående skole	0.42 *** (0.04)	1.52	0.64 *** (0.06)	1.89	0.31 *** (0.05)	1.37
Far kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)	0.18 *** (0.05)	1.20	0.27 *** (0.07)	1.31	0.14 ** (0.05)	1.15
Mor mottatt sosialhjelp	0.49 *** (0.03)	1.64	0.44 *** (0.04)	1.56	0.38 *** (0.04)	1.46
Far svært lav inntekt	0.28 *** (0.02)	1.32	0.28 *** (0.03)	1.32	0.21 *** (0.03)	1.23
Far lav inntekt (ref = middels eller høyere inntekt)	0.08 *** (0.02)	1.08	0.01 (0.03)	1.01	-0.05 * (0.02)	0.95
Tenåringsmor	0.46 *** (0.05)	1.58	0.39 *** (0.07)	1.49	0.21 ** (0.07)	1.23
Oslo	0.52 *** (0.03)	1.69	0.41 *** (0.04)	1.51	0.45 *** (0.03)	1.58
By	0.21 *** (0.02)	1.24	0.09 ** (0.03)	1.1	0.30 *** (0.02)	1.35
Mors kriminalitet	0.24 (0.16)	1.28	0.37 * (0.19)	1.46	0.65 *** (0.16)	1.91
Fars kriminalitet	0.38 *** (0.07)	1.46	0.53 *** (0.08)	1.71	0.50 *** (0.07)	1.66
-2LL	178 727.8		108 709.4		137 018.4	
Nagelkerke R ²	0.0713		0.0662		0.1048	
N	2 454 681		2 520 933		2 513 209	

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

95 % konfidensintervall for vinningskriminalitet:

Skilsmisse (2.01 - 2.25)
Mors sosialhjelp (1.54 - 1.74)
Far svært lav inntekt (1.26 - 1.38)
Far lav inntekt (1.04 - 1.12)

95 % konfidensintervall for voldskriminalitet:

Skilsmisse (1.82 - 2.00)
Mors sosialhjelp (1.44 - 1.69)
Far svært lav inntekt (1.25 - 1.40)
Far lav inntekt (0.96 - 1.06)

95 % konfidensintervall for narkotikakriminalitet:

Skilsmisse (2.24 - 2.42)
Mors sosialhjelp (1.37 - 1.57)
Far svært lav inntekt (1.17 - 1.30)
Far lav inntekt (0.91 - 0.99)

Vedlegg 5: Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas kriminalitet *uten* forutsetning om at mor var gift i starten av observasjonsperioden. Modell 1 er uten og modell 2 er med kontroll for sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn ved foreldrene.

Variabel	Modell 1		Modell 2	
	(SE(b))	O. R.	(SE(b))	O. R.
Konstant	-3.38 *** (0.02)	0.03	-4.04 *** (0.04)	
Skilt	0.64 *** (0.01)	1.89	0.40 *** (0.01)	1.49
Mor grunnskole			0.52 *** (0.03)	1.68
Mor videregående skole			0.28 *** (0.03)	1.32
Mor kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)			0.08 ** (0.03)	1.08
Far grunnskole			0.63 *** (0.02)	1.87
Far videregående skole			0.42 *** (0.02)	1.53
Far kort høyere utd. (ref = lang høyere utd.)			0.17 *** (0.02)	1.18
Mor mottatt sosialhjelp			0.41 *** (0.01)	1.51
Far svært lav inntekt			0.14 *** (0.01)	1.15
Far lav inntekt (ref = middels eller høyere inntekt)			0.04 *** (0.01)	1.04
Tenåringsmor			0.37 *** (0.01)	1.45
Oslo			0.28 *** (0.01)	1.32
By			0.02 *** (0.01)	1.02
Mors kriminalitet			0.19 ** (0.07)	1.21
Fars kriminalitet			0.32 *** (0.03)	1.38
-2LL	785 518.5		7 705 49.3	
LR (endring i -2 LL)			14969.2***	
Nagelkerke R ²	0.0586		0.0787	
N	3 422 119		3 422 119	

* p < 0,05 ** p < 0,01 *** p < 0,001

